Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

III. évfolyam, 4. szám **Volume III., Issue 4.**

2003. október – december / October – December 2003

ISSN 1570-0070

Kiadó
'Stichting MIKES INTERNATIONAL′ alapítvány, Hága, Hollandia.
Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240
Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés
A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím
A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:
Email: mikes_int@federatio.org
Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher
Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.
Account: Postbank rek.nr. 7528240
Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution
The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
If you wish to subscribe to the email mailing list, please send an email to the following address:

mikes_int@federatio.org

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address
The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:
Email: mikes_int@federatio.org
Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2003, All Rights Reserved

TARTALOM CONTENTS

Kedves Olvasó! 4

Dear Reader, ... 5

Olvasók fóruma / Readers' Forum 6

Szerzőink / Our authors 7

Szerkesztőség / Editors 9

VANCSÓ, J. Gyula : Aki Megnyerte a Hidegháborút: In Memoriam Teller Ede 1908-2003. Nekrológ és Tanulságok 10

In Memoriam Edward Teller (1908-2003) 14

TÓTH, Miklós : Nyugat-Európai Magyar Kultúrvilág 15

Western-European Hungarian Civilization 18

FARKAS, Flórián : Új Atlantisz 19

New Atlantis 23

SEGESVÁRY, Viktor : Civilizáció vagy civilizációk – A civilizációk dialógusa : A késői modernitás alapvető problémája 24

Dialogue of Civilizations 33

POMOGÁTS, Béla : Nyelvünk és irodalmunk - Európában 34

Hungarian Language and Literature – in Europe 39

MARISKA, Zoltán : Böhm Károly filozófiájának elméletalakító tényezőiről 40

About the Theory-Forming Factors of Károly Böhm's Philosophy 48

BALÁZS, Imre József : Az erdélyi avantgárd folyóiratai 49

Periodicals of the Transylvanian Avantgarde 54

ZEKE, Gyula : Búcsú az arisztokráciától 55

Adieu à l'aristocratie 56

LADIK, Katalin : Versek 58

GÁSPÁR, Kata : Körkép kávéval 60

Panorama with Coffee 66

ÍGY ÍRTUNK MI 67

GÁLI, József : SZABADSÁGHEGY 67

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST 88

HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR 44. TANULMÁNYI NAPOK 89

SAJTÓNYILATKOZAT 89

© Copyright Mikes International 2001-2003

Kedves Olvasó!

A Mikes International és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör számára mozgalmas nyarat hagytunk magunk mögött. Szeptember 11 és 14. között került megrendezésre a hollandiai Elspeet-ben a Kör 2003. évi, 1959. óta immáron 44. Tanulmányi Napok konferenciája, amelynek a címe a következő volt: '*ÚJ ATLANTISZ – Jelenünk és jövőnk kultúrvilágaink távlataiban*'. A nagysikerű konferenciáról kiadott sajtóközlemény jelen számunkban olvasható. A konferencia előadásainak közlését elkezdjünk jelen számunkban, s terveink szerint a jövő év első felében az összeset leközöljük. Ugyancsak tervezzük majd a konferencia anyagát egy önálló kötetben kiadni.

A múlt szám óta a következő könyvekkel gyarapodott a *Bibliotheca Mikes International* sorozatunk (időrendi sorrendben):

- **Abú-Hámid Mohammed al-Ghazálíj**: A tévelygésből kivezető út (Arabból fordította Németh Pál).
- **Jahjá Ibn Saraf Ad-Dín An-Nawawíj**: Negyven hagyomány (Arabból fordította Németh Pál).
- **Herczegh Géza**: Európa közepén és Európa peremén ~ Magyarország nemzetközi kapcsolatainak története 896-1945
- **Kibédi Varga Sándor**: A magyarságismeret alapfogalmai – The Hungarians – Les Hongrois – Das Wesen des Ungartums – La esencia del pueblo húngaro. (Ötnyelvű: magyar, angol, francia, német, és spanyol).
- **Boško Krstić**: Kaštel Beringer - A Behringer-kastély (Kétnyelvű: szerb és magyar; magyarra fordította Rajsli Emese).
- **Böhm Károly**: Az Ember és Világa I. ~ Dialektika vagy alapphilosophia

Július 1-én elindult az Országos Széchényi Könyvtár *Magyar Elektonikus Könyvtár* teljesen megújított rendszere, amely a következő címen érhető el:

http://mek.oszk.hu

A Mikes International anyaga az új rendszerbe már átkerült. A rendszer tervezőinek és munkatársainak sok sikert kívánunk ehhez a rendkívül fontos és értékes munkához!

Ezenkívül nagy örömmel tölt el bennünket az a megtiszteltetés, hogy a Mikes International bekerült a Magyar Elektronikus Könyvtár hivatalos partnerei közé.

A Szerkesztőség

Hága, 2003. október 12.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Dear Reader,

We have left a summer full with events behind us. The 44th Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) took place in Elspeet, the Netherlands between 11 and 14 September 2003, with the title: '*NEW ATLANTIS - Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures'*. The press conference released on 17 September can be read (in Hungarian) in this issue. We are starting to publish the papers presented at the conference; we aim to complete the publishing of every paper in the first half of next year. We also plan to publish the conference's material in a separate volume.

Our *Bibliotheca Mikes International* book series was enriched with the following books in the last quarter:

- **Abu-Hamid Mohammed al-Ghazali**: Deliverance from Error (Translated from Arabic into Hungarian by Pál Németh).
- **Yahia bin Sharaful-Deen An-Nawawi**: Forty Hadiths (Translated from Arabic into Hungarian by Pál Németh).
- **Géza Herczegh**: In the Middle and on the Periphery of Europe – History of Hungary's International Relations 896-1945 (in Hungarian).
- **Sándor Kibédi Varga**: A magyarságismeret alapfogalmai – The Hungarians – Les Hongrois – Das Wesen des Ungartums – La esencia del pueblo húngaro. (In Hungarian – English – French – German - Spanish).
- **Boško Krstić**: Kaštel Beringer - A Behringer-kastély ('The Beringer Castle'. Bilingual: Serbian and Hungarian. Translated from Serbian into Hungarian by Emese Rajsli).
- **Károly Böhm**: Man and his World – Dialectics or Basic Philosophy (in Hungarian).

On July 1st a new, fully redesigned version of the the National Széchényi Library's *Hungarian Electronic Library* has become operational. The new system can be reached on the following address:

http://mek.oszk.hu

The publications of Mikes International are already transferred into the new system. We wish the best to the designers and maintainers of this excellent system!

Next to this we are delighted that Mikes International has recently become an official partner of the Hungarian Electronic Library.

The Editors

The Hague, October 12, 2003

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Olvasók fóruma / Readers' Forum

Mikes Tanulmányi Napok Anno 2003

Az idei Mikes konferencia, ami számomra az első volt, kellemes élmények sorát hozta magával. A témaválasztás nagyszerű érzékkel tapintott azokra a kérdésekre, amelyek egy bizonytalan jövőjű - és hegemóniáját számtalan területen elveszíteni látszó - kultúrvilágot és persze gazdasági és politikai egységet képező területet, Európát érintik. Számtalan előadás hagyott nyugtalan, kérdésekkel teli légkört az azt követő fórumra. Személy szerint nagyon jónak találtam az előadások ütemezését és a kötetlen beszélgetést a előadások után. Konferenciákon szokatlan vitalitással és érdeklődéssel kérdeztek illetve egészítettek ki a résztvevők. Az előadások magas színvonalát igazolta az a tény is, hogy az előadások alatt „fluktuáció", illetve mozgolódás nem létezett. Néhány téma különös figyelmet és számtalan új kérdést indikált. A témák közül megragadott és további gondolkodásra késztetett jónéhány. A vallások mindig eszenciát képeztek az emberi szellem kiteljesedésében. Jól megválasztott gondolatébresztő, bevezető volt Tóth Miklós előadása.

A katolikus egyház katekizmusa és missziós tevékenysége „térvesztésre" ítéli a protestáns szellemiséget. Elgondolkodtató és érdekes a párhuzam az ortodoxia, illetve az Európába betörő iszlám között. Vajon a vallások jövőbeli találkozása és esetleges konfrontálódása fog-e gyümölcsöző új nézeteket létrehozni? Mi lesz ebben Európa szerepe? Boško Krstić szívet melengető előadása reménnyel szolgál, hogy az emberek számára a harmonikus együtt élés jobb perspektívát kínál, mint a konfrontálódás. Rendkívül érdekes és összefoglaló volt Fraunholcz Norbert globális felmelegedést tárgyaló előadása is, ami talán a leginkább osztotta meg a véleményeket. Olyan problémával állunk ugyanis szemben amit még ha érzékelünk is a saját bőrünkön, a tényleges, globális konzekvenciáit analitikus módon nehezen tudjuk leképezni. Az ugyanis ellentmond az általunk ismert világ, vagyis inkább csak a Föld jelenlegi képének. Ráadásul a felénk sugárzott infomácók számtalanszor egymásnak is ellentmondanak. Azt hiszem, hogy az előadás maga és a feltett kérdések jól jelzik, hogy a problémát nem lehet pusztán tudományos alapon elemezni, ez társadalmi kérdés is. Úgy láttam, hogy a hangulat mindvégig bensőséges maradt. Talán csak egy kérdés merült fel bennem: a következő generáció hogyan fog bekapcsolódni ebbe az élénk szellemi körbe? Jó lenne látni, hogy az újabb generációk is el tudják foglalni helyüket hasonlóan magas színvonalon a magyar emigráció körében.

Paulik Sándor
Budapest

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Szerzőink / Our authors

BALÁZS, Imre József

Költő, szerkesztő. A Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen végzett magyar-angol szakon, 1998-ban. 1999. februárjától a Korunk című kolozsvári folyóirat irodalmi és kritikarovatának szerkesztõje. 1998-as „Ismét másnap” című verseskötete elnyerte a Román Írószövetség debütdíját.

Poet, editor. Studied English and Hungarian at the Babeş-Bolyai University of Kolozsvár. Editor of the literary periodical 'Korunk' since 1999. He won the debut prize of the Rumanian Writers Association in 1998.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök, MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992 óta Hollandiában él.

Electric engineer, MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

GÁSPÁR, Kata

1977-ben született Kecskeméten, a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar (2002), majd szociológia (2003) szakán végzett. Egy évet élt Hollandiában, jelenleg szabadúszó.

Born in 1977 in Kecskemét. Received a master degree in Hungarian (2002) and in Sociology (2003) from the József Attila University of Szeged. She lived for one year in the Netherlands. Ms Gáspár is currently freelancer.

LADIK, Katalin

Költő (az ún. írott költeményekkel párhuzamosan hangkölteményeket és vizuális verseket is alkot), kísérleti zeneművek és hangjátékok alkotója és vokális előadója. Tevékenységi területe továbbá a performance, happening, mail art (küldeménymûvészet), kísérleti színpadi művek. Az Újvidéki Rádió munkatársa, majd az Újvidéki Színház színésze 1992-ig. A Magyar Írószövetség és a Magyar Alkotók Országos Egyesületének tagja. 1991-ben Kassák-díjat, 2000-ben Mikes ´Magyar Irodalmi Figyelő´ díjat, 2001-ben József Attila díjat kapott.

Poet (next to written poems she creates acustic and visual poems, too), author and performer of experimental music and acustic plays. She is active on the fields of performance, happening, mail art, and experimental scenery. Ms Ladik was with the Radio of Újvidék (Novi Sad) then as actrice with the Theater of Újvidék until 1992. She is member of the Hungarian Writers' Association and the National Association of Hungarian Artists. Ms Ladik received the 'Kassák Award' in 1991, the 'Hungarian Literary Observer' award (Magyar Irodalmi Figyelő) of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) in 2000, and the 'Attila József Award' in 2001.

MARISKA, Zoltán

1979-ben magyar-orosz szakos középiskolai tanári diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd 1985-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem filozófiai szakán - summa cum laude - oklevelet szerzett. 1986 óta a Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense; kandidátus, PhD-fokozattal rendelkezik. Kutatási területei: a magyar filozófia története, illetve a filozófiai antropológia.

Holds a Hungarian-Russian master degree from the József Attila University of Szeged (1979) and also a master degree - with summa cum laude – in philosophy from the Eötvös Lóránd University of Budapest (1985). Since 1986 he is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy); holds a Ph.D.-degree. Areas of interest: history of Hungarian philosophy and philosophical anthropology.

POMOGÁTS, Béla

Irodalomtörténész, kritikus. A huszadik századi magyar irodalom és ezen belül az erdélyi irodalom kérdéseivel foglalkozik. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) elnöke. 1995 és 2001 között a Magyar Írószövetség elnöke. Az Illyés Közalapítvány Kuratóriumának elnöke.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Literary historian, critique. His main interest is the 20th century Hungarian literature and within this he focuses on the issues of the Transylvanian literature. He is scientific advisor of the Hungarian Academy of Sciences' Literary Institute and chairman of the International Society of Hungarian Language and Culture. Between 1995 and 2001 he was the chairman of the Hungarian Writers' Association. Currently he is chairman of the Illyés Public Foundation.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református theológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója - Algéria, Afghanisztán, Mali, - majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies, and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

TÓTH, Miklós

Jogász, református theológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

VANCSÓ, J. Gyula

Iskoláit a Reáltanodában (Eötvös József Gimnázium), a Budapesti Tudományegyetemen (fizika, doktorátus) és a Svájci Műegyetemen (ETH Zürich, anyagtudomány) végezte. Pályájának állomáshelyei Zürich (ETH, docens) Toronto (Kémiai Kar, egyetemi tanár) és Twente, Hollandia (tanszékvezető egyetemi tanár, anyagtudomány és nanotechnológia). A singaporei kormány tudományos tanácsadója, a Budapesti Műszaki Egyetem és a Californiai (Santa Barbara) Egyetem vendégprofesszora.

Completed his studies at the József Eötvös High School, University of Budapest (physics, Ph.D.) then at the Swiss University of Technology (ETH Zurich, material sciences). His carries followed the following path: Zurich (ETH, professor), Toronto (Faculty of Chemistry, university professor), Twente, the Netherlands (university professor, head of the Material Sciences and Nanotechnology Department). Mr Vancsó is scientific advisor of the government of Singapore, and guest professor of the Budapest University of Technology and the University of California (Santa Barbara).

ZEKE, Gyula

Közíró. Budapesten él. Prózakötetei legfőbb tárgya és szenvedélye a város, amelynek 1949-ben fölszámolt, s az utóbbi években lassanként újjáéledő kávéházi kultúrájával történészként is foglalkozik.

Writer. Living in Budapest. He is passionately in love with the city; she delivers the topics to his books. As a historian he researches and publishes on the history of the cafés of Budapest, an institution that was prohibited in 1949, but we are nowadays witnesses of its rebirth.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

VANCSÓ, J. Gyula :

Aki Megnyerte a Hidegháborút: In Memoriam Teller Ede 1908-2003. Nekrológ és Tanulságok

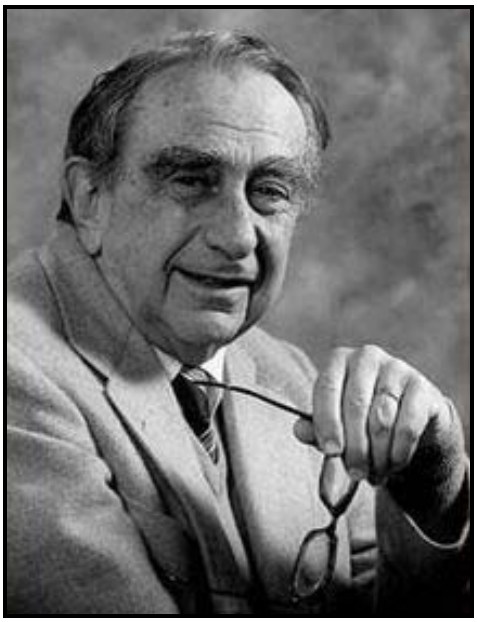

A hír 2003 szeptemberében terjedt el a világban: a hónap 9. napján, pár nappal miután egy szélütés érte, ennek következményeiben elhunyt Teller Ede, az ötödik, még élő „Marslakó". Ő volt az utolsó, aki elhagyta a rajta kívül Kármán Tódor, Szilárd Leó, Neumann János és Wigner Jenő alkotta magyar származású baráti kört, mely a huszadik század tudományos-világpolitikai fejlődésében meghatározó szerepet játszott. A „Marslakók" életük és alkotó munkájuk jelentős részét, nagy utolsó periódusát, az Amerikai Egyesült Államokban töltötték. Mások voltak, mint a többiek, Oppenheimer és társai, más nyelven (is) beszéltek, más kultúrkörnyezetből mentek az újvilágba. Azonban nagyon sokban hasonlóan gondolkoztak, egységükben szellemi nagyhatalmat képezve az amerikai politikai nagyhatalomban. A tudományban és technikában, később pedig tudománypolitikai és technikai-katonapolitikai kérdésekben nem lehetett őket megkerülni a minőségvesztés és bagatellizálódás veszélye nélkül. Egység az egységben: valóban mintha más égitestről jöttek volna, összes különbözőségük ellenére.

Teller Ede (mint sok más zsidó származású sorstársa) az európai fasiszta diktatúrák fenyegetésére reagálva költözött az óceán túloldalára. Ez számára, és a többi Marslakónak nem egy nemzetből és kultúrkörnyezetből való menekülés volt, hanem a huszadik század két nagy totális diktatúrája közül az első, a fasizmus, szellemi és fizikai létüket fenyegető hatalma elől való, megelőző emigráció. A sors úgy hozta, hogy az első nagy újkori totalitáriánus diktatúra bukását a második, a kelet-európai szovjet kommunista rendszer, a proletárok diktatúrája, szinte szünet nélkül váltotta fel. A kelet-európai kommunista rendszerek szellemi-fizikai fenyegetése állandósította az emigrációt, a „Marslakók" Amerikában maradtak, így Teller Ede is. Az otthoni változások ellenére itt is halt meg végül, életének 95. évében, a kaliforniai Palo Altoban, mint magyar származású amerikai.

Az Amerikai Egyesült Államok legmagasabb polgári kitüntetését, az Elnöki Szabadság Érdemrendet (Presidential Medal of Freedom), 2003 július 23-án nyerte el Teller Ede George Bush amerikai elnöktől, tíz másik társával együtt. A díj személyes átvételét megrendült egészségi állapota megakadályozta. „Teller Ede a humán történelem egyik meghatározó egyénisége", mondta az amerikai elnök, értékelve a magyar-amerikai tudós munkásságát „hosszú életén át, melyet ragyogó teljesítmény és kiemelkedő hazafias szolgálat (természetesen az USA-t értve ezalatt) jellemez". Teller Ede „… az egyetemes

© Copyright Mikes International 2001-2003

emberi szabadság ügyének elkötelezett híve és szószólója. Az Egyesült Államok tiszteleg előtte a tudományban, és oktatásban játszott magasan kiemelkedő szerepéért, és a nemzet ügyével kapcsolatos fáradhatatlan munkásságáért."

Mint minden évben a vasfüggöny összeomlása óta, így idén is a nyári szabadságomat feleségemmel és gyerekeimmel édesanyám balatoni nyaralójában töltöttem. 2003 sokáig emlékezetes forró nyara a szokásos balatonfelvidéki kirándulások helyett, a hőség elől menekülvén, sok, behúzott zsalugáterek mögötti olvasást jelentett az elmúlt nyáron. A „nagy mű" ami időm jó részét kitöltötte, Teller Ede „Huszadik Századi Utazás Tudományban és Politikában" (Huszadik Század Intézet kiadása, 2002) című, összegző, és a századdal kapcsolatban szeminális jellegű munkájának olvasása, nem is olvasása, inkább tanulmányozása, volt. (Az eredeti angol nyelvű kiadás a „Memoirs: A Twentieth-Century Journey in Science and Politics" címmel, a Perseus kiadó gondozásában, 2002 októberében jelent meg.) Mint előszavában a szerző írja: könyve összefoglalása mindannak, amire 1908. január 15-e óta törekszik. A huszadik századról így ír: korunk …„ kultúrája a tudomány és a technika volt, a nyomvonala a kiszámíthatatlan változás, a végzete pedig két világháború, és utána egy harmadikkal fenyegető szembenállás…". Tudomány és világpolitika: ez az a két tényező, ami Teller életét kitölti. Fizikus, illetve fizikusból átvedlett „kémikusszerűség" létemre elsősorban lenyűgözött és lebilincselt Teller mai napig frissnek ható, szakavatott leírása a kvantummechanika és elméleti fizika huszadik századi klasszikus időszakáról. A nagy, fundamentális, fizikai problémák ekkor kerültek terítékre, a kvantummechanika a gyermekkorból egy rövid serdülő periódus után felnőtté vált.

Teller 1908. január 15-én született Budapesten. Családja liberális, modern gondolkozású, szekuláris zsidó hátteret adott a fiatal Tellernek gyermekkorában. Apja jóeszű fia nevelésével sokat törődő, jólmenő ügyvéd, édesanyja tehetséges zongorista. Az első világháború tumultuózus évei, és az 1919-es magyarországi kommün (a fiatal generáció „Tanácsköztársaságként" ismeri ezt az időszakot) mély benyomást gyakorol Tellerre. A kommunista párt, melynek taglétszáma ekkoriban a lakosság egytized százalékát teszi ki, átveszi a szétesett Magyarországon a hatalmat. A kommunista terror emléke Tellert egész életén át végigkíséri. Egy másik, a kommün leverése utáni, félelmet ébresztő fenyegetés Teller számára az antiszemitizmus lábra kapása és megerősödése volt. Teller gimnáziumi éveit a Trefort utcai Mintagimnáziumban járja ki, korának számos – ebben az időben serdülő – világnagysága (Lord Balogh, Lord Káldor, Kármán Tódor, Polányi Mihály és a többi meg nem nevezett) társaságában.

Teller apja tanácsát követve Budapestről 1926-ban megy Németországba, ahol vegyészmérnöki stúdiumba kezd Karlsruhében. 1928-ban csatlakozik Sommerfeldhez, kora egyik legnagyobb nevű elméleti fizikusához. Sommerfeld merev, zárkózott, keményen szikár ember. A művészi hajlamokkal is megáldott, színes egyéniségű Teller nem érzi jól magát. Egy kirándulásra menet súlyos utcai balesetet szenved, egy villamos levágja a jobb lábfejét. Az operáció után Budapestre megy felépülni, majd ősszel tér vissza Németországba, ezúttal Lipcsébe. A másik nagy klasszikus német elméleti fizikus, Werner Heisenberg, aki ekkor a huszas éveinek végén jár, mély benyomást gyakorol Tellerre, emiatt csatlakozik hozzá lipcsei laboratóriumában, tanítványa, doktoránsa lesz. A kvantummechanikának ebben az időben talán nem feltétlenül a gyújtópontjában volt a molekulák kvantummechanikai (kvantumkémiai) viselkedésének leírása, hiszen olyan sok más alapvetően fontos dolog nem volt még tisztázva. Ez a terület lesz azonban Teller kutatásainak első tárgya, egy ehhez kapcsolódó – akkor részproblémának számító – kérdésből születik doktori disszertációja (1930), nevezetesen molekulaionok (a hidrogén molekulaion) kvantummechanikájából, és ehhez kapcsolódóan molekulák spektroszkópiájából. A hidrogénmolekula ionokról írt munkája azóta is a kvantummechanika bonyolultabb atomi részecskékre vonatkozó alkalmazásai között a kevés exaktul megoldható és gyakorlatilag változatlan formában elfogadott, megoldásai közé tartozik. Ezen időszak eredménye az úgynevezett Jahn-Teller effektus felfedezése. Ez a molekulák gerjesztett elektronállapotaira vonatkozó geometriatorzulást leíró fizikai törvény, egyetemes jellegű. Ez a tulajdonképpen kémiai törvény írta be véglegesen Teller nevét a kvantummechanika tankönyvekbe, a többi magyar származású fizikus-tudós óriás, Neumann és Wigner mellé. Ezzel az időszakkal kapcsolatban a kémikusok számára alapvető fontosságú, hogy Teller a kémia kvantummechanikai (azaz szigorúan véve kvantitatív, tudományos) létrehozását tekintve az elsők között volt. A mai divatos zsargont használva úgy mondhatnánk, hogy Teller volt modern értelemben az egyik első interdiszciplináris kvantumfizikus. Ő, és a hasonló érdeklődésű tudósok alapozták meg a modern molekuláris kémia kvantitatív alapokon nyugvó leírását és tették ezzel a kémiát igazi természettudománnyá.

A heisenbergi évek legnagyobb szakmai tanulsága Teller számára a matematikában szerzett professzionalizmusa, aminek későbbi munkája, így például a Manhattan projekt során nagy hasznát vette. A harmincas klasszikus évekkel kapcsolatban nem lenne teljes a kép Enrico Fermi nevének említése nélkül, akivel Teller 1932-es római, Collegicum Hungaricum-beli tartózkodása kapcsán került közelebbi kapcsolatba, és aki sorstársa és barátja maradt Fermi élete végéig. A korai harmincas évek a kvantummechanika – és ezzel a huszadik századi egyetemes meghatározó tudomány – klasszikus periódusa. Az egybeesés a nemzetiszocialisták németországi hatalomrakerülésével a sok zsidó származású, német környezetben dolgozó és alkotó fizikusnak, köztük Tellernek, alapvető létkérdéssé válnak. Sokuk (legtöbbjük) által adott válasz az amerikai emigráció.

Ebben az időben az Amerikai Egyesült Államokban nincs az európai mércével mérhető, magas szintű kvantummechanikai kutatás. A fizika szellemi életének vitathatatlan központja Németország, ahol németek, nemzetközi kutatók, köztük sok zsidó vallású és származású fizikus egymással békességben dolgozik a kor nagy tudományos fizikai problémáin. Ez az időszak az a fizikában, amelynek alapvető felfedezései – az alkalmazások tekintetében – a maghasadásos

© Copyright Mikes International 2001-2003

atomreaktorok, az atombomba és végül a hidrogénbomba tudományos alapjait teremtik meg. Tudósok és diktatúrák ritkán kompatibilisek. Nem meglepő tehát, hogy Németország egycsapásra elveszíti szellemi elitjét a nácik hatalomátvételével, és az antiszemitizmus térnyerésével. Hasonlóan történt ez Magyarországon is – bár némi időbeli eltolódással - ezekben az időkben és természetesen a háború után tovább folytatódóan. A tudomány központja Amerika lesz, ez a hatás (illetve folyamat) a mai napig érvényben marad. Az egyik legzseniálisabb – német - fizikus, Werner Heisenberg ugyan Németországban marad, de a többiek nagy része az óvilágot Amerikával cseréli fel. Így annak a tudásnak és tehetségnek nagy része, ami az atombomba előállításához kellene, Németországból tengerentúlra távozik. Ezzel párhuzamosan, az otthon maradt Heisenberg a náci atombomba program következetes támogatása helyett inkább szabotálja azt (Thomas Powers: Heisenberg's War: The Secret History of the German Bomb, Penguin Books, 1994). A szerepek megcserélődnek: a vezető pozíciót Amerika veszi át.

Teller Ede mielőtt csatlakozik Amerikában élő társaihoz, körbeutazza Európát és együtt dolgozik a legnagyobb fizikus lángelmékkel a kvantummechanika égető problémáin Göttingenben, Koppenhágában, Londonban. Ez így volt akkor is, és így is maradt: a nehézsúlyú tudós koponyák nem lehetnek nemzetekhez kötve hiszen közönségük és kritikusaik a nemzetközi tudóstársadalom tagjai, eredményeiket az egész világ használja. Teller 1935-ben érkezik meg az újvilágba, Washingtonba, a George Washington egyetem fizika tanszékére. Kvantummechanikai és molekulafizikai kutatásai mellett egyre nagyobb figyelmet szentel a rádióaktivitásnak, illetve a maghasadásnak. Washingtonban együtt dolgozik George Gamow magfizikussal, akivel közösen a rádióaktív béta bomlással kapcsolatban a béta sugárzás emisszió úgynevezett kvantummechanikai kiválasztási szabályait alkotja meg (ismét egy klasszikus, Nobel-díj kaliberű munka). A maghasadás és a magfúzió azok a magfizikai folyamatok, melyeknek során magenergia szabadulhat fel. Teller Gamow-val együtt kidolgozta a magfúzió mai napig is érvényes – akkor még csak papíron levő – elméletét. Ez a folyamat, ha protonokra alkalmazzuk, magyarázza meg a napsugárzás melegét, és a napenergián keresztül alkotja végső soron a földi energiaforrások alapját is (megint Nobel-díjas színvonal). A magfúzió problémája ezután végig kíséri Tellert egész életén át, egészen a gyakorlati megvalósításig, a hidrogénbomba létrehozásáig. Emellett azonban párhuzamosan számos más fizikai kérdéssel foglalkozik. Marx György, egyetemista korom egyik nagy tiszteletnek örvendő tanárja írta a Fizikai Szemle 1998/1 „Teller Ede Köszöntése" című cikkében: "*Maurice Shapiro* mesélte, hogy először 1939-ben találkozott Tellerrel, amikor az a Chicagói Egyetemre látogatott. Három szemínárium futott: egy csillagászati, egy magfizikai és egy molekulaspektroszkópiai, és Teller mindhármon elmondta egy-egy aktuális munkáját. (A Nap energiatermelése, a ß-bomlás nukleonspint átfordító Gamow-Teller-átmenete, a benzol legalacsonyabb gerjesztett állapota).„ A magfizika lett az, ami Teller munkáját a következő évtizedekre befolyásolta.

1939-ben a Washingtoni Elméleti Fizikai Konferencián Niels Bohr beszámolt a maghasadás Berlinben tett fölfedezéséről. Az ezt követő eseménysorozat mintegy szellemi láncreakcióként, nagyon rövid idő alatt vezetett el az amerikai atombomba megalkotásához. 1939-ben Szilárd és Teller aláírattak Einsteinnel egy Roosevelt elnökhöz címzett levelet, amelyben a magenergia atombombában történő felhasználására, ennek katonai következményeire, és az ezirányú német kutatások előrehaladott voltára hívták fel Roosevelt elnök figyelmét. Az Einstein által aláírt levél, bár elég lassan ugyan, (az akkori liberális, majdnem szocialista amerikai hangulatot tekintve érthetően lassan), de a pearl harbor-i Japán támadás által felgyorsítva elérte hatását: Chicagóban megépítették az első atomreaktort, elindítják a Manhattan projektet. Manhattan projekt: az emberek legtöbbje ismeri a nevet, a fizikusok nevét akik a projekten dolgoztak, és Robert Oppenheimer programigazgató nevét. A program maga azonban hosszú évtizedekig szigorúan titkos maradt, és számos részlet még a mai napig sem nyilvános. A név „Manhattan" természetesen egy kódnév, ami az Amerikai Egyesült Államok második világháborús, az atombomba titkos feljesztésére irányuló programját takarja. A programot magát elsősorban Új Mexikó államban hajtották végre, a Los Alamos kísérleti telepen. Már 1941-ben kerestek és alkalmaztak tudósokat, mérnököket, katonákat a munkára, de hivatalosan a koordinált kutatás csak 1942-ben kezdődik. A mai árfolyamon számolva 20 milliárd dollárba kerülő program során három atombombát építenek. Az elsőt egy kísérleti robbantásban használják el, a másik kettőt pedig a tragikus, Japán elleni támadásokban. Természetesen a program igazi terméke nem ez a három bomba, hanem mind az az elméleti és gyakorlati tudás, ami a világunkat mind polgári, mind katonai értelemben alapvetően megváltoztatta. Teller 1941-ben csatlakozik a Manhattan projekthez, először New Yorkban a Columbia egyetemen, mint a reaktor kutatócsoport tagja. Amikor a csoport áthelyezte tevékenységének súlypontját Chicagóba, először Tellert biztonságpolitikai szempontokból hátrahagyták New Yorkban, majd 1942-ben Robert Oppenheimer kezdeményezésére mégis átkerül Chicagóba.

Sokan, főleg a pacifisták, úgy vélték, és vélik, hogy a Manhattan projekt egy ördögi munka volt, ami elindította a nukleáris fegyverkezést, és egymagában felelős a japán atomrobbantások áldozataiért. Tellert is sokan felelősnek tartják ebből a logikából kiindulva az atomrobbantások következményeiért. Sajnos azonban magától érthető megállapítás az, hogy amennyiben egy technológia a tudomány fejlődése folyamán megérett egy ilyen (akármilyen pusztító) fegyver vagy eszköz elkészítésére, azt valamelyik fél előbb-utóbb mindenképpen elkészíti. Az atombomba vagy a fasiszta Németországban, vagy a kommunista Szovjetúnióban (hogy a két totalitáriánus diktatúrával kezdjük), vagy a demokratikus Egyesült Államokban, de valahol mindenképpen elkészült volna. Egy ilyen helyzetben csak egy lehetősége volt a szabad világnak: élen lenni a fejlesztésben és az elrettentésben, és így meghatározó szerepet tölteni be a helyzet aktív ellenőrzése szempontjából. A gondolkodó embernek nem sok kétsége lehetett afelől, hogy akár Hitler, akár Sztálin rögtön bevetné az atomfegyvert, amennyiben az a kezében van, és ezt megtorlás nélkül teheti. Valószínűleg ez a megtorlás veszélye nélkül való bevetés nagy

© Copyright Mikes International 2001-2003

szerepet játszott az amerikai politikai és hadvezetés tragikus következményekkel járó döntésében az atomfegyver bevetésével kapcsolatban, melynek olyan sok tízezren lettek tragikus, és katonai szempontból értelmetlen áldozatai Japánban a második világháború végén. A kérdés azonban Teller számára nem az volt, hogy meg kell-e építeni az atombombát vagy ki kell-e fejleszteni a hidrogénbombát, hanem az hogy hogyan lehet azt minél gyorsabban megcsinálni.

A hidrogénbomba – az atombombával ellentétben – nem maghasadáson, hanem robbanásszerű magfúzión alapul. A felszabaduló robbanási energiának gyakorlatilag nincs elméleti gátja, ellentétben az atombombával, így rendkívül nagy erejű robbanások válthatók ki. Tellert már korábban, és folyamatosan a Manhattan projekt alatt is, foglalkoztatta a hidrogénbomba megépítésének problémája és gondolata. Legtöbb társa, főleg Robert Oppenheimer programbeli főnöke, erősen ellenezte a tervet, ami politikai körökben sem talált egyelőre nagy támogatásra (ne feledjük, hogy Roosevelt elnök és köre erősen liberális-szocialista, rózsaszínű függönyön keresztül látta a világot, és a kommunista veszéllyel kapcsolatban legreálisabban gondolkodó Sir Winston Churchill messze volt.) 1949-ben azután, amikor a szovjetek felrobbantották az első atombombájukat, elérkezett a megfelelő pillanat a hidrogénbomba fejlesztéssel kapcsolatos döntésre.

Teller határozott, meggyőző offenzívába kezdett Truman elnöknél, és Oppenheimer ellenkezése ellenére elérte, hogy a hidrogénbomba kutatások folytatódtak. Azt is elérte végül, hogy az USA 1952-ben felépítette, ezúttal gyakorlatilag Teller Edének kutatásai biztosítására, Los Alamos után a második nemzeti fegyverkutató és tudományos kutatóközpontot, a Lawrence Livermore Nemzeti Laboratóriumot, melynek Teller második igazgatója volt 1958-1960 között. Kollégáival együtt Teller itt folytatta a Los Alamosban megkezdett munkát a hidrogénbombán és tökéletesítette azt. Az első kísérleti hidrogénbomba robbantást egyébként Eniwentok csendes-óceáni atollszigeten hajtották végre 1952 november 1-én.

A fegyverkezési verseny a hidrogénbomba kifejlesztésével azonban nem állt meg. Teller következetesen az aktív, erőn alapuló politikát támogatta. A Varsói Szerződés tagállamaiban alapvetően támadó doktrínára volt kiképezve minden sorkatona, a fegyveres erők minden tagja, még a hetvenes években is. Ez az agresszív doktrína a zengzetes békés egymás mellett élés szlogenjei mögé volt elbújtatva. A sorok írója világosan emlékszik még sorkatona korából a támadó jellegű hadgyakorlatokra, melyek során vagy a bécsi medence, vagy a Pó síkság volt a cél. A világuralomra törő szovjet hatalmi tervek ellen, a korai nyolcvanas években, Teller az egyik kidolgozója, és fő támogatója volt Ronald Reagan elnök Stratégiai Védelmi Kezdeményezésének (SDI, ami a csillagok háborúja néven került be a népszerű köztudatba). Az általános cél az aktív védelem volt, annak tudatában, hogy a szovjetek növekvő elmaradásaik és technikai nehézségeik miatt a lépést egy idő után már nem tudják tartani. Alapvető fontosságú volt annak a felismerése, hogy a szovjetek a harci eszközök nagy pontosságú célba juttatása területén, ahol igen nagy szükség van egy széles és jól fejlett technikai infrastruktúrára, egyre jobban elmaradtak. Így is történt, a vasfüggöny végül is – többek között az SDI hatására – leomlott, a huszadik századi másik nagy diktatúra, a proletárok diktatúrája, is megbukott, méghozzá véráldozat nélkül.

A hidrogénbomba kifejlesztését követő években Teller megmaradt Kaliforniában. 1960-ban leköszönt a laboratóriumi igazgatóságról és a több központú kaliforniai egyetem professzora lett, ahol – többek között – az alkalmazott tudományok karát vezette a kaliforniai Davisben. 1975-ben végül tiszteletbeli nyugállományú (emeritus) igazgatója lesz a Lawrence Livermore Nemzeti Laboratóriumnak, egyben tudományos főmunkatárs a Stanford Egyetemen (Senior Research Fellow, Stanford University, Hoover Intézet) mely pozíciókat élete végéig betölti. A stanfordi campuson levő otthonában hunyt el, egy hosszú és mozgalmas élet végén.

Magyarországon azok utódai, akik ellen küzdött, és akiket legyőzött, pár nappal halála után meggyalázták emlékét. Egy a volt nómenklatúra hívei által összetákolt, és az egyik vezető példányszámban megjelenő magyarországi napilapban publikált, Teller nevével visszaélő hamisítvány legyen mementó az utókor számára.

Tellert nem lehet kisajátítani semmilyen oldalról. A liberális-baloldali spektrum nagy része Tellert ördöginek festi, míg a közép és jobboldal, a diktatúraellenesek benne a világnak a diktatúráktól való egyik felszabadítóját tisztelik. Véleménye, megnyilatkozásai sokszor polarizálóan hatottak. Az Oppenheimer ügyben kifejtett tanúvallomása, melyben kétségét fejezte ki Oppenheimer általános ítélőképessége és politikai megbízhatósága vonatkozásában, kora tudósainak legnagyobb részét ellene fordította. A sors iróniája, hogy a később napvilágra került, Teller számára tanúvallomása idején még nem ismert információ alapján Tellernek teljesen igaza volt sejtéseiben: Oppenheimer valóban aktívan segítette a Szovjetúniót. Teller bonyolult egyénisége jól érthető az élete, érdeklődése, származása, elkötelezettségei alapján mindannak, aki ezeket és a kort ismeri, amiben élt. Egész életében ugyanis következetesen logikus, szabatos és határozott volt, amint azt róla már Heisenberg is megmondta. Teller amerikai magyar volt ebben a sorrendben, ennek megfelelően is reagált például legutóbb az iraki háborúval kapcsolatos magyarországi kritikus hangokkal szemben, amikor támogatta Irak megszállását. Magyar gyökereit sem felejtette el, ezt a haza számos kitüntetéssel, figyelemmel hálálta meg. Egyik szép mementója ennek a kapcsolatnak a Korvin lánc odaítélése, mely kitüntetést annyi elkallódott évtized után ismét aktivizálta az Orbán kormány. Említhetnénk még a Magyar Köztársasági Érdemrendet is, amit 1994-ben vett át Göncz Árpád köztársasági elnöktől.

Teller a huszadik század egyik nagy tudományos inspirátora: motiváló, ismeretterjesztő, irányadó útmutatásai, tudománypolitikai megnyilatkozásai egy generáció számára elegendő tápot adnak. Napjainkban a politikai korrektség nevében, sokak számára szentségtörés számba megy, ha valaki például az atomenergia mint a jövő enerigaforrása mellett foglal állást. Minden gondolkozásra hajlamos és minimális természettudományos ismerettel rendelkező ember beláthatja azonban, hogy az

© Copyright Mikes International 2001-2003

egyetlen környezetbarát, hosszú távon megfelelő mennyiségben is rendelkezésre álló energiaforrás jelen pillanatban a maghasadáson alapuló atomenergia. A probléma ennek az energiaforrásnak a társadalmi elfogadásával ott van, hogy nem a technikai szakmai, hanem az érzelmi-irracionális, politikai szempontok kerültek a döntéshozatalnál előtérbe. A társadalom fél az ismeretlen-misztikustól, reflexszerűen elutasítja azt. A CNN televíziós társaság 1999 március 21-én iterjút készített Tellerrel, ahol az egyik kérdés azt feszegette, hogy vajon az Egyesült Államok elegendőt tesz-e a tudomány széleskörű elterjesztése és népszerűsítése terén. Teller pesszimista válasza így hangzott: „Sajnos, nem. Nagyon sokat tesznek napjainkban azért, hogy elhitessék az emberekkel: a gyors haladás problémákat fog szülni. Ez egy új és veszélyes jelenség. …A tudomány anyagi támogatásában visszaesés tapasztalható. Nagyon tartok attól, hogy nem volt lehetőségem elmondani, milyen fontos a tudomány, milyen gyönyörű a tudomány, és azt, hogy a tudomány szabadsága tette Amerikát naggyá. A tudománytól való félelem, ami egyre inkább kezd tért nyerni, óriási veszélyeket rejt magában.” Ajánlom ezeket a gondolatokat minden döntéshozatallal felruházott politikusnak és a társadalom legszélesebb köreinek figyelmébe.

Hengelo, Hollandia, 2003 októbere.

In Memoriam Edward Teller (1908-2003)

On September 9, 2003 the world has learned that the Hungarian-born American scientist Edward Teller died at the age of 95 in California. Professor Vancsó signs this obituary notice. He remembers every major milestone in the life of this great scientist, who exercized a huge influence not only in the 20th century quantum physics and nuclear technology but also in areas like international and national policies concerning defense and energy. Professor Vancsó underlines the very active role Professor Teller played during his rich life in the political, sctientific and social arena and concludes this obituary notice with one of the last warnings of him: the freedom of science made America great; today’s trend, i.e. fear of science holds huge dangers…

* * *

Here follows a brief biography of Professor Teller, published by the Hoover Institution.

Edward Teller, a senior research fellow at the Hoover Institution since 1975, where he specialized in international and national policies concerning defense and energy, died Tuesday, September 9, 2003. He was 95.

Teller was most widely known for his significant contributions to the first demonstration of thermonuclear energy; in addition he added to the knowledge of quantum theory, molecular physics, and astrophysics. He served as a member of the General Advisory Committee of the U.S. Atomic Energy Commission from 1956 to 1958 and was chairman of the first Nuclear Reaction Safeguard Committee.

He had been concerned with civil defense since the early 1950s. He was a member of the Scientific Advisory Board of the U.S. Air Force, a member of the Advisory Board of the Federal Emergency Management Agency, and on the White House Science Council.

Teller received numerous honors, among them the Presidential Medal of Freedom, the Albert Einstein Award, the Enrico Fermi Award, the Harvey Prize from the Technion-Israel Institute, and the National Medal of Science.

He was a fellow of the American Physical Society and the American Nuclear Society and was a member of the National Academy of Sciences and the American Academy of Science.

His books include *Memoirs: A Twentieth-Century Journey in Science and Politics* (written with Judith Shoolery, 2001), *Conversations on the Dark Secrets of Physics* (Plenum Press, 1991), *Better a Shield Than a Sword* (Free Press, 1987), *Pursuit of Simplicity* (Pepperdine Press, 1980), and *Energy from Heaven and Earth* (W. H. Freeman, 1979).

He was director of the Lawrence Livermore Laboratory from 1958 to 1960, at which time he accepted a joint appointment as a professor of physics at the University of California and as associate director of the laboratory. He held these posts until his retirement in 1975. He continued as a consultant at the Lawrence Livermore National Laboratory.

From 1954 to 1958, he served as Associate Director at the new Lawrence Livermore Laboratory. He became a consultant to the laboratory in 1952.

In 1946, he became a professor of physics at the University of Chicago but returned to Los Alamos Scientific Laboratory in 1949.

In 1942, having served as a consultant to the Briggs committee, Teller joined the Manhattan Project. His efforts during the war years included work on the first nuclear reactor, theoretical calculations of the far-reaching effects of a fission explosion, and research on a potential fusion reaction.

In 1935, Teller and his wife came to the United States, where he held, until 1941, a professorship at George Washington University. The Tellers became U.S. citizens in 1941.

In 1934, under the auspices of the Jewish Rescue Committee, Teller served as a lecturer at the University of London. He spent two years as a research associate at the University of Goettingen, followed by a year as a Rockefeller fellow with Niels Bohr in Copenhagen.

Born in Budapest, Hungary, in 1908, he received his university training in Germany and completed his Ph.D. in physics under Werner Heisenberg in 1930 at the University of Leipzig.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

TÓTH, Miklós : Nyugat-Európai Magyar Kultúrvilág

Cs. Szabó László közös emlékének

- Személyes szó a Hollandiai Mikes Kelemen Körből az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek -

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemet üdvözlöm a Hollandiai Mikes Kelemen Kör nevében. Ez az üdvözlet egyben személyes. A Szabadegyetem meghívása következtében a Mikes Kelemen Kör képviselőjeként kerültem évekkel ezelőtt annak elnökségébe. Ez jelzi az alapvető szellemi közösséget, amely e két szervezetet intencióiban összekötötte és összeköti. Mindez egyben kis betekintést ad a háború utáni nyugat-európai magyar emigráció belső összefüggéseibe. A Szabadegyetem és a Mikes Kör között alapvető összecsengés volt és van. Azt mondhatnám, hogy e két szervezet egymást feltételezi, kitölti. Ehhez hozzá kell tennem a londoni Szepsi Csombor Kört, a bécsi Bornemisza Péter Társaságot, a párizsi Magyar Műhelyt, az Új Látóhatárt, az Irodalmi Újságot, a Pax Romanát, a Katolikus Szemlét és 1957-1962 között az akkori 'Jöjjetek'-et. A jó viszony mindegyikkel más volt. Mindíg tudtuk, hol áll a másik, míg ki-ki más-más vonalat követett, de ugyanabból a mentális alapállásból. Ezzel azonban elébe vágok önmagamnak.

*

A második világháború végeztével a magyarság felkavarodott, szétszóródott az egész világon. Ebben a kavarodásban, ebben a népvándorlásban egyedül az egyházak jelentettek támpontot az iránytvesztetteknek. Itt 'Nyugaton'. ('Keleten', a Kárpátmedencében az egyházak 1948 után pórázon jártak, a legjobb esetben 'underdoggá' váltak.) Politikusok eltűntek a légüres térben, hiszen szerepük nem volt többé.

Genfben, a Szent Péter székesegyház, Kálvin temploma falán olvastam egy kőtáblán a következő mondatot (emlékezetből idézve): «Midőn az állam megszűnt funkcionálni, a nemzet visszavonult az egyházba». Íme ősi reflex-kép. - A háború után a németországi menekülttáborokban, midőn minden egyéb keret elesett, az egyházak képviselői voltak a kristályosodási pontok, akiknek kapcsolati lehetőségük volt a nem-magyar világban is. A világon szerte – Európában, Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában, Új-Zélandon - előállt magyar csoportok számára az egyházak jelentették azt a magátólértetődő referencia-keretet, amelyben kiépíthették a maguk világát új élethelyzetükben. - Az egyház nem szorul legitimációra. Ő maga legitimál. Eleve legitim mindenkinek, kívül- és belülállónak, függetlenül attól, hogy valaki hozzá tartozónak tekinti-e magát vagy sem. Értékvilága és családi multja tekintetében pedig minden magyar ember a történelmi egyházak egyikéhez tartozik. A keretek, szervezeti egészek változnak, variálódnak természetesen az idők folyamán, de erre az ős-adottságra figyelnünk kell, ha a valóságot akarjuk megpillantani a pillanat – bármily sokáig tartó - jelenségei mögött. – Ez egyébként nem speciálisan magyar jelenség. Más népeknél is látható ez mindenütt, az angoloknál, a németeknél, a lengyeleknél, a hollandoknál stb.

Miért emelem ezt ki? Azért, mert 1951-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör a hollandiai protestáns lelkigondozói munka megszervezése folyamán a 'Soli Deo Gloria-' és az azzal a háború előtt és alatt szorosan együttműködő Magyar Élet-hagyományból és gyakorlatból magátólértődő természetességgel állt elő. Az első összejövetelt – midőn mindenki mindenkivel szemben gyanakvó volt a Vasfüggöny mögötti kommunizmus létrejötte után - Tüski István ref. lelkész hívta össze három előadás meghallgatására és az azokról folytatandó eszmecserére. 'A világnézet válsága', 'A keresztyénség válsága', 'A magyarság válsága' volt az előadások címe. Nem mintha 'egyházi' jellegű szervezetre gondoltunk volna. Ez meg sem fordult a fejünkben. Mi, akik összejöttünk erre a meghívásra, nem is tudtuk egymásról, kinek milyen a háttere. Magátólértetődően mindnyájunkat egyesítő közös magyar szellemi fórumra gondoltunk, minden választófal nélkül. Így állt elő a Mikes Kelemen Kör és ez is maradt mindmáig. - A magyar keresztyénség, ahogy az a történelmi egyházakban kialakult, a magyarság sorsával volt, van és lesz jóban-rosszban összefonódva: ennek a sorsnak elkötelezett hordozója. A Kör indulását leírtuk annak 25 éves jubileuma alkalmából kiadott kötetünkben, 'Az Embernek Próbája', Amszterdam, 1976, 'Concordia Discors', 7. sk. old. és tovább 50 éves jubileumunk alkalmából kiadott 'Számadás' című kötetünkben, Pozsony, 2001, 'Concordia Discors II', 169. sk. old. (lásd továbbá 'Mikes International', II. évfolyam, 2002., 3. szám, 52. sk. old., Internet: http://www.federatio.org/mikes_per.html). Keresztyén egyházi elem volt látható a bécsi Bornemisza Társaság indulásában, ilyen volt a Pax Romana, ilyen az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, amely utóbbi az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferenciából nőtt ki. A Pax Romana és a Szabadegyetem nevéből és munkájából ez a háttér mindmáig ki is tűnik.

Mindezt a történelmi hűség és megőrzés okából írom le. Napjainkban beleesünk egyféle semlegesség-kátyúba. Erre semmi ok nincs. Legyünk boldogok, hogy van magyar keresztyén / keresztény bázisunk. Az egész világot a keresztyén erkölcsi

© Copyright Mikes International 2001-2003

értékrend tartja össze és vezeti, akár elismerjük ezt, akár nem. Ránk, magyarokra ez hatványozottan érvényes. Történelmünk ennek a bizonyítéka. Nekünk évszázadokon keresztül gyakran nem volt más támaszunk és akcióbázisunk, csak az Úristen.

Van egy elem, amelyre itt is utalni kell. Mi, akik 'a Mikest' 1951-ben alapítottuk, soha nem éltünk a Magyar Népköztársaságban. A két világháború közötti 'magyar' kultúrvilágból jöttünk és azt vittük és visszük tovább mindmáig. Annak a világnak legjobb emberi szimbólumaként talán Teleki Pált említhetjük, bár több személyt kellene itt felsorolni. Nekünk nem volt osztrák-magyar, német-magyar vagy orosz-magyar multunk. Nekünk csak 'magyar' multunk volt, méghozzá a nagyon érdekes, izgalmas, ideálokkal és jövő-vetületű gondolatokkal teljes harmincas és negyvenes évekből. Ezeket az éveket, azok jelentőségét sokan nem ismerik, vagy elfelejtették, vagy nem is akarják tudni. Az 1949 és 1989 közötti negyven év kollektív agymosása (Magyarországon, az utódállamokban, de néha még a nyugati világban is) egyik eredménye az volt, hogy erről a periódusról szinte csak negatív karikatúrák élnek magyarok emlékezetében, amelyre feszélyezve kellene gondolniuk, pedig – mindent összevéve - büszkéknek kell lennünk arra, amit Trianon után rövid idő alatt ez a kirabolt, gúzsba kötött, lekicsinylett nép létrehozott. Természetesen volt abban a periódusban sok negatív elem is. Melyikben nincs? Nézzünk körül a magunk mai világában. Egy nép sem él légüres térben. Magyarországra ez különösképpen és mindenki számára naponta észlelhetően volt érvényes. A mi számunkra, fiatal egyetemi emberek számára ez a periódus, a mi középiskolai és egyetemi időszakunk, tele volt értékekkel, amelyeket magunkkal hoztunk és aztán itt 'Nyugaton' gyümölcsöztethettünk, - és gyümölcsöztettünk is. Hála a kiváló magyar oktatásnak és nevelésnek (amelyben keresztyén ihletésű szervezetek fontos szerepet töltöttek be). Nem ok nélkül van a világ szinte minden egyetemén magyar professzor, docens, tudományos munkatárs és nem ok nélkül találunk a gazdasági és a kultúrális életben szerte a világon sokhelyütt magyar szakemberekre és üzletemberekre. - Jöttünk egy holland kultúrvilágba, amelyben ugyanazok az értékek éltek mint a mi magyar kultúrvilágunkban s ahol a tetejében szerették a magyarokat. Ez az utóbbi nem volt mindenütt magátólértetődő.

A magyar kultúrvilág értékek tárháza, amelyet az egyetemes emberi kultúrvilág értékei éltetnek. Benne sok olyan erkölcsi és ismereti kincs rejlik, amelyet mi, akik itt élünk Nyugat-Európában, világosan láthatunk. Aki Magyarországon él, talán észre sem veszi ezeket, vagy elcsépeltnek vagy önáltatónak tartja. - Nézzük csak meg, kik történelmünk azon személyei, akikben önmagunk értékvilágát a legjobban kikristályosodva látjuk, akikben önmagunkra ismerünk? Az árpádházi szentek, IV. Béla, a Hunyadiak, Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Arany János, Deák Ferenc, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Teleki Pál. 1956-ban ide sorolom Nagy Imrét. Erről a (személyes válogatású) felsorolásról kétségtelenül lehet vitatkozni, sokat hozzá lehet tenni, de keveset belőle elvenni. Bennük a magunk önarcképe néz velünk szembe. Íme, ez vagy Te! Ez a szellemi arc olyan embert mutat, aki az általános emberi ideálokért lelkesedik, azokért áldozatra kész és ugyanakkor reális és tisztességes kompromisszumokra hajlandó, - még akkor is, ha ez nem tűnik ki azonnal. Erről tanuskodik a magyar történelem, a világon időrendben a második, az európai kontinensen pedig az első folyamatosan (kívülről jövő rövid megszakítások kivételével) funkcionáló alkotmányos országé. Egy olyan országé, amely évszázadokon át elvileg, mai szóval, multikulturális volt ; gondoljunk itt Szent István 'Intelmeire', bármikor íródtak volt légyen is azok a középkorban. A magyar ember nem soviniszta nacionalista – aminek oly gyakran festik le, hogy maga is elhiszi - , hanem olyan, aki a 'suum cuique'-gondolat szerint alapjában véve emberien nemes, toleráns életmagatartás szerint igyekszik élni. Két dolog nem érdekli alapjában, mégpedig az, hogy kinek milyen a vallása és milyen a nemzetisége, - kivéve ha erre rákényszerül. - Ha önmagunkat akarjuk ismerni, tekintsünk Erdély évszázados mintájára. - Ebben az itt rajzolt képben tudatosan nem szerepel a minden emberben és minden népben jelenvaló sok negatív elem. (Talán érdekes lenne egyszer ezeket egyféle nemzet-etikai synopsis-ban, tehát több nép negatív vonásait a pozitívak mellett, egymás mellé téve sorba venni, elemezni, s ilymódon a 'tézis–antitézis–szintézis' dialektikai útján mélyebb önismeretre jutni.) Aki életében sok országban, sok nép közegében fordult meg – mint sokan a nyugati világba került magyarok közül - , érti ezt. - Mindenesetre hosszú távon, a pozitív értékelemek határozzák meg az embert és a közösséget, amely pozitív értékeiből él.

1945., 1949. és 1956. után a világ menekült-'piacán' megjelentek a magyar menekültek is. A menekült nem emigráns. A menekült erkölcsi kötelezettséggel hagyja el honát. Érte – hiszen ő népe része - mások meghaltak, börtönbe kerültek. Ő egy nép küldötte, akinek nemzete ideáljait kell szolgálnia. - Eltérőleg a Rákóczi-, a Kossuth- s az első világháború utáni évek menekültjeitől és a kiegyezés utáni s a két háború közötti emigrációtól a társadalom minden rétege és minden korosztálya, különösen sok fiatal ember volt a menekültek között. Ez nagyon fontos tény, amelynek a jelentőségét benyomásom szerint még nem mértük fel kellően. Etéren nagy feladat vár a nyugati magyar szociológusokra, mert ezt a területet nekik kell - kellő kongenialitással! - feltérképezni és kiértékelni. Ennek figyelmet kell szentelnünk abból a 'kettős' szempontból is, hogy milyen módon és milyen mértékben integrálódtak magyarok a különböző országok társadalmába, azok szellemi életébe és ugyanakkor mennyiben bontakoztatják ki magyar kultúrvilágukat. Ezt a fontos problémakört különösképpen nekünk, a nyugat-európai magyar értelmiségi embereknek kell megvizsgálnunk. Sajnos etéren nagyobbak az elvégzendő feladatok mint a megvalósított eredmények. - Mi közelebb élünk Középeurópához mint tengerentúli barátaink s ilymódon jobban rajta tudjuk tartani újjunkat a Kárpátmedence pulzusán mint azok, akik attól földrajzilag és környezetük kultúrvilága következtében távolabb élnek. Különös jelentőséget nyer ez a kérdés, ha figyelembe vesszük Magyarország és Szlovákia várható belépését az Európai Unióba.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Ennek a körképnek egyik részét képezik a magyar kultúrális szervezetek Nyugateurópában és a tengeren túl. Ezeket feltérképezte Borbándi Gyula „A Magyar Emigráció Életrajza 1945-1985" (Bern, 1985) két kötetében. Ez a könyv természetesen vázlatos, de fontos áttekintő képet ad a nyugati magyar emigráció életéről a háború után. Ha a kultúrális szervezeteket áttekintjük, akkor azok sorában Nyugateurópában időrendi sorrendben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör az elsők közt volt jelen. Akkoriban az országhatárok a magyar kultúrális tevékenységeknek is határt szabtak, kivéve az egyházakat.

Azután következett mint derült égből a villámcsapás a magyar forradalom és szabadságharc 1956-ban. Ez a hősies esemény tette rá Magyarországot és a magyar népet a világ térképére. Addig alig-alig tudta valaki 'Nyugaton', hogy létezünk – némelyeknek rémlett még valami az Osztrák-Magyar Monarchiáról, de az már a messzi multé volt - s ha igen, quantité négligeable voltunk. Akkor az egész világ egycsapásra a magyarok erkölcsi adósává vált. Nem mintha ez bármit is hozott volna nekünk, kivéve a menekültek fogadását – ami sok jólképzett embernek a bekapcsolódását is jelentette a fogadó országok életébe - , de azóta tudja a világ, hogy létezünk és kiállunk az emberi erkölcsi értékek mellett. - A második ezzel párhuzamos esemény volt a Vasfüggöny áttörése, amelyről Genscher akkori német külügyminiszter pár évvel ezelőtt a Berlini Fal lehullásának szentelt német televíziós emlék-programban – melyben mellette jelen volt a 'Fal lehullása' idején tevékeny amerikai, orosz, angol és francia külügyminiszter is - kifejezetten és nyomatékosan ezt mondotta: „A Berlini Falat, azaz a Vasfüggönyt, egy kis nemzet bontotta le: Magyarország".

A menekültek megjelenése megváltoztatta a nyugati magyarság akkori képét. Különösen fontos volt, hogy ekkor sok értelmiségi ember hagyta el az országot, akik itt megszerezték diplomáikat, megtalálták útjukat az itteni társadalomban és sok esetben bekapcsolódtak a nyugateurópai magyar kultúréletbe. Ez – saját arculattal - a magyar kultúrvilág külön része.Ekkor rajzolódott ki az a fejlődés, amelyre a történelemben többször volt, van és lesz példa. Egy nép, egy közösség egy része más földrajzi, más kultúrális helyzetbe kerül, mint amelyben volt, más összefüggésekben kell a maga szellemi tartalmát megélnie, tovább alakítania. Ilymódon rákényszerül arra, hogy a maga 'eredeti' kultúrvilágát távolságtartással szemlélje és új világa értékeit is beleépítse gondolatvilágába. Ugyanakkor 'új' világát a kívülálló szemével látja, mert az ő referencia-kerete más, és abba a maga értékeit helyezi el, ha kellő nyitottsággal és relativitás-érzékkel lép abba bele. Így állnak elő egy-egy kultúrvilág új tájai. Ezeknek az új területeknek más és más a belső törvényszerűsége. Ezt tapasztaljuk saját körünkben is. Ebben a tapasztalatban, ebben a kényszerű álláspont-váltásban óriási erőforrás rejlik, ha képesek vagyunk az ezáltal előálló magasabb követelményeknek megfelelni. Ezt így fogalmaztuk meg magunknak: Ha magyar vagy, tízszer kell túlteljesítened a normát.

1959-ben a Mikes Kör elindította – tudtunkkal elsőként Nyugat-Európában - évenkénti Tanulmányi Napjait 'országközti' síkon; ezévben 44. Tanulmányi Napjainkat tartjuk. Ezeken egy-egy téma körül összegyűlnek emberek, előadásokat hallgatnak meg illetve tartanak egymás számára, azokról eszmét cserélnek. Ugyanezt tette később a Szabadegyetem Akadémiai Napjai formájában és teszi ezt mindmáig. A Pax Romana ugyanezt teszi. Ezek a találkozások túlhaladták az egyes országok határait és szellemi vérekeringést hoztak létre a nyugat-európai továbbá az itteni és a közép-európai magyar értelmiségiek között. Ezáltal sikerült áthidalni a magyar szellemi élet részei közötti szakadékokat. Persze ez csak részben sikerült. Magyarországról és az utódállamokból nem volt kozkázatmentes a Szabadegyetem, a Pax Romana vagy a Mikes Kelemen Kör találkozóinak a látogatása. Ezt mind a Szabadegyetem mind a Mikes ismételten megtapasztalta. (Ld. erre vonatkozólag a Számadásban közölt részleteket.) Mindenesetre fontos volt, hogy a magyar kultúrvilág – azaz a magyarság - egysége országhatárokon és Vasfüggönyön keresztül bebizonyosodott és évről-évre megerősödött. - Itt ki szeretném emelni Cs. Szabó László szerepét, aki a Szabadegyetem tiszteletbeli elnöke volt és aki a Mikes Kelemen Körben szintén fontos szerepet töltött be. Az ő történeti jelentőségét a nyugat-európai magyar kultúrális életben nem lehet eléggé hangsúlyozni. 'Előző élete' szinte erre a kristályosodási pont-szerepre predesztinálta. Ő ennek a feladatnak megfelelt élete utolsó pillanatáig. Az a tény, hogy Sárospatakon talált örök nyugalomra és könyvtárát az ottani Református Kollégiumra hagyta, szimbólikus jelentőségű. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör közösen hajtja meg fejét az ő emléke előtt.

A Tanulmányi Napok és az Akadémiai Napok ugyanannak az alapgondolatnak a vetületei. Míg a Mikes mindíg Hollandián belül marad, a Szabadegyetem országról-országra vándorol, a Kárpátmedence felszabadulása óta pedig ott és Nyugat-Európában rendezi meg Akadémiai Napjait. Ilymódon és programja összeállításával egy más közönséget ér el mint a Mikes Kör. Így egészítjük ki egymást. Ugyanezt mondhatjuk a Pax Romana-ról is, amely Magyarországon és Nyugat-Európában tartja gyűléseit. Mindkét megközelítésre szükség van a szervezet arculata szerint.

A Szabadegyetem feladatvállalása a könyvkiadás területén egyedülálló. Ezzel etéren senkinek a munkája sem hasonlítható össze. Ennek a magyar kultúrtörténetben maradandó jelentősége van és ezért a Szabadegyetemet és annak felelős vezetőit mély elismerés és hála illeti meg. Gondolok itt többek közt a nyugati magyar irodalom gyöngyszemeinek a köteteire, a Bíbó-kötetekre, stb. stb. Ezek az akkori kárpátmedencei tudatvilágon kívül álltak. Ezek ellen a magyarországi kultúrvilágot a kommunista évtizedekben – éppenúgy mint a Mikes Kelemen Kör kiadványai ellen - 'védeni' kellett. Köteteinket 'tettenérés' esetén a határon elkobozták. Még ma is elcsodálkozunk, ha látjuk, mennyire tájékozatlanok nemegyszer magyarországi írók, tudósok atekintetben, ami itt 'Nyugaton' 45 év alatt lefolyt. Magyarországon ma sincs sokaknak sejtelmük sem arról, amit honfitársaik a Vasfüggöny 'másik' (azaz nyugati) oldalán írtak, tettek a magyarság szolgálatában, a magyar kultúrvilág kiteljesítéséért, mindezt tiszta idealizmusból, a saját zsebükből mint egyedüli anyagi forrásukból. – Ezzel a témával

© Copyright Mikes International 2001-2003

kapcsolatban csupán illusztrációul legyen mondva, hogy a Mikes Kelemen Kör könyvkiadása – 15 kötet eleddig a 'Mikes International' előtti időkből – a Körben vagy a Kör által rendezett előadásokból nyújt válogatást. Két különböző kiindulópont, amelyeknek megvan a maga funkciója. A Mikes Kelemen Körben fennállása óta eleddig több mint 1.200 legnagyobbrészt akadémiai nívójú előadás hangzott el évközi előadásokon és a Tanulmányi Napokon együtt. Magától értetődő, hogy ezekből csak egy kis részt lehetett könyv formájában kiadni. Nem is ez volt az elsődleges cél, hanem az intelligens eszmecsere.Így van ez a Szabadegyetem Akadémiai Napjain is. Ezt tetézte még a kiváló könysorozat.

A jövendő mindíg a kulcskérdés, mert az az igazi valóság. Az elmúlt 50 év fontos volt a magyarság szellemi egésze szempontjából, de az egyben a multé. Mind a Szabadegyetem mind a Mikes Kör a jövő felé fordul. Ez a jövő nézetünk szerint az egész világra kiterjedő Magyar Szellemi Haza képében jelenik meg. Ennek egyenlően részese a munkácsi, a székelyudvarhelyi, a debreceni, a düsseldorfi, a kassai, a szabadkai, a los angelesi, a torontoi, a caracasi, a hongkongi, a canberrai, a wellingtoni magyar ember, azaz mindenki, aki része a magyar szellemi világnak. Ezért az egyetemes magyar világért, ennek a számára indította el a Mikes Kelemen Kör 2001-ben, fennállásának 50 éves jubileuma alkalmából 'Mikes International'c. háromhavi internet-folyóiratát, melyet a 'Mikes International' - internet-könyvkiadás követett (http://www.federatio.org/mikes_int.html; mindez lehívható a Széchenyi-Könyvtár adatbázisából is. A Kör e-mail-címe: mikes_hollandia@hotmail.com; postacím: Corn. Dopperlaan 4, 2343 MG Oegstgeest, Hollandia, tel.: +31.71.5154287; Hollandiáról minden megtalálható a Hollandiai Magyar Szövetség három nyelvű honlapján: http://www.federatio.org, számos átkapcsolási lehetőséggel más honlapokra az egész világon.). Mindezt bárki letöltheti az internetről. Ugyanebben az irányban építi ki munkáját a Szabadegyetem is internet-honlapjával. A ma és főleg a holnap fontos – de nem kizárólagos! - kommunikációs útja az internet.

Fontos azonban, hogy az elmúlt fél évszázad magyar kultúrális kincseit megőrizzük és élve tartsuk. 'Lássátok, halljátok egymást!' ez volt Szépfalusi István – a Szabadegyetem egyik fontos inspiráló vezetője és életében a Mikes Kelemen Kör egyik szoros jó barátja - egyik könyvének a címe. Életünk a jelenből a multon keresztül halad a jövő felé. Ezért indítottuk be a 'Mikes International'-ben 'Így írtunk mi' című rovatunkat, melyben az emigráns magyar irodalom gyöngyszemeiből veszünk fel szemelvényeket. Nagyon örülünk, hogy a Szabadegyetem engedélyt adott erre. Hasonló engedélyt kaptunk az Új Látóhatártól, az Irodalmi Újságtól és a Katolikus Szemlétől.

Mindez nem elég. Meggyőződésünk, mint fent már említettük, hogy a Nyugateurópai Magyar Kultúrvilág a maga értékrendjével és gondolkodásmódjával a magyar szellemi világ önálló része éppen úgy mint a magyarországi, az erdélyi, a felvidéki, a délvidéki stb. Fontos ebben az alkotó emberek összjátéka, tudományos, irodalmi, művészeti alkotásaik publikációja – ezért hoztuk létre a 'Mikes International'-t, melyet az egész világon olvasnak – és a tudatos együttműködés magyar és magyar között minden területen általános emberi értékvilágunk szellemében. Ez közös feladatunk. Ebben a 'globális', nyílt és szabad szellemi munkában a Szabadegyetem és a Mikes Kelemen Kör – más szervezetek mellett és azokkal együttműködve - kongeniálisan kívánnak tevékenykedni a jelenben és a jövendőben.

Hága, Hollandia, 2003. március 19.
59 évvel 1944. március 19. (Magyarország német megszállása) után és
13 évvel 1990. március 19. (a marosvásárhelyi magyarellenes román vérengzés) után

*

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 33. évi jubileumi kötete (2003) számára készült, de abban helyszűke miatt nem publikált szöveg. Ehelyett egy rövidebb üdvözlő szöveget írtunk. Tekintettel azonban az itt leírt gondolatokra szeretnénk azokat szélesebb körben is hozzáférhetővé tenni. Esetleges megjegyzéseket szívesen fogadunk.

A Szerkesztőség

Western-European Hungarian Civilization

Mr Tóth wrote this note on behalf of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) with a personal tone to be included in the 33rd jubilee volume of the Switzerland-based Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Protestant Academy for Hungarians in Europe), published this year. Due to space limitations a shorter version of this congratulatory note appeared in the volume entitled *Európa keresztútjain* ('On the Crossroads of Europe'). The historical perspective presented in this note, in our view, merits its unabridged publication.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

FARKAS, Flórián : Új Atlantisz

SALAMON HÁZÁNAK CÉLJA

Alapítványunk célja az okok és a dolgok mozgásának és a természet belső tulajdonságainak megismerése, valamint az emberi hatalom határainak kiszélesítése, hogy minden lehető dolgot véghezvihessünk.

Francis Bacon: Új Atlantisz[1]

A XV. század folyamán néhány nagyhorderejű esemény történt, amely ha külön-külön nem is, de együttes hatásukat illetően gyökeresen változtatták meg nemcsak Európa, de az egész világ képét. Az egyik ilyen fontos esemény az addigra gazdaságilag és katonailag erősen meggyengült bizánci birodalom fővárosának, Konstantinápolynak 1453. évi eleste, amely egyben a birodalom bukását is jelentette. A most már formális fővárossal rendelkező oszmán birodalom expanzív politikája pedig a távol-keleti fűszerkereskedelmet tette bizonytalanná, amely lökést adott alternatív kereskedelmi útvonalak felfedezéséhez. Ehhez kapcsolódik szorosan Tengerész Henrik herceg (1394-1460), I. János portugál király kisebbik fiának tevékenysége, aki azon dolgozott, hogy előmozdítsa az afrikai partok felderítését, az Indiai-óceán elérése érdekében. Portugália dél-nyugati részén fekvő sagresi várában egy tengerészeti 'akadémiát' hozott létre, amelyben mindenféle nemzetiségű felfedező, kartográfus, asztronómus, hajótervező és műszertervező dolgozott. A nyugati nagy tengeri felfedezők mind sokat köszönhetnek ennek a látnoki képességű hercegnek. Ezeket a felfedezéseket és vezetőiket jól ismerjük a történelemből: Bartolomëu Diaz (1450 k.-1500) 1487-ben kihajózott Portugáliából és ő volt az első, aki megkerülte a Jóreménység Fokát (Afrika legdélibb csücskét); Vasco da Gama (1469 k.-1525), tíz évvel később Diaz útvonalán haladva elérte Indiát az Indiai-óceánon keresztül s ezzel megnyitotta az első tengeri kereskedelmi utat a fűszerkereskedelem számára; 1492. október 12-én Kolumbusz (1451-1506) partraszáll a mai Bahamákon, felfedezve ezzel az európaiak számára az Újvilágot (annak ellenére, hogy ő maga abban a hiszemben halt meg, hogy Ázsiában szállt partra); Fernão de Magalhães (1480-1521) követte Kolumbuszt és felfedezte az Atlanti- és Csendes-óceán közötti átjárót, amely róla van elnevezve. Bár ő maga nem élte túl az expedíciót (a Fülöp-szigeteken meggyilkolták) hajója elsőként kerülte meg a Földet.

Ezek és az ezeket követő felfedezések teljesen kitágították az európaiak horizontját, s nagyban előmozdították azt a folyamatot, amely révén (Észak-)Nyugat-Európa, amely addig csak egy volt a világ gazdasági-politikai régiói közül, nagy sebességgel előretört gazdaságilag, katonailag, s politikailag. Az új területekről beáramló arany és ezüst, valamint a fűszerkereskedelemből származó bevételek nagyban hozzájárultak a feudális, alapvetően mezőgazdaságra épülő gazdaság kapitalista alapra való átállásához. Ez a folyamat aztán egyre inkább felgyorsult, s a XVIII. század végére már tanúi lehetünk az ú.n. első ipari forradalomnak (Anglia), majd az 1850-1860 körül kezdődő második ipari forradalomnak, amely szükségszerűen vezetett el az 1880-1890-es években az első multinacionális vállalatok megjelenéséig.[2] Ha a nagy civilizációs mozgásokra összpontosítjuk figyelmünket, akkor észrevesszük azt a XV. század végétől egyre gyorsuló folyamatot, amelynek során (Észak-)Nyugat-Európa a kibontakozó tőkés gazdasági rendszer erejére támaszkodva egyre erősebb katonai erőre tett szert, amelyet felhasználva a világ nagy részét gyarmatosította, illetve érdekszférájába vonta. Ennek a folyamatnak természetesen sok árnyoldala volt. A gyarmatosítás művelete nem a legmagasztosabb cselekedet, bármely kor etikai mércéjével mérjük is azt. Az (Észak-)Nyugat-Európában kibontakozó újfajta kapitalista rendszernek azonban a XVI. század nagy reformátorai, elsősorban Kálvin és Zwingli, adtak komoly etikai alapozást, amely nagyban hozzájárult nemcsak a vállalkozó típusú kapitalista gazdálkodás és társadalmi rendszer eluralkodásához, hanem meghatározó lökést adott a számunkra ma már oly természetesnek tűnő politikai és társadalmi rendszerek kifejlődésére, úgymint parlamentáris demokrácia, szociális jogrendszer, Egyesült Nemzetek Szervezete, stb. A XX. század második felében a gyarmati rendszer formálisan megszűnt, de

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2003. évi, 44. Tanulmányi Napok konferencia témabevezető előadása. („ÚJ ATLANTISZ – Jelenünk és jövőnk kultúrvilágaink távlataiban"; 2003. szeptember 11-14., Elspeet, Hollandia.)

[1] Francis Bacon: *Új Atlantisz*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976., 87. old. („The End of our Foundation is the knowledge of Causes, and secret motions of things [*et motuum, ac virtutum interiorum in Natura*]; and the enlarging of the bounds of Human Empire, to the effecting of all things possible." – *The Works of Francis Bacon Collected and Edited by James Spedding, Robert Leslie Ellis and Douglas Denon Heath*. III. kötet, London, Longman and Co., 1859.)

[2] A multinacionális cégek kialakulására lásd bővebben a '*Szolgáltató szektor – Új Gazdaság?*' című cikkem idevágó eszmefuttatásait, amely a Mikes International 2003. évi 3. számában jelent meg, (http://www.federatio.org/mikes_per.html), illetve az MBA diplomamunkám második fejezetét, '*Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company*', Mikes International, Hága, 2002. (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html).

© Copyright Mikes International 2001-2003

világunk gazdasági, politikai, katonai rendszere továbbra is egyértelműen nyugati alapú, vagy nyugati dominanciájú. A nyugati világ jelenlegi hatalmát egy szerző a következőképpen foglalta össze:[3]

A nyugati nemzetek:

- Uralják és működtetik a nemzetközi bankrendszert
- Ellenőrzik az összes keményvalutát
- A világ legfontosabb kliensei
- A világ termékei többségének gyártói
- Uralják a nemzetközi tőkepiacokat
- Meglehetősen nagy morális tőkével rendelkeznek sok társadalomban
- Masszív katonai beavatkozásra képesek
- Uralják a tengeri utakat
- A legfejlettebb műszaki kutatást és fejlesztést végzik
- A legfejlettebb műszaki oktatást ellenőrzik
- Uralják az űrkutatást
- Uralják az űrkutatási ipart
- Uralják a nemzetközi távközlést
- Uralják a csúcstechnológiájú hadiipart

Mindez nem lehetett volna ilymódon lehetséges az újkori európai bölcselet megszületése és kibontakozása nélkül. Egy civilizáció sem alkothat maradandót komoly filozófiai alapozás nélkül. Itt azonnal hozzátesszük a pontosítás kedvéért, hogy a filozófiai alapozást nem az 'uralkodó osztályok ideológiájaként' értjük, amint azt bizonyos forradalmi mozgalmak vulgáris dogmatikusai felfogják, s ezáltal teljesen degradálják és devaluálják azt, hanem mint három tényező összjátékából előálló immanens rendszert. E három tényező: a filozófus ethosa, a kor eszméi és szellemi áramlatai, illetve a történelmi hatalmak (család, társadalom, nemzet, állam, egyház, stb.) által kivirágzó rendszer.

Verulámi Francis Bacon fellépése ebből a szempontból mérföldkő a nyugati filozófia történetében; véglegesen szakít a skolasztikával, elmélkedései által új indításokat ad, új utat mutat a bölcselet számára s mintegy ott áll a modern bölcselet kapujában, bár e kapun átmenni alig tudott.[4] Ezt az újkori szellemet legszembetűnőbben az emberi ész erejébe vetett őszinte hit jellemzi. Tömören így foglalhatjuk össze jellemvonásait: az ész szabad függetlenséggel és módszeres úton alakítja ki a benne rejlő immanens rendszert. Az előtte levő két korszakkal összehasonlítva azt mondhatjuk, hogy a görög filozófiával szemben a módszer öntudatától kísért rendszer-alkotás, a középkori bölcselettel szemben a szabad és független tevékenység jellemzi. Az újkor Kant előtt élt filozófusai, tartozzanak akár a Baconnel kezdetét vevő empirista áramlathoz, akár a Descartesra építő racionalista vonalhoz, alapvetően dogmatikusok, amennyiben az emberi ész erejében mit sem kételkedve bátran törnek az ismerés minden terén egy zárt és bevégzett rendszer kialakítására. Ezzel a sok tekintetben merev dogmatizmussal szemben majd Kant (és követői) megfontolt kriticizmusa állítható szemben, amely az emberi ész határait megismerve, igyekezik azokat tiszteletben tartani.

Bacon filozófiai munkássága során fő törekvésként a tudományok reformját és a minden tudományban egyformán érvényes módszer kidolgozását tartotta. Nem véletlenül származik tőle a következő mondás: „scientia est potentia", a tudomány hatalom. A tudomány maga nem öncél, hanem fontos és nélkülözhetetlen eszköz arra, hogy segítségével hatalomra tegyünk szert. Ezzel a felfogással Bacon egyértelműen az utilizmus álláspontjára helyezkedik: a tudomány értékes, mert haszonnal jár s elvezet az ember boldogságához. Nem véletlenül hangsúlyozza a 'De dignitate et augmentis scientiarium' című művében, hogy a tudomány annyit ér, amennyire képes az emberi nem állapotán könnyíteni s az emberiség hasznát elősegíteni. Az emberi boldogság pedig csak akkor jut osztályrészünkül, ha megtanultunk a természet felett uralkodni. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha a természet jelenségeit megfigyeljük, leírjuk, s ezáltal mintegy engedelmeskedünk törvényeinek.

Az 'Új Atlantisz' című utópikus művét 1521-ben eredetileg angolul írta, majd később lefordította latinra is, hogy az akkori művelt világ számára hozzáférhetővé tegye. Ennek ellenére csak halála után, 1627-ben jelent meg először nyomtatásban. Ez a vékony, véleményünk szerint tudatosan befejezetlenül hagyott mű, azáltal jelent újat az utópikus filozófiai irodalomban (pl. óegyiptomi utópikus elbeszélések, Platon: *Állam*, Thomas Morus: *Utópia*, Tommaso Campanella: *A Napváros*), hogy míg elődei elsősorban az igazságos társadalom erkölcsi alapozására, illetve politikai berendezkedésére fordítják figyelmüket, addig Bacon e művében a tudomány fontosságát és a társadalom életében betöltött kiemelkedő szerepét hangsúlyozza. A mű központi témája a Dél-tengerén fekvő, az európaiak által ismeretlen sziget, Új Atlantisz társadalma vezető intézményének, Salamon Házának a bemutatása. Ez egy tudós társaság, mely „az ország világító lámpája", gazdasági és

[3] Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone Books, 1998., pp. 81-82.
[4] Francis Bacon filozófiájáról, illetve az újkori filozófia szellemi alkatáról lásd bővebben Bartók György: *A középkori és az újkori filozófia története*. Mikes International, Hága, 2002., pp. 81-88. (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html).

© Copyright Mikes International 2001-2003

tudományos életét irányító intézménye, amelynek élén a társadalom legkiválóbb emberei, a tudás emberei állanak. Célja megyegyezik a baconi filozófia célkitűzéseivel: „az okok és a dolgok mozgásának és a természet belső tulajdonságainak megismerése, valamint az emberi hatalom határainak kiszélesítése, hogy minden lehető dolgot véghezvihessünk". Salamon Házának leírása jelenti a mű egyedülálló kultúrtörténeti jelentőségét mégpedig két szempontból: egyrészt azért, mert először fogalmazódik meg a gondolat egy tudós társaság létrehozására, amelynek célja a természet szisztematikus és strukturált tanulmányozása; másrészt igen értékes adatokat tartalmaz Bacon korának tudományos eredményeit illetően. Természetesen Bacon különleges látnoki képességéről is tanúbizonyságot tesz: megjósolja benne többek között a teleszkópot, a mikroszkópot, a telefont, a repülőgépet, a tengeralattjárót.

Ami a mű utóhatását illeti: döntő szerepe volt az Royal Society 1660. évi megalakulásában, s Salamon Házának mintájára a XVII. folyamán Európa más országaiban is tudós társaságokat, akadémiákat létesítettek. Leibniz is Bacontől nyer ihletet a Berlini Német Tudományos Akadémia terveihez. S nálunk Apáczai Csere Jánost is valószínűleg Bacont inspirálta, amikor egy erdélyi magyar tudós társaság létrehozását szorgalmazta, sajnos sikertelenül.

Mindezeket összevetve nyugodtan elmondhatjuk, hogy Baconnak óriási jelentősége van nemcsak a filozófiatörténetben, hanem az európai történelemben is. A természet törvényei szisztematikus empírikus kutatásának ösztönzésével nagy lökést adott annak az európai fejlődésnek, amely a XVI. századtól kezdve mind teljesebben bontakozik ki, s a nyugati világ teljes dominanciájához vezet a XX. század elejére, s amely jelenünkben is tart. Ezt nem árt tudatosítanunk magunkban, főleg ha meggondoljuk azt az eseményt, amely szintén döntő fontosságú szerepet játszott ebben a nagy történelmi drámában. Az emberiség legutóbbi 500 éves történelme ugyanis másképpen is alakulhatott volna. Az Új Atlantiszban egyik helyen a következőt mondatja Bacon Salamon Házának elöljárójával: „Ami most már saját külföldi utazásainkat illeti, törvényhozónk úgy tartotta jónak, ha azokat igen erősen korlátozza. Kínában nem ez a helyzet. A kínaiak ugyanis oda hajóznak, ahová éppen akarnak vagy tudnak, ami arra vall, hogy az idegenek távoltartására vonatkozó törvényük a szűkkeblűség és a félelem eredménye..."[5] Ez a látszólag mellékes megjegyzés egészen más dimenziót kap egy a tavalyi év második felében megjelent könyv kapcsán.[6] Szerzője, egy nyugdíjas angol tengeralattjáróparancsnok, több mint tíz éves kutatás során felfedezte, hogy a kínaiak Zhu Di császártól kapott parancs alapján 1421-1423 között négy flottával teljesen körülhajózták és felfedezték a világot. Körülhajózták Afrikát, a két Amerikát, felfedezték a 'Magellán-szorost', Ausztráliát, az Antarktiszt, Európát és Szibériát. S mindezt több évtizeddel Tengerész Henrik hajósai előtt! A szerző bizonyítékok sorát mutatja be arra vonatkozólag is, hogy Tengerész Henrik hajósai valójában a kínai tengeri felfedezők térképeit használhatták; szinte kínos pontossággal követték azok útvonalát. Tulajdonképpen ők aratták le a kínai tengeri felfedezők eredményeinek gyümölcseit. Mire a kínai flották hazatértek, óriási belső fordulat történt a császári udvarban. Az expanzív tengeri felfedezéseket szorgalmazó és támogató - elsősorban eunuchokból álló katonai – vezető csoport hatalma meggyengült és a mandarin adminisztráció teljes bezárkózást erőltetett az országra. Szisztematikusan eltűntettek minden dokumentumot, nyomot, amely erre a nagy vállakozásra vonatkozott, illetve emlékeztetett. Beszüntették a hajóépítést, bezárták a nyelviskolákat, szinte hermetikusan lezárták az országot mindenfajta külföldi hatás elől. Ennek a fordulatnak következményeit a következő évszázadok során Kína nagyon megszenvedte. Végérvényesen bebizonyosodott az a tétel, hogy fatális tévedés az a premissza, hogy a világ körülöttünk változatlan marad.

❁

S annak, hogy a világ a XXI. század elején lelassulna, semmi jele. Sőt. Amint azt Lou Gerstner, az IBM volt elnökvezérigazgatója megfogalmazta: „... ha győztesen akarsz kikerülni ebből a játékból, akkor minden reggel úgy kell kikelned az ágyból, hogy változással kell szembenézned. Igazából élvezned kell ezt."[7] Mint az előzőekben már említettük a XXI. század elejére alapjában a nyugati világ értékrendjére épülő világrendszer alakult ki. Tanúi vagyunk egy erőteljesen integrált világgazdasági rendszernek, amelyet kiegészít egy jól-rosszul működő politikai-biztonsági rendszer. Jelenünkben egy olyan globális rendszerben élünk, amelynek képe még a legfantáziadúsabb utópiaszerzők agyában sem született meg. A globalizációt persze lehet (és kell!) kritizálni, lehet nem szeretni, de mereven elutasítani, mint abszolút rosszt, dogmatikus gondolkodásra vall. Bárhogyan is legyen, az emberiség igen tetemes része számára soha nem látott létbiztonságot, anyagi jólétet és civilizációs kényelmet nyújt. Az igazi kihívás inkább az, hogy extrapolálva a jövőbe, meglássuk a lehetséges fejlődési utakat, s azokból visszakövetkeztetve, két lábbal a földön járva alakítsuk mindennapjainkat, s lépjünk arra az útra, amelyen haladnunk kell. Jelenünkben, véleményünk szerint, három fontos tényező következtében nehezedik sokkal nagyobb felelősség az ismeret, a tudás emberei, az alkotó tett mezején maguk és mások számára új utakat nyitó emberek vállára. Ezek közül az első tényező a harmadik ipari forradalom kibontakozása s kihatása életünk minden területére.[8] Ez a forradalom nagyjából 1945

[5] Bacon, i.m. 67. old.
[6] Gavin Menzies: *1421 The Year China Discovered the World*, Bantam Press, 2002.
[7] "... if you want to win this game, you have to wake up every day expecting change. In fact, you have to enjoy it."
[8] Lásd a 2. lábjegyzetet.

© Copyright Mikes International 2001-2003

óta tart s több névvel lehet jellemezni: információs kor, Internet-gazdaság, tudásalapú gazdaság, stb. Igazi lényege abban van, hogy a fejlett gazdasággal rendelkező országokban a meghatározó gazdasági ágazattá a szolgáltatási szektor vált (elsősorban annak magas szellemi tevékenységét alkalmazó részei) s az új technikai lehetőségeknek köszönhetően ez a folyamat egyre inkább kiteljesedni látszik a világkereskedelmben is. A második tényező a XX. század végére kialakult új világpolitikai konstelláció, amelyet egyesek az „ideológiai hideg-háborús" korszak végeként hurráoptimizmussal ünnepeltek,[9] megfeledkezve arról a tényről, hogy bár a szovjet bolsevizmus világméretű és teljes összeomlása örvendetes és szó szerint 'világmegváltó' esemény, de ezzel a jövő nem lett automatikusan sem biztonságosabb, sem egyszerűbb. Az amerikai-szovjet bipoláris világ ugyanis csak ideiglenesen takarta el a civilizációk mindent meghatározó szerepét, s amint azt egyik előadónk, Segesváry Viktor előadásának címe is jelzi: a civilizációk dialógusa a késői modernitás korának alapvető problémája. Végül a harmadik tényező szorosan az előzőhöz kapcsolódik, s az eddig soha nem látott mértékű migrációt jelenti, amelynek következtében főleg a Nyugat országaiban jelentős számú nem-nyugati népcsoport jelent meg, s integrálódott, több-kevesebb sikerrel. Ez a folyamat az előbb említett dialógust szó szerint a mindennapok problematikájává emeli.

Azok, akik azt hitték, hogy a Szovjetunió bukása után hátradőlhetünk és „halálos unalomban" tölthetjük el az emberiség számára hátralevő időt, fatálisan tévedtek. Korunk sokkal izgalmasabb, mint valaha. Technikai lehetőségeink szédületesen kitágultak, de az előttünk álló problémák semmivel sem lettek kisebbek. Merre halad majd, s milyen értékrendre épül majd fel a jelenlegi és jövő globális, integrált és tudásalapú világgazdasága? Hogyan alakul majd, hogyan fejlődik a tudomány és technika, amely ennek a gazdasági rendszernek táplálója, beleértve annak kutatási bázisát és oktatói hálózatát? Hogyan változnak vallásos képeink, amelyeknek meghatározó szerepük van civilizációs értéktudataink számára? Milyen lehetőségek és módozatok adottak, illetve lehetségesek a civilizációk dialógusára s hogyan alakul majd az egyén viszonya a társadalomhoz és az államhoz ebben a multikulturális világban? Hogyan kezeljük majd a nagy globális problémákat, úgymint a környezetszennyezés, szegénység? Kik lesznek a jövő művészei és milyen lesz a viszonyunk a művészethez? Többek között ezek azok a fő kérdések, amelyekre a tudás embereinek választ, lehetséges megoldásokat kell találniuk és nyújtaniuk. Ezt a folyamatot kívánjuk előmozdítani idei Tanulmányi Napjainkkal is, s erre tesznek kísérletet előadóink.

Mindez természetesen nem lehetséges filozófiai alapozás nélkül. Újból szeretnénk hangsúlyozni, hogy itt nem valamiféle 'uralkodó' vagy bármiféle 'osztályok' ideológiájaként fogjuk fel a filozófiát. Az egyes tudományok segítségével ugyanis jól-rosszul prognosztizálni tudjuk a *van* világát (pontosabban a *lesz* világát), de ha pusztán csak erre szorítkozunk, akkor passzív módon kullogunk az események mögött s teljesen fölöslegesen gátoljuk cselekvési szabadságunkat. Aktív szerepvállalásra, a történelem 'formálására' csak azok a kultúrák képesek, amelyek rendelkeznek civilizációs önértéktudattal. Ezek a civilizációk a szó igazi értelmében megteremtik a saját világukat. S ez az a pont, ahol el kell gondolkodnunk magunkról, a saját helyzetünkről és küldetésünkről. Mi a magyarság szerepe és feladata a XXI. század elején?

A magyarság, több mint 1100 éves európai történelme során, e kontinens egyik legveszélyesebb ütközőpontján hozta létre sajátos kultúrvilágát. A XX. században történelmi erők feldarabolták a magyarságot a Kárpát-medencében, de ezzel többé-kevésbé párhuzamosan egy másik folyamat is kezdetét vette; a magyar történelemben először került jelentős számban magyarság a világ szinte minden tájára. Ezt a magyarságot mi összefoglaló néven 'nyugati' magyarságnak nevezzük. Ez a magyarság több hullámban került jelenlegi lakóhelyére, s ami ebben a folyamatban kiemelendő, az az, hogy beépülve a helyi társadalmakba, egy speciális vonulatot képvisel a világmagyarság egészén belül. Két szempontot szeretnénk itt kiemelni: az egyik az, hogy a magyarok, bármely országban is éljenek, egy egységes nemzet tagjai. Másrészt a különböző részek, a különböző külső hatásoknak megfelelően, más-más áramlattal gazdagítják ezt az egységes közösséget. Ez pedig nem jelent mást mint a szent-istváni gondolat 'globalizálását', kiterjesztését az egész világra. Ebben a plurális egységben van a mi erőnk, s ezt kell nekünk jól tudatosítanunk magunkban.

Ami a Mikest illeti, mint hollandiai magyar kulturális szervezet egyben nyugat-európai magyar kulturális szervezet is. Holland, azaz nyugat-európai talajban szökkent szárba, a legigazibb magyar szellemi magból. S ez azért volt lehetséges, mert alapítói a legtisztább magyar szellemiségben nőttek fel fiatalként, diákként, s alapították meg Hollandiában 1951-ben a szervezetet. Ezek az emberek a két világháború közötti Magyarországon nőttek fel, tanultak, s szívták magukba azokat az értékeket, amelyeket nem az osztrák-magyar, német-magyar, vagy szovjet(bolsevik)-magyar világ értékrendszere határozott meg.[10] A Mikes több mint 50 éves fennállása során egy sajátos nyugat-európai magyar kultúrvilágot hozott létre, amelynek meghatározó alapeleme a balatonszárszói Magyar Élet konferenciák voltak s amely kibővült a holland világ értékrendszerével. Erre a legtisztább és sajátos magyar értékvilágra építve indította el a Kör 1959-ben Tanulmányi Napjait, majd az 50. évi jubileumi Tanulmányi Napokon, 2001. szeptember 8-án, a Mikes International elektronikus negyedévi folyóiratát, illetve elektronikus könyvkiadását. Tettük ezt abból a megfontolásból, hogy ezt a kettősséget (egyrészt egységes magyar nemzet, másrészt színes áramlatok létezése ezen az egységen belül) tudatosítsuk, illetve a saját nyugat-európai magyar kultúrvilágunkat, illetve eredményeit megosszuk a világmagyarság többi részével.

[9] Ennek a szellemi áramlatnak egyik legmarkánsabb képviselője Francis Fukuyama '*The End of History and the Last Man*' (HarperCollins Publisher, 1993) című könyvével.

[10] Erről lásd bővebben Tóth Miklós '*Mikes-önarckép 2003. február 9.*' című beszédét, amelyet a Mikes International 2003. évi április-júniusi számában közöltünk. pp. 10-12. (http://www.federatio.org/mikes_per.html)

© Copyright Mikes International 2001-2003

Azok után, hogy a filozófia alapvető fontosságát többször is hangsúlyoztuk ezen bevezető során, magától értetődően vetődik fel a kérdés, hogy van-e nekünk filozófiai bázisunk, amelyre építve a jövőre aktív módon tudunk tekinteni? Az igazság az, hogy ez már pontosan 120 éve a rendelkezésünkre áll! 1883-ban jelent meg ugyanis Böhm Károly AZ EMBER ÉS VILÁGA című hatkötetes filozófiai rendszerének első, döntő fontosságú első kötete '*Dialektika vagy alapphilosophia*' címmel. Ezt követően a századfordulón a magyar szellemiség fellegvárában, Kolozsvárott szökkent szárba az a filozófiai iskola, amelyet éppen ezért kolozsvári filozófiai iskolának nevezünk. Legfőbb alapozójaként Böhm Károly mellett Bartók György nevét kell említenünk. Ez a filozófiai iskola az első önálló magyar filozófiai iskola, amely nem is születhetett meg máshol csak a magyar világban, ugyanis ehhez a magyar szintetizáló lélekre és szellemre volt szükség, amely képes volt Kant kriticizmusát a legtisztább formába önteni. Azért szolgálhatott már a múltban is gránitalapként szellemi mozgalmak, kulturális, társadalmi, illetve egyházi szervezetek számára, mert két lábbal a földön járó filozófia, amely minden irányba nyitott, igazi egyetemes emberi értékeket felmutató és további folytonos fejlődésre stimuláló gondolatrendszer. Amikor erre a filozófiai rendszerre büszkék vagyunk, azt nem valami nacionalista gőgből tesszük, hanem a saját önértékét tudatosan vállaló egészséges szemléletből, amely ezáltal egyetemes emberi dimenziókba tör.

Éppen ezért indítottuk el tavaly a Bibliotheca Mikes International elektronikus könyvkiadásunkat Bartók György teljes filozófiatörténetével, amelyet további alapművek követtek. Tegnap indítottuk útjára a Bibliotheca Mikes International keretében Böhm Károly AZ EMBER ÉS VILÁGA I. kötetét (Dialektika vagy alapphilosophia)[11], amely az egész iskola alapköve. Ezen erős fundamentum után a rendszer további köteteit is tervezzük kiadni a jövőben, amely mellé az iskola többi prominens képviselői életműveit is felvesszük.

Ez a gondolatrendszer a mienk, legyünk büszkék rá, s használjuk belső iránytűként, mikor jövőnkre tekintünk. Induljon hát világhódító útjára immáron az Interneten ez az iskola, s szolgálja az egyetemes magyarságot a következő évezred új kihívásai során. Ezáltal a jövőnk nem egy félelmetes, pusztán veszélyekkel és gondokkal teli világ, hanem kihívásokkal és lehetőségekkel egyaránt feltűnő Új Atlantisz, amelyet küldetéstudatunktól hajtva a mi Új Atlantiszunkká alakíthatunk és formálhatunk.

New Atlantis

This paper served as introduction to the 44th Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held between September 11-14, 2003 in Elspeet, the Netherlands with the title: '*NEW ATLANTIS - Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures'*. The theme of the conference was influenced by Francis Bacon's utopistic work that bears the same title.

During the 15th century several historic events took place that dramatically changed the history of mankind. As a consequence Western-Europe emerged as an allmighty region that colonized practically the whole world. The colonial system formally disappeared after the Second World War, but the current political, economical global system is western-based. This would had not been possible without the birth of modern European philosophy, which was pioneered by Francis Bacon. He claimed that science was power because science allows us to lead a happier and easier life.

Although Bacon's ideas clearly bear the signs of utilitarism, he exercized a profound influence on his contemporaries and the evolution of Western-Europe. And the trend that started in the 15th-16th century is not showing signs of slowing. The collapse of the Soviet Union did not lead to the 'end of history' as some thinkers predicted. That event just revelead (again!) the overwhelming influence of civilizations. The technical capabilities of mankind – in the 21st century – are enormous but so do the global challenges that lie ahead us.

In order to be successful we need again philosophical foundation. Only those civilizations can be successful that possess a solid philosophical foundation. At this point we need to stand still and think about the role and mission of Hungarians. The Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) is playing a pivotal role in the new situation emerged during the second half of the 20th century, when a new group of Hungarians emerged: the so-called 'Hungarians in the West'. This 52 years old Netherlands-based Hungarian organization emphasizes with every activity two main facts: first, that there is a universal and one Hungarian culture; and second, that the Hungarians in the West created and sustain a specific stream within this main Hungarian cultural sphere. This goal is further underlined among others by the efforts that are undertaken to republish (within the framework of Mikes International) the works of philosophers that belonged to the first Hungarian philosophical school (called the "*Kolozsvár School of Philosophy*") that can serve as a solid spiritual fundament for the world-wide Hungarian community in the 21st century and ahead.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[11] http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

© Copyright Mikes International 2001-2003

SEGESVÁRY, Viktor :

Civilizáció vagy civilizációk – A civilizációk dialógusa : A késői modernitás alapvető problémája[1]

"Men are we, and must
Grieve when even the shade
Of that which once was
Great, is passed away."

Wordsworth, Sonnet III

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim,
Kedves Barátaim!

Mindenekelőtt azt szeretném elmondani, hogy mi vezetett el a civilizációk közötti viszonyok tanulmányozásához és a civilizációk közötti dialógust előmozdító törekvéseimhez. A sors úgy hozta, hogy életem egy nagy részét – pontosan huszonöt évet – az afrikai és ázsiai országok gazdasági fejlődésének szenteltem mint az Egyesült Nemzetek Szervezete fejlesztési programmjainak igazgatója vagy mint kormányok főtanácsadója. Éltem hosszabb ideig Algériában, Afghanisztánban és a nyugatafrikai Maliban, kilenc évig rendszeresen jártam Ghanába, s bejártam Afrika és Ázsia jórészét és a Közelkeletet. Legutolsó kiküldetésem, 1994 januárjában és februárjában Kambodzsában volt, s ennek végén meglátogathattam a régi Khmer birodalom csodálatos romjait, Angkor Vatot is beleértve. Máig is hálás vagyok a Mindenhatónak ezért a meggazdagító életért, melynek folytán szembekerültem, napról napra, a mienktől különböző kultúrákkal és civilizációkkal, hiszen nem egy nagykövetség hűvös irodájában ültem s küldtem onnan jelentéseket hazám fővárosába, hanem közvetlenül az ország lakosaival dolgoztam együtt. Röviden ez a rengeteg tapasztalat késztetett arra, hogy az utóbbi 20 év folyamán, még akkor is amikor rendszeresen jártam New Yorkból Afrikába és Ázsiába, a különböző civilizációk tanulmányozásának szenteljem minden időmet, beleértve a globalizációt éppúgy mint a biológiai és kultúrális fejlődések közötti párhuzamot.

Az is igaz azonban, hogy már régtől fogva érdeklődöm az európai-amerikai világon kívüleső kultúrák iránt. Nagy meglepetésemre szolgált, amikor néhány hete megtaláltam egy 1963-ban a fiatal keresztény-demokraták európai uniójának konferenciáján elmondott előadásom szövegét, melyben harminc évvel Samuel Huntington harvardi professzornak a *Foreign Affairs*-ben megjelent, nagy port felverő cikke előtt, korunkról mint a civilizációk konfliktusának vagy dialógusának koráról beszéltem. Az iszlám civilizációja iránti régi érdeklődésemet mutatja az is, hogy a genfi Kálvin Akadémián megvédett theológiai doktori disszertációm tárgyául az iszlám és a reformáció témáját választottam, mely a Korán latin szövegének baseli, 1543-as kiadása körüli vitát tárgyalta, s az első alkalommal a svájci theológiák történetében a genfi egyetem arab nyelv- és irodalom professzora volt munkám vezetője. A genfiek biztonság okáért a vizsgáztató bizottságba a nagy theológiákról – Bern, Zürich, Basel – is felkértek professzorokat. S ez a munka megjelent egy új kiadásban, francia szöveggel, még Amerikában is.

Az utolsó évtizedekben bekövetkezett törés a nyugati civilizáció keretében

Az utolsó félévszázadban, de különösképpen az utóbbi két évtizedben, bekövetkezett egy törés (latin kifejezéssel caesura), a nyugati civilizáción belül. Végeredményben ez a törés, a globális egységre törekvés és a globális fragmentáció között, egy mindent átfogó krízisnek a jele, ha ezt a kifejezést eredeti görög értelmében fogjuk fel. Ebben az értelemben a *krízis* egy olyan korszakot jellemez amelyben az emberi exisztencia egy kritikai pontot ért el, s ez a helyzet egy alapvető döntés

[1] *A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2003. évi, 44. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („ÚJ ATLANTISZ – Jelenünk és jövőnk kultúrvilágaink távlataiban"; 2003. szeptember 11-14., Elspeet, Hollandia.)*

© Copyright Mikes International 2001-2003

meghozatalát teszi szükségessé. Ha viszont a szó kínai értelmét vesszük figyelembe akkor azt látjuk, hogy egy krízis egy szélesebb horizontra utal, egy eleddig nem ismert lehetőséget rejt magában, vagyis egy kritikus helyzet melyben egy alternatív jövő lehetősége nyílik fel az emberiség előtt.[2] Ennek a kritikus helyzetnek a jellemzői a következők:

– a felvilágosodás illúziójának lassú elhalványulása;
– a de-kolonizáció;
– a globalizáció és a nagy migrációs folyamatok;
– a diktatúrák kora után a hegemonikus kor beköszöntése (lásd az iraki háborút) és evvel együtt a nemzetközi összefogás álmának vége, egy olyan destabilizáció mely a világ rendjét teljesen felborította; és, végül,
– a nyugatitól különböző civilizációk növekvő súlya, követelései és törekvései, beleértve a radikális irányzatokat és a terrorizmust, vagyis egy civilizációs dialógus elkerülhetetlenné válása.

Mindezek a történelmi események szükségessé teszik a civilizáció, a kultúra és a globalizáció fogalmainak megvizsgálását.

Civilizáció és kultúra

Civilizációk, amelyeket „embervilágoknak" is nevezek (csak az egykorú civilizációkat és kultúrákat véve figyelembe) az általam elfogadott értelemben a következők:

– A nyugati civilizáció, mely magában foglalja a klasszikus görög és római hagyományokat és a judeo-keresztyén örökséget,
– Az iszlám, a buddhizmus és a hinduizmus által teremtett civilizációs egységek,
– A kínai civilizáció a maga kettős – konfuciánus és taoista – ágaival, és, végül
– A különféle afrikai kultúrák által alkotott civilizáció.

Egy civilizáció közös vonásai miatt nem lehet, például, európai és amerikai civilizációkról beszélni, hanem csak kultúrális sajátosságaikat megkülönböztetni. Délamerikára vonatkozóan pedig nem lehet egy ennek a térségnek megfelelő civilizációra utalni, mert a múltban virágzó ottani nagy kultúrákat a hódító és gyarmatosító hatalmak majdnem teljesen eltüntették, s ezen a földrészen fekvő országok ma a nyugati kultúrához tartozónak számíthatók.

A civilizációk és kultúrák alapjait kutatva arra a következtetésre kell jutnunk hogy, a történelem tanúsága szerint, az emberi exisztenciának van egy elmaradhatatlan transzcendentális/kozmikus vetülete, s ezért minden kultúra és minden civilizáció egy vallás körül alakult ki. Az egyszerűen vallási megjelölés helyett a transzcendentális/kozmikus meghatározást használom, mert nem minden civilizációnak egy monotheisztikus, vagyis egy Istenben hívő vallás – mint a keresztyénség, judaizmus vagy iszlám – a teremtő ereje, de a belső impulzus mindegyikben az evilágon túli, az ezt a világot felülmúló valósághoz és a természethez mint a kozmikus mindenséghez kapcsolódik. Ezért kell a hinduizmus változatai vagy a buddhizmus esetében meta-fizikai vallásokról beszélni, míg a konfuciánizmus vagy shintoizmus esetében a társadalmi valóságból kiinduló, de elsősorban az emberi lény halandóságára alapozott világképet, mely a vallás szerepét játsza, a civilizáció központjának tekinteni.

A civilizációk és kultúrák vallási magjának ilyen meghatározása világosan mutatja, hogy mindezek a természetnek az emberi lénnyel szembeni összehasonlíthatatlanul nagyobb, hatalmasabb voltát tükrözik. Erre jó példa a kínai festészet, mely legnagyobbrészt délkelet Kína csodálatosan szép karsztos vidékén született, amelyben az emberek vagy állatok mindig elenyészően kisebbek az őket körülvevő természet kozmikus nagyságához viszonyítva. A transzcendentális/kozmikus világkép tehát a kultúráknak és civilizációknak a térhez és időhöz való viszonyulását fejezi ki, ezért játszanak benne nagy szerepet a mitológiák és szimbólumok.

Egy *kultúra* -- Cicero *cultura mentis* fogalmának megfelelően -- magában foglalja az alapjait képező vallást, az uralkodó világnézetet, a művészeti és tudományos alkotásokat, a biológiai és kultúrális létfeltételek által meghatározott gondolkodási módszereket, tehát a kultúrának megfelelő racionalizmust, valamint a magatartást és a tevékenységeket irányító morális elveket. Egy kultúra tehát autonóm, minden más „embervilágtól" független, s az e kultúrát hordozó közösségek, vagyis azok egymást követő nemzedékeinek és egyéni tagjainak közös szellemi tevékenységéből születik meg egy hosszú történelmi fejlődés folyamán.

[2] Johnston, R.J. – Taylor, P.J. eds. *A World In Crisis? Geographical Perspectives*. 2. ed. Oxford, Blackwell, 1982, pp. 4-5.

© Copyright Mikes International 2001-2003

A *civilizáció* egy adott kultúra körül alakul ki, s magában foglalja e kultúra mellett a társadalmi, politikai és gazdasági intézményeket és gyakorlatot (például, államformák vagy termelési módszerek), a technológiai fejlettség jellemzőit, valamint a természeti környezet által meghatározott életfeltételeket, tehát az élet szellemi és materiális perspektíváit.

Ebben az értelemben írta Robert Cox a „Gondolatok a civilizációról" című, 2000. decemberében megjelent tanulmányában,[3] hogy

> „Egy civilizáció mindennapi megnyilvánulása nem a hovatartozás érzésében nyilatkozik meg. Inkább abban a szinte öntudatlan, magától értetődő *józanság*ban áll, mely az emberek valóságról alkotott közös képét fejezi ki. Ez a világkép magában foglalja azt is, hogy mit tartanak helyesnek és helytelennek a mindennapi magatartásban. A mindennapi, józan gondolkodás egyrészt egy normatív útmutató a cselekvésben, másrészt az objektív valóságról alkotott képet tükrözi... Szavaknak csak történelmi kontextusukban van értelme... A földrajzi adottságok alkotják, többek között, a civilizációk alapját. Különféle népek ugyanabban a földrajzi helyzetben másképpen látták a valóságot... [ezért a világ megértése] különbözik az egyes népeknél" (p. 217 és 220.)

A civilizációk közötti különbséget Ian Hacking, a tudományok kanadai filozófusa, a gondolkodásmódokról (*styles of reasoning*) való elméletében elemzi.[4] Hacking abból indul ki, hogy az egyes korokban és kultúrákban elért tudás milyenségét az azokban uralkodó gondolkodásmódok határozzák meg. Ezeket a különféle gondolkodásmódokat nem lehet egy független nézőpontból megítélni, mert annak értelmét, hogy egy gondolkodásmód milyen tudást produkálhat maga a gondolkodásmód határozza meg. Különféle gondolkodásmódok lehetséges igazságokat eredményezhetnek, melyek az adott gondolkodásmód keretében objektíven igazak. Mivel gondolkodásmódok egy történelmi fejlődés eredményei az, hogy mi igaz szintén egy történelmi és kultúrális fejlődés eredménye. *Egy gondolkodásmód nem valami ami megvizsgálja, analizálja és megmagyarázza a valóságot, hanem része magának a valóságnak*. Ugyanakkor Hacking elismeri, hogy nemcsak az egész emberiségre vonatkozó biológiai adottságok univerzálisak, hanem azt is, hogy a különféle emberi gondolkodásmódok között van valami amit egyesek „kultúrális univerzálisoknak" neveznek, egy közös mag, mely bizonyos felismerések laza összefüggéséből áll.

Civilizációk és kultúrák, bár emberi személyek és közösségek alkotásai a természet világának részét képezik, s éppen ezért mindig a tér és az idő perspektivájában helyezkednek el. Az emberi alkotóerő e művei egy hosszú fejlődés folyamán jönnek létre, melyet több e folyamattól független tényező is befolyásol. Ezek a tényezők három kategóriába sorolhatók: *először*, a természeti környezetnek mint a civilizációs fejlődés keretének hatása; *másodszor*, a nemzedékről nemzedékre átöröklött hagyományok, és *harmadszor*, a más emberi közösségek és egyének cselekvéseinek előre nem ismert következményei, melyek egyúttal az egyes civilizációs „embervilágok" térben és időben körülhatárolt voltát is jelzik.

Az egyes fentebb felsorolt civilizációkat különféle ismérvek alapján szokás jellemezni: *etnikai* -- mint a kínai, *vallásos* -- mint az iszlám, vagy *földrajzi* -- mint az afrikai, ismérvei alapján. A nyugati civilizáció egy különleges esetet jelent azért mert a *modern* megjelölés fejezi ki egységét és identitását, mely azt jelenti, hogy világnézete a természettudományokon alapul, jellege pedig szekularizált, mert hagyományos vallási gyökerei a feledés homályába vesznek el. A modern civilizáció az összes többi civilizációkat a saját maga kultúrális és politikai normái szerint méri meg, mert ezeket a normákat univerzálisnak tartja. Arif Dirlik szavaival.[5]

> „A modernitás saját magát a Másikra mint a modernt megelőző vagy nem-modernre való hívatkozással határozza meg, s ezzel a modernitást magát az európai [civilizáció] belső ügyévé tette..." Ezzel szemben állapítja meg Dirlik, „különbözö kultúrális hagyományok különböző modernitásokat teremtenek és a jövőnek különböző perspektíváit határozzák meg," – az alternatív okozati összefüggéseken keresztül (pp. 21 és 20).

Az egyes civilizációk mai viszonyát egy egymással ellentétes, egyszersmind egymást kiegészítő fogalompár – a globális és a lokális – megvizsgálásán keresztül lehet a legjobban illusztrálni.

---

[3] Robert W. Cox, *Thinking About Civilizations*. Review of International Studies, Vol. 26, December 2000, pp. 217-234. Ennek a különszámnak a témája a következő volt: *Hogyan fogunk élni? Az új évszázad globális etikája*. /*How Might We Live? Global Ethics in a New Century*./

[4] Ian Hacking, *Styles of Scientific Reasoning*, in John Rajchmann és Cornel West. eds. *Post-Analytic Philosophy*. New York, Columbia University Press, 1985, pp. 145-165.

[5] Arif Dirlik, *Reconfiguring Modenity: From Modernization to Globalization.* (Duke University). http://www.sidint.org/programmes/politicsplace/politicsDirlik.PDF

© Copyright Mikes International 2001-2003

A globális és a lokális fogalompárja

A globalizációt az jellemzi, hogy egyszerre jelenti a tér horizontális és vertikális kitágulását és az időben egymást követő de ugyanakkor egyidejű jelenségek folyamatát. Ezért a mi modern korunk globalitása nem más, mint egy keret plurális „embervilágok" együttélésére. Ugyanakkor a globalizáció mai ideológiájának belső ellentmondására jellemző, hogy a globális öntudat mai formáját vetíti vissza a múltba, s ezzel eltünteti a fontos történelmi különbségeket a globális lehetséges különböző formái és dimenziói között.

Így a késői modernitás korában két egymással ellentétes trenddel állunk szemben, melyek mindegyikének van egy sajátos dialektikája. Egyrészt mindennap tapasztalhatjuk a globalizáció egyre szélesebbé váló hullámait melyet a tér és idő perspektívájának kitágulása jellemez, másrészt a hely, az adott kontextus egyre nagyobb fontosságát szintén állandóan érzékelhetjük, mert ezekben emberi lények meghatározott közössége és kultúrája érvényesül. Éppen ezért a globalizáció egy igen komplex, sok vetületet felmutató folyamat, hiszen egyszerre jelenti a horizont univerzalista értelemben vett kitágulását s az integrálódás helyett elkerülhetetlen széttöredezést. Ennek következménye, hogy Roland Robertson „bizonytalanságról" beszél a globalizációval kapcsolatban, vagy Immanuel Wallerstein „az általunk eddig ismert világ eltünéséről."

Sajnos a médiákban és a közvéleményben a globalizációnak csak egy nagyon szűken értelmezett képe uralkodik. A globális világ megértésének analízise négy egyre táguló perspektívához vezet:

-- Az *első* a gazdasági folyamatok leegyszerűsített képe, mely a pénzügyi piacok összeműködésére és a világkereskedelemre vonatkozik. Ezt a változatot ennek megfelelően sokan „a piac integrációjaként" értelmezik. Eszerint a globalizáció a piac tevékenységének logikus és elkerülhetetlen következménye, s ezáltal egy önmagát megvalósító célt testesít meg. John Brohman megfogalmazásában: „A piac ideológiailag kidolgozott fogalma hellyettesíti be a különféle, a történelem folyamán kialakult piacokat a világ különféle országaiban."[6]

-- A globalizáció *második* értelme egy a mindenki által könnyen érzékelhető, tömeges jelenség, mely a transznacionális (tehát nemzetek fölötti) mozgalmak formájában jelenik meg.

-- Kortársaink közül kevesen látják azt, hogy a globalizáció a *harmadik* perspektívában nem más mint a nyugati civilizáció, s ennek különösképpen amerikai változata hegemonikus törekvése. A globalizáló folyamatnak ezt a formáját tulajdonképpen egy ideológiának lehet tekinteni, mert azon alapul, hogy más civilizációkhoz tartozó népek számára nincs alternatívája az „elnyugatosodásnak" ha modernizálódni akarnak -- egy ideológia, melyet Theodore von Laue, a Yale egyetem volt professzora, 1988-ban megjelent könyvében „az elnyugatosítás világforradalmának" nevezett (*The World Revolution of Westernization*). A globalizáció ilyen értelmezésének példáiként lehet megemlíteni a feltartózhatatlan urbanizációt strukturális, a nemzetállamok létrehozását politikai, vagy a konszumerizmust gazdasági szempontból. A konszumerizmus az egyik leghatalmasabb eszköze a globalizálódás folyamatának, mert a hagyományos szokásokat és életmódokat ezen keresztül lehet a legbiztosabban elsorvasztani.

-- Végül, a *negyedik* perspektívában, a globalizáció nem más mint annak öntudatosodása, hogy e folyamatnak van egy elkerülhetetlen és alapvető vetülete, tulajdonképpen a globalizáció másik arca, a világban ko-exisztáló civilizációk dialógusa. Ebben az értelemben a globalizáció egy az összes „embervilágokat" egybefogó, planetáris látomással egyenlő. Ez azt jelenti, hogy bizonyos civilizációs vagy kultúrális vonások elvesztik területi kötöttségeiket. Ugyanakkor a globalizációnak ez a felfogása helyet ad annak a jelenségnek, amely a globális hódításának egyenlőtlen voltára utal, vagyis arra, hogy a globális kiterjedése elsősorban hely, idő, társadalmi osztály és a társadalom által elfogadott életmód kérdése. A globalizáció tehát egy kultúrális-civilizációs folyamat mely többrendbeli központok létrehozásához vezet.

A globalizációval kapcsolatban ki kell hangsúlyozni a technológia fejlődés és a hatalmi érdekek óriási szerepét a globális és lokális exisztenciánkat meghatározó viszonyában, mivel

-- Az információs és kommunikációs technológiák fejlődése az utóbbi 50 év folyamán tette egyáltalán lehetővé a globális és lokális összjátékát;

– Az információs és kommunikációs technológiák fejlődésének autonóm volta ellenére, ezek mindig meghatározott politikai vagy gazdasági érdekek szolgálatában állanak. Ezen azt értem, hogy a technológiák mindig bizonyos politikai hatalmaknak vagy hegemónikus törekvéseknek állanak rendelkezésére a történelem kezdete óta, legyenek azok fundamentalisták mint Osama Bin Laden, vagy gazdasági hegemóniára törők mint saját ipari szektorában Bill Gates. Azt mondhatjuk tehát Nietzschével, hogy a globalizáció elsődleges motorja a „hegemónikus uralomra törő akarat." A régebbi technológiák jellege miatt az elmúlt korszakokban a hatalom nyíltan és ellentmondást nem tűrően gyakorolt nyomást céljainak elérésére, de a mai technológiák lehetővé sőt kötelezővé teszik, a transzparencia követelményének következtében, hogy a

[6] John Brohman, Economism and Critical Silences in Development Studies: A Theoretical Critique of Neoliberalism. The Third World Quarterly, Vol. 16. 1995, p. 314.

© Copyright Mikes International 2001-2003

hegemónikus hatalomra törekvés indirekt módon igyekezzék céljait elérni, felhasználva az egyes különleges kontextusok kultúrális, társadalmi, politikai vagy más jellegzetességeit e célok megvalósításában. Ezért mondhatta Stuart Hall, angol szociológus, hogy „a globális nem más mint az uralkodó partikuláris tendencia önmaga megvalósítása,"[7] vagyis ez az uralkodó partikuláris minden helyi kontextusba beilleszkedik és abban meghonosítja magát.

– Végül, a technológiákra alapúló hegemónikus politikának szüksége van egy megfelelő intézményre mely ezt a politikát a nyilvánosság felé érvényesíti. Ezt a szerepet a globalizáció ideológiája tölti be, mely garantálja az átadott információk korrekt voltát és azok kohézióját. Ennek az ideológiának a médiák az elsődleges hordozói, melyek fenntartják a globalizációs folyamat feltarthatatlan előrehaladásának hitét.

Hasonló vonások és alapvető különbségek civilizációk között

A civilizációk közötti hasonló vonásokat két forrásra lehet visszavezetni. Az első a minden emberi lét alapját képező *biológiai fejlődés*, melynek következtében minden embert a többi emberekkel közös testi és szellemi tulajdonságok jellemeznek. Ez nemcsak a kimondottan biológiai tényekre vonatkozik, hanem az egyes emberi exisztenciák fenntartásához szükséges érzelmi vonásokra is. Ilyen például a szülők szeretete gyermekeik irányában, hiszen ha a faj fenntartása a létért való küzdelem célja, ebbe lehet -- biológiailag -- sorolni a szülők magatartását is kicsinyeikkel szemben. Mindez nem jelenti azt, hogy ezek az érzések egyes kultúrákban nem másképpen nyilvánulnak meg, sőt azt sem, hogy ezeknek ne lenne nemcsak érzelmi, hanem lelki és spirituális értelme is.

Biológiailag megalapozottnak kell tekinteni egyes képességeket, mint a nyelvek megtanulására való képesség, bár mindig egy kultúrális követelménynek felel meg, például, hogy milyen nyelvet és milyen eszközök felhasználásával tanulunk meg. Meg vagyok győződve arról is, hogy az ember maga énjének, gondolatainak és világfelfogásának kifejezésére irányúló szüksége, tehát a különféle művészeti alkotások létrehozása, szintén biológiailag megalapozott, de formái az egyének természeti és kultúrális környezetének hatása alatt változók. Végül az embereknek szüksége van exisztenciájuk felnyitására a transzcendentális és kozmikus felé, ezt bizonyítja az, hogy minden civilizáció egy vallásos mag körül kristályosodott ki. Ez a *csak* az embereknél megmutatkozó haláltudat által motivált, egy a biológia elmélete szerint is elismert, tény.

Második forrása az „embervilágok" közös vonásainak a *természeti és emberi környezet formáló hatása*. Az emberi élet egyik meghatározója, ezt nem kell különösképpen kihangsúlyozni, az a természeti környezet amelyben élünk, – de ez nemcsak közös vonásokat, hanem egymásnak ellentmondó különbségeket is teremt. Az u.n. mérsékelt klímában élők életformája és életstílusa egészen más, mint a tropikus klímában élőknek. Soha nem felejtem el, hogy amikor Bamakóban, a nyugat-afrikai Mali fővárosában éltem, meglepődve láttam ottani első évem novemberének reggeli óráiban, amikor autón mentem át a Niger folyón átívelő hídon, hogy a máliak mind kötött téli sapkában bicikliztek munkahelyük felé. Kérdeztem soffőrömet, hogy mi ennek az oka, hiszen nekem az időjárás nagyon meleg és nedves volt. Erre azt felelte: „Uram, nálunk ez a téli időszak s az emberek védik magukat nehogy megfázzanak."

A különféle természeti adottságokhoz és emberi környezethez való alkalmazkodásnak igen sok példáját lehet felhozni, persze a legtöbb esetben ezek az adott társadalom kultúrális feltételeivel ötvözödnek össze, mint a települések kialakulásában, a jurták, kunyhók, házak vagy felhőkarcolók szükségességének és építésének módozataiban, stb. Újra a művészet terére hívatkozva, csak a kultúrális fejlődés folyamatával lehet viszont megmagyarázni az egyes művészetek bizonyos népek életében és bizonyos korokban való virágzását -- például az antik Athén irodalmi és képzőművészeti alkotásait a Krisztus elötti 5. évszázadban, vagy a német nyelvterületek népeinek zenei, irodalmi és filozófiai teljesítményeit a 18. és 19. századok fordulóján. A különféle civilizációkban meglévő hasonlóságokat tehát elsősorban a biológia fejlődés és a természeti környezet határozzák meg.

A civilizációk közötti különbségeket tekintve a kultúrális fejlődés játsza a legnagyobb szerepet, s most e különbségek megvilágítására térek rá. A civilizációs különbségek jellemzését kiválasztott példákon keresztül fogom megkísérelni. E példákat úgy választottam ki, hogy korunk egyes legaktuálisabb problémáit tükrözzék a társadalmi, politikai és gazdasági szférákban.

Először az *individualizmus és univerzalizmus* nálunk kialakult különleges összeötvözödésével foglalkozom, mert ennek fontossága a társadalmi élet szempontjából felmérhetetlen. Tézisem az, hogy az európai felvilágosodást követően a modern fejlődés nemcsak a teljes individualizmust fogadta el a társadalmi élet alapjaként, hanem azt késői fázisában, a 20. század második fele óta, összeolvasztotta univerzalista irányzatával. Előre kell bocsátanom, hogy semmiképpen nem akarom kritizálni a modern individualizmus ésszerű formáját, hiszen az egyént, mint az emberi sors hordozóját, mindenki elismerte a történelem hajnala óta, s az emberi közösségek -- családok, etnikai csoportok, nemzetek éppúgy mint a vallásos közösségek --

[7] Stuart Hall, The Local and the Global: Globalization and Ethnicity. In: Anthony D. King, ed. Culture, Globalization, and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity. Minneapolis, University of Minnesotta Press, 1997, p. 37.

© Copyright Mikes International 2001-2003

az individuumokból tevődnek össze. Végeredményben egyének és közösségeik exisztenciája teljes mértékben összefonódik. Ez az u.n. holisztikus, tehát az egészet szem előtt tartó felfogás semmisült meg a modern fejlődés folyamán, mert az egyén abszolút felsőbbrendűséget nyert el közösségével vagy bármilyen emberi kollektivitással szemben.

Adam Seligman fejezi ki legjobban az individualizmus univerzalisztikus ideálját, amikor azt írja, hogy a modern fejlődés eredményeként „az univerzális és a partikuláris összemosódtak"[8] -- a partikuláris alatt az individuumot értve. Az individualizmus pontosan azért az univerzalista világkép egyik forrása, mert az egyént ruházza fel univerzális jelleggel. Az autonóm exisztenciával rendelkező alany, melyet a többi individuumokhoz egy bizonyos „metafizikai egyenlőség" fűz csak, így univerzálissá lett. Ez azt is jelenti, hogy az egyén elvesztette egyéniségét, mivel az indviduum lényege tulajdonképpen nem más mint az ami összeköti más emberi lényekkel. Az egyén tehát egy üres fogalommá vált, mint a konkrét, individuális személy absztrakciója, s a mai nyugati elméleti meggondolásokban az univerzális preferenciák és érdekek összességeként jelenik meg.

Az egyénnek ez az absztrakt fogalma fontos következményekkel járt a társadalmi struktúrálódás szempontjából. Ma a nyugati társadalmak olyan autonóm individuumokból tevődnek össze, melyek függetlenek egymástól s ezért mint atomok állnak egymással és a mindenható állammal szemben. Társadalmi és politikai szempontból semmi más nem köti őket össze a többi emberi lénnyel mint az, hogy egy bizonyos államnak a polgárai. Az egyéni szabadságot semmi más nem tartja korlátokban mint az állam törvényei és egyéb közintézmények szabályozásai, melyeknek az egyének alá vannak vetve; másrészt, mint állampolgárok olyannyira függenek a mindenható államtól, hogy ennek a teljesen egyenlőtlen helyzetnek a kiegyensúlyozására volt szükséges az emberi jogok rendszerének kidolgozására. Ez a magyarázata annak is, hogy miért van korunkban túlnyomóan szó az egyének jogairól a másokkal és a közösséggel szemben való kötelességeik helyett. Ennek megfelelően a társadalom atomizálódása megfelel az univerzalizmus ideáljának mely mindenkor az egész emberiséget öleli fel pillantásában. *Ezzel szemben minden más civilizációban a közösségek és nem az individuumok összessége alkotja a társadalmat*.

A politika terén a többi civilizációkban élő népekre ráerőszakolt, *territoriálisan megalapozott, szuverén nemzetállamok* politikai intézménye által okozott civilizációs törés a legszembetűnőbb. A szuverén államok létrehozásához két követelmény megléte szükséges:

– *Először*, az egyén elsőbbsége a különféle közösségekkel szemben, vagyis annak követelménye, hogy az egyének az államhoz és ne közösségükhöz legyenek lojálisak;

– *Másodszor*, a közéletben bármely más esetleges versenytársként fellépő szervezet hiánya. Ezért a territoriális állam ráerőszakolása a nem-nyugati civilizációkban élő népekre eltüntette a civil társadalom kereteiben szokásos együttműködés formáit, mely biztosította az egyének és áruk szabad mozgását az alig felismerhető uralmi megosztást jelző határokon keresztül. A területiség elvének alkalmazása azt is jelentette, hogy az előzőleg alig felismerhető uralmi megosztások végleges és átléphetetlen határokká lettek, elképzelhetetlenül komplikálva azoknak a hasonló etnikai eredetű népességeknek az életét, melyek az új, szuverén államok határainak két oldalán élnek. Ezeknek az új államoknak, melyeket egyes nyugati politikai írók kvazi-államoknak minősítenek,[9] egy új nemzeti identitást kellett találniuk, mely viszont nem felelt meg az egyes kollektivitások hagyományaiban élő, a kultúrális fejlődés folyamán kialakult önmeghatározásoknak. A hagyományos, kollektív identitások ilyen erőszakos megsemmisítésének a népességek etnikai, vallási vagy más közösségekre való egyre nagyobb széttöredezése lett az eredménye. Ezek vezettek el a ma mindenütt felbukkanó helyi konfliktusokhoz, melyek a mai államközi rendszer szempontjából az egyik legnagyobb veszélyt jelentik.

A kolonializmus kora előtti világban a politikai tér rendezésének két formáját ismerjük a nem-nyugati civilizációkban: (i) A nagy birodalmakat, melyekben területek és közösségek lazán függtek össze, és (ii) A szintén lazán összefüggő kis- és közepes nagyságú politikai egységeket -- mint, például, városállamok, törzsek, etnikai csoportok – melyek legitimitásának egyetlen forrása e politikai egységek fejeinek tekintélye volt. *Ezekben a politikai egységekben a pluralitás követelménye volt a társadalmak strukturálódásának központi elve*. A térbeli széttöredezés voltaképpen egy kiegyensúlyozó szerepet játszott pontosan azért, mert a többrétegű, alternatív terek megakadályozták a területi egyesítésre irányuló törekvéseket és az identitások uniformizálását egy homogén modell szerint. Így a territoriális államforma bevezetése a nem-nyugati világban a társadalmi valóság követelményeit meghamisította.

A territoriális állam bevezetése a nem létező nemzetek államainak formájában történt. Ez egy teljesen illuzórikus aktus volt, mely a Nyugat univerzalista trendjének felelt meg. Senki nem akart arról beszélni, hogy a nem-nyugati civilizációk körében nem voltak nemzetek, ezeket mesterségesen kellett megteremteni propaganda, politikai mozgósítás és a modernizáció

[8] Adam Seligman, *Towards a Reinterpretation of Modernity in an Age of Postmodernity*, in Bryan S. Turner. ed. *Theories of Modernity and Postmodernity*. Newbury Park, California, SAGE Publications, 1990, p. 124.

[9] Erre vonatkozólag lásd Robert H. Jackson, *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge, Cambridge Unversity Press, 1990.

© Copyright Mikes International 2001-2003

csodáinak ígérgetése révén. Amikor e politikai egységek mesterséges megteremtéséről szólok azt értem e kifejezés alatt, hogy nem volt egy etnikai csoport, sem egy meghatározott vallási vagy kultúrális közösség amelyre egy nemzetállamot lehetett volna alapítani. Az új nemzetállamok vezetőit, akik a függetlenségi harcot vezették, ez a helyzet kényszerítette arra, hogy az új államot saját etnikai csoportjuk államának deklarálják. Ugyanakkor ezek a vezetők semmiképpen sem akarták feladni igényüket az egész, a koloniális hatalomtól átöröklött terület feletti uralomra, s ezért mindent megtettek -- a legtöbb esetben sikertelenül -- egy új területi, nemzeti és állampolgári identitás kialakítására, hogy ezen keresztül a kisebb etnikumokat, vallási csoportokat egységesíteni tudják. Nemzeteket kellett teremteni azok nélkül a történelmi előzmények nélkül, melyek Európában a nemzetállamok alapítását megelőzték. Egy ilyen helyzetből való kiút a legtöbb esetben egy max weberi karizmatikus és populista vezető hatalomra jutása volt, bár ezek a legtöbbször nem voltak alkalmasak a társadalmi és politikai intézmények kiépítésére és a gazdasági fejlődés beindítására. A harmadik világban éppen ezért minden demokratikus rendszer a populizmus felé fejlődik.

A második világháború után a szuverén nemzetállamok száma óriási módon megnőtt. A kollektív önrendelkezés általánosan elfogadott wilsoni tétele és az államok egymást követéséről szóló nemzetközi jogi elv értelmében a hatalom átvitele a gyarmati metropolisztól a helyi hatóságok kezébe az államközi rendszer közvetítésével ment végbe. Ez azt jelentette, hogy az új államokat az önrendelkezés elvének mint erkölcsi követelménynek az alapján az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretében ruházták fel a szuverénitás u.n. negatív adottságaival -- például, a más államok által belügyeikbe való beavatkozás megtiltása révén -- de a szuverénitásnak a belső állapotokra vonatkozó, u.n. pozitív tulajdonságaival a nemzetközi szervezet nem tudta, nem tudhatta felruházni őket. Ezért az államközi rendszer tagjai egy úgy mondhatnánk nemzetközi szociális segélyalapot bocsátottak rendelkezésükre, pénzügyi támogatás és technikai asszisztencia formájában azzal a céllal, hogy a belső szuverénitás jegyeit -- például, haderő és rendőrség felállítása vagy társadalmi és gazdasági modernizáció -- ennek segítségével szerezhessék meg.

Végül a volt gyarmati államokat, az önrendelkezés elvének széleskörű alkalmazásával, még egy különleges előnyben is részesítették, s a nyugati területi állam ideáljának értelmében az új államoknak a gyarmati hatalomtól átöröklött területei szentségét is garantálták. Ezért az egyes gyarmatokat elválasztó, mesterséges határokat melyek történelmi véletlenek folytán jöttek létre, az államközi rendszer többi tagjai legitimálták.

Utolsó példaként a *modernizáció és a gazdasági és társadalmi fejlődés* problémáját szeretném megvilágítani, amelyre vonatkozóan nagyon sok személyes tapasztalattal rendelkezem. Ez a problematika szorosan kapcsolódik a globalizáció előzőleg tárgyalt kérdéséhez. A globalizáció általában, és a gazdasági globalizáció különösképpen, azt jelentik, hogy a mi fogalmainkat, módszereinket és intézményeinket, melyek a nyugati kultúrkörben századok folyamán alakultak ki, minden további nélkül át lehet ültetni más kontextusokba, más civilizációk „embervilágába." Ez a megközelítés nemcsak az egymással összemérhetetlen civilizációk közötti különbségek tudatos tagadását jelenti, hanem a nyugati civilizációban érvényesülő pluralizmus félredobását is, melynek ebben az esetben az az értelme, hogy a pluralizmus követelménye kizárólag a nyugati civilizáción belül érvényes.

Egy általános modell kidolgozása oda vezetett, hogy az új államok alapjában különböző adottságait és körülményeit senki nem veszi figyelembe. Ezt a modellt s annak kizárólagos alkalmazását én a Nemzetközi Valutaalap keretében dolgozó vagy a Világbankhoz tartozó szakértő kollégáimmal való beszélgetésekben az ő „Bibliájuknak" hívtam. *Következésképpen társadalmi struktúrák, régi, hagyományos szokások és életmódok tüntek el, hogy helyet adjanak a nyugati világ modelljének megfelelő intézmények, struktúrák, szokások és életmódok meghonosításának*. Ez egy teljes kultúrális és pszichológiai töréshez vezetett az érintett népekben, mert a modernizációs követelményeknek megfelelő fogalmak, módszerek és tevékenységek ellentétben állnak a helyi kultúrális adottságokkal. Bár sok év veszendőbe ment még nem késő, véleményem szerint, ezt a hibát korrigálni. Ennek az lenne a feltétele, hogy mindazok akiket ez a probléma érint, de elsősorban az egyes fejlődésben lévő országok felelősei újra gondolják és újra értékeljék a modernizációs programmokat számon tartva a civilizációs kontextust és a helyi kultúrális adottságokat, valamint az egyes tevékenységek ökológiai következményeit, s ennek megfelelően dolgozzák ki egy ország fejlődési perspektíváit.

A huszadik századi modernizációs elmélet és gyakorlat legnagyobb hibája tehát az volt, hogy univerzálisnak hitte a liberális piacgazdálkodás vagy a szocialista tervgazdálkodás elveinek alkalmazhatóságát a világ bármely más területén, annak ellenére hogy ezek csak bizonyos meghatározott körülmények között jöhettek létre. Ez a nyugati világkép, saját önmeghatározásának következményeképpen, egy másik megengedhetetlen hibát is tartalmazott, éspedig azt, hogy kizárt minden eddig nem ismert jelenséget, a problémák bármely eddig nem ismert megoldásának lehetőségét, melyek más kultúrák keretében jelentkezhetnek. A gazdaságfejlesztési erőfeszítések sikertelensége és az egyre növekvő ellenállás a Nyugat gazdasági és civilizációs befolyásával szemben élesen rámutatnak a társadalmi, gazdasági és kultúrális globalizáció ideológiájának döntő tévedéseire. Nincs semmi arányosság, egyrészt a hivatalos és privát pénzügyi segítség, beruházások és a technikai asszisztencia nagyságrendje, másrészt az elért eredmények között.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Civilizációs pluralizmus vagy világkultúra?

Bár sok megfigyelő számára úgy látszik, hogy a globalizációs folyamat sikere és a nyugati civilizáció egész világra való kiterjesztése feltartózhatatlan, el kell ismerni, hogy ennek hatása a más civilizációk körén belül élők exisztenciájának egyelőre csak a felszínén vehető észre. Ezért az u.n. dualisztikus megközelítés, melynek értelmében a nyugati és az összes más civilizációs „embervilágok" között alapvető törés van, ma is éppúgy érvényes mint a második világháború után, amikor a gyarmatosítás felszámolásának folyamata következményeképpen ez a probléma felmerült. Amint ezt Simon Murden, a brit katonai akadémia professzora, könyvében kifejezte:

> „[A hidegháború utáni világban]... a nyugati vezetők nem akarták a különféle civilizációk létét valójában elismerni, amikor a liberális eszmét követték. A Nyugat számára sokkal megfelelőbb volt a civilizációt akként meghatározni, hogy a jó univerzális normájának feleljen meg, vagyis úgy, hogy a civilizáció egybeessen a liberalizmus univerzális standardjával, bár fontos volt, hogy ez a meghatározás ne legyen nyilvánvalóan azonos a nyugati civilizáció meghatározásával."[10]

A civilizációkat elválasztó törés tehát annak bebizonyosodásában áll, hogy egyes civilizációktól átvett vagyis importált alapvető kultúrális vonásokat nem lehet más civilizációkba egyszerűen átültetni. A kultúrális adottságok, értékrendszerek és életmódok közötti különbségek lekicsinylésével a nyugati hatalmak és a nemzetközi szervezetek, a modernizáció címkéje alatt, a nyugati civilizáció egyes vonásait akarják a többi civilizációk népeire ráerőltetni. Ezzel megteremtették a nem-nyugati kultúrákban egy önmagukat, saját hitüket, értékeiket és életmódjukat védő ellenállás feltételeit. Ez a kultúrális önvédelmi magatartás vagy a vallásos fundamentalizmusok létrejöttében jelentkezik, melyek egy szekuláris és racionalista idegen kultúrával szemben akarják hagyományos világnézeteiket megvédeni, vagy az etnikai szolidaritás felébredésében, s mindkettő esetében az adott kultúrkörhöz tartozó népek kollektív identitásának megőrzését célozza.

A fent felvázolt helyzet egy megváltoztathatatlan tény. Igen fontos viszont, hogy ebből a tényből milyen következtetéseket vonunk le. Azt például Samuel Huntingtonnal, hogy a Nyugatnak mint egy erődbe zárt népességnek kell a bástyáit támadók ellen védeni, vagy pedig azt, hogy a megértés útján egy dialógus kibontakozását kell keresni a nem-nyugati civilizációkkal. Egy dialógus esetében mindkét oldalnak elkerülhetetlenül szükséges a következő magatartási elveket tiszteletben tartani:

– *Először*, a másik civilizáció létét és a magunkétól különböző identitását elfogadni,

-- *Másodszor*, a másikkal való kapcsolatokban annak gondolkodásmódjával, érzékenységével, hitével és morális elveivel szemben teljes megértést tanúsítani,

-- *Harmadszor*, megkísérelni a másik perspektíváját és tetteit nem a saját magunk, hanem a másik elvei és felfogása szerint tolmácsolni.

Egy ilyen erőfeszítés nem jelentené a saját magunk identitásának és életmódjának a feladását, tehát a mi kultúránk elveinek és értékeinek relativizálását, de elkerülhetetlenül szükségessé teszi a másiktól való tanulásra való hajlamosságot. A dialógus minden résztvevőjének hajlandónak kell lennie a saját „embervilágába," a saját kontextusába beépíteni a másiktól átvett elemeket, ha azok megfelelőbbnek látszanak egyes különleges emberi célok elérésére -- anélkül, hogy ez a meglévő kultúrális alapok megváltoztatásával járna. A legtöbb ember számára a kultúrális pluralizmus az elvek, hagyományok, értékek, életfelfogások, világnézetek és, különösképpen, vallásos meggyőződések relativitásával jár, s ezért idegenkednek egy ilyen magatartástól. *Ez egy alapvető tévedés, mert a civilizációs különbségek áthidalása nem a hit kérdése, nem egy morális probléma vagy életmódok megváltoztatásának szükségessége, hanem más emberek s az ő világuk megértésének kérdése*. Ha a perspektívák relativitása dominál az emberek világában, akkor nincsenek univerzálisan érvényes igazságok, és a valóság más megvilágításban jelenik meg mindenkinek. Ennek ellenére, a világ minden táján tudósok, filozófusok s az utca embere is ragaszkodnak az objektív valóság eszméjéhez (mely a természet világában elfogadható ugyan, de nem az „embervilágokban") evvel tagadva a kultúrális különbségeket. Vannak a nyugati gondolkodók között olyanok is, akik a kultúrális különbségeket úgy fogják fel, mint a haladás útjának egyes állomásait egyre magasabb nívójú ideálok felé -- melyek természetesen a mi civilizációnkban testesülnek meg. A civilizációk különbségének elismerése megcáfolása annak a különféle ideológusok által tett javaslatnak mely ezek feloldását célozná. Ez a globális kultúra létrejöttére vonatkozik. A globális kultúra nem más mint egy lidércnyomásos lázálom, melynek a valóságban semmi alapja nincs. Egy idő-perspektíva nélküli globális kultúra az állandóan eltűnő jelen varázsában él, s nem más mint egy képzeletbeli, minden történelmi alapot nélkülöző fantazmagória.

A civilizációk dialógusa azt jelenti, hogy más civilizációk népei átvehetik a Nyugattól annak egyes tudományos eredményeit, módszereit vagy technológiáit, még akkor is ha ez a „hozzáigazítás" vagy adaptálódás az adott életkörülmények

[10]Simon W. Murden, *Islam, the Middle East, and the New Global Hegemony*. London, Lynne Rienner Publishers, 2002., p. 38.

© Copyright Mikes International 2001-2003

bizonyos megváltoztatásával jár. Ugyanez alkalmazható az emberi jogok védelmének más civilizációs életformákba való integrálására, mert pontosan az emberi exisztenciának egy ilyen alapvető fontosságú aspektusát nem lehet kívülről, mintegy parancsszerűen, másokra ráerőszakolni, hanem „be kell ágyazni" a más kultúrális körülmények között kialakult világképek részleteibe. Ugyanakkor a Nyugatnak is át lehetne vennie a többi civilizációk vonásaiból egyeseket mint, például, a mély, emberi szolidaritás nálunk lassan-lassan kivesző érzését, vagy felújítani a kultúránkból majdnem teljesen kiiktatott transzcendentális/kozmikus megalapozást. Befejezésképpen szeretném erre vonatkozólag idézni Richard Falk princetoni professzort, a „global governance" elméletének egyik legismertebb protagonistáját, aki a következőket mondta egyik legújabb előadásában:

> „A globális kormányzás lehetősége vallásos identitás nélkül minden társadalmi vagy politikai alapot nélkülöz..., enélkül nem lehet olyan spirituális jellege mely sokkal nagyobb erőt jelent az emberek motiválásában és mozgósításában mint a piac, a szekuláris racionalitás vagy a nacionalizmus bármelyik fajtája."[11]

Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim, köszönöm szíves figyelmüket.

Excursus az egyes civilizációk politikai rendszereinek különbözőségéről

A politikai tevékenység meghatározó jellegével kapcsolatban a mai demokratikus politikai gyakorlattal szemben a *transzcendens valóságra alapított politikai rendszerek* jellegét szeretném megvizsgálni. Azt hiszem nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy kultúrális vagy civilizációs vonások meghatározók a politikai intézmények kialakításában, mert a transzcendens és az evilági elemek súlya döntően megváltoztatja a tekintély és a hatalom szerepét a társadalom mindennapi életében. A transzcendens és evilági elemek hatásának illusztrálására a monotheisztikus vallások, valamint a buddhizmus és konfuciánizmus politikai rendszerei közötti különbségekre szeretnék utalni. A modern szekularizmus kora előtti kereszténységben, a judaizmusban és az iszlámban, azért mert a politikai tekintély és tevékenység helyét a társadalomban a transzcendenshez fűződő kapcsolat határozza meg, a transzcendens valóságtól függő politikai hatalom sokkal nagyobb szerepet játszik és sokkal nagyobb mértékben befolyásolja az emberek sorsát mint más „embervilágokban." A buddhizmus semmi fontosságot nem tulajdonít a politikai szférának, mert az evilági életet a maga teljes egészében elmúlónak és jelentéktelennek tartja. A konfuciánizmusban viszont a politikai intézmények és rendszer az evilági valósághoz kapcsolódik, a politikai struktúrák és események az élet legtöbb aspektusát mégis meghatározzák tekintve, hogy az uralkodó hatalma egy kvazi-transzcendens jelleggel bír.

Ezzel a témával kapcsolatban szeretném a fundamentalizmusnak a mai nemzetközi helyzet szempontjából való fontossága miatt, az iszlám univerzalizmusa és a muzulmán országok nacionalizmusa közötti ellentétet röviden felvázolni. Az iszlám hanyatlása a 11. század közepén kezdődött, amikor az írástudók megtiltották a szabad gondolkodást, amit arab nyelven *'ijtihad*nak neveznek, mondván, hogy már semmi újat nem lehet elgondolni ami a Koránban vagy a prófétai könyvekben ne lenne megírva. Az iszlám civilizációjának hosszú álmából való felébredés a 19. század második felében kezdődött, amikor egy reformnemzedék megpróbálta az alapvető dogmák közül azokat amelyeket nem tartott lényegesnek, megkérdőjelezni. E nemzedék tagjai kezdték megvitatni az iszlám univerzalizmusának és a török birodalom igájából felszabadúló egyes országok nacionalista mozgalmainak a viszonyát. A nacionalistákkal, akik elsősorban a közelkeleti arab országok népeihez tartoztak, az *ulémák* és a vallásos tömegek álltak szemben. Az iszlám radikális univerzalizmusának egyes kiemelkedő képviselői a nemzeti érzéseket éppúgy elítélték mint a demokratikus politikai rendszereket mert, *először*, a Korán tanítása szerint semmiféle népi vagy nemzeti szuverénitás nem állhat az isteni szuverénitással szemben; *másodszor*, az evilági rendet és a transzcendentális világ rendjét nem lehet szétválasztani, vagyis az állam és a vallás szétválasztásának politikai elvét nem ismerték el. Minden hívő muzulmán az iszlám népeinek egységébe, az *'umm*ába tartozik, s a muzulmán szolidaritás kötelező voltát nem tagadhatja meg.

[11] Richard Falk, *The Religion and Humane Global Governance*. New York, St. Martin's Press, 2001, p. 10.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Dialogue of Civilizations

This paper was presented on the 44th Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held between September 11-14, 2003 in Elspeet, the Netherlands with the title: '*NEW ATLANTIS - Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures'*.

The necessity of a dialogue among the various, rich and powerful, civilizations which co-exist on our planet will be in the forefront of problems of international life in the 21st century. Civilizations are complex phenomena in which religious beliefs, ethical principles, types of behavior and social practices are interrelated in a coherent whole. In order to engage in a civilizational dialogue, one must be knowledgeable of a particular civilization's important characteristics such as religion, symbolism, myth in the spiritual domain, or social structure, economic and technological development and political organization in the social and institutional spheres, as well as the ways of life of people. Experiences such as the extension of the nation-state as political institution to non-Western civilizations, or the application of the Western model in economic development of Asian, African and Latin American countries, are evidences of the failure of the "World revolution of Westernization." A civilizational dialogue necessitates that people be familiar with major aspects of other civilizations than their own because familiarity with the others' ways of life would enable them to identify shared beliefs and values -- the common humanity uniting all of us.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

POMOGÁTS, Béla : Nyelvünk és irodalmunk - Európában[1]

A magyar nyelv a világban

Sok-sok évszázados története során a magyar nyelv többször is veszélybe került. A török hódoltság idején, midőn a Kárpát-medencét nagyjából nyolcvan százalékban kitöltő magyar népesség igen nagy része esett a pusztítás áldozatául. A Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő függetlenségi háború után, midőn a háborús veszteségek, valamint a háború végén fellépő (még a hadi eseményeknél is gyilkosabb) pestisjárvány okozta pusztítás, illetve a nagyarányú külföldi betelepítés nagyjából negyven százalékra szorította vissza a magyarság országos számarányát. Ugyancsak jelentékeny veszteséget okoztak a 20. századi háborúk, valamint a trianoni szerződés következményei: a repatriálások, kivándorlások, az erőszakos asszimilációra törekvő politika. Mindez csupán e században mintegy kétmillió fővel apasztotta a magyarság számát a Kárpát-medencében.

A magyar nyelv „halálának" rémképe nemegyszer ragadta magával az írók és nyelvtudósok képzeletét: ez a sötét látomás ugyanakkor a védekező közösségi reflexek kialakulásának indítéka lett. Így például Herder hírhedett „jóslata", amely a magyar nyelv kipusztulásának végzetes lehetőségét vetette fel. Erre a baljós figyelmeztetésre válaszolt Kölcsey, Vörösmarty és Széchenyi, midőn a „nemzethalál" rémképével próbálta mozgósítani a magyar közvéleményt. Valójában sikerrel, hiszen a reformkor hihetetlen nemzeti lendületét és kezdeményezőkészségét éppen a Herder által meghirdetett „jóslat" ösztönözte, az az elszántság, amely fel kívánta venni a küzdelmet a „jóslat" várható következményeivel.

A huszadik század magyar történelmi tragédiái: Trianon és Párizs, a magyarság egyharmadának kisebbségi sorsba taszítása ismét a nemzethalál rémképét vetette fel. A huszadik században számottevően csökkent a magyarság közép-európai számaránya, és a magyar nyelv a térségben erősen visszaszorult. 1918-tól máig, azaz nyolcvanöt esztendő leforgása alatt a románok és a szlovákok lélekszáma több mint a kétszeresére nőtt, miközben a magyarság lélekszáma kevesebb, mint egyharmadával emelkedett. Ha a magyar anyanyelvűek száma ugyanolyan mértékben növekedett volna, mint a szomszédoké (az utódállamok többségi nemzeteié), akkor most legalább huszonkét millió magyarnak kellene lennie a közép-európai régióban, és ez egyértelmű magyar többséget jelentene a Kárpát-medencében.

A Kárpát-medencében élő magyarság jelenlegi, nagyjából 12 és fél milliós lélekszámával (10 millió Magyarországon, másfél millió Romániában, 500 ezer Szlovákiában, 180 ezer Kárpátalján, 300 ezer a Vajdaságban és együttesen vagy 100 ezer Ausztriában, Szlovéniában és Horvátországban) még így is a térség lakosságának tetemes részét teszi ki: néhány százalékkal a népesség 50 százaléka alatt. Ez a többség azonban igen törékeny, és gyorsan fogyatkozik.

A magyar nyelv mindezek ellenére sem tartozik a világ „kis nyelvei" közé. 1999-ben jelent meg Fodor István főszerkesztésével az Európában is ritkaságnak számító A világ nyelvei című nagyszabású munka, amely szerint a Földön nagyjából 6000 nyelvet beszélnek, ezek között 12 olyan nyelv található, amely több mint százmillió ember anyanyelve (sorrendben: a kínai, a hindi, az angol, a spanyol, az arab, az orosz, a bengáli, a portugál, az indonéz, a japán, a német és a francia), további tizenhárom nyelvet 50 és 100 millió közötti népesség beszél (vietnámi, koreai, jávai, pandzsábi, telugu, olasz, török, tamil, thai, maráthi, ukrán, lengyel, szuahéli).

A magyar nyelv ebben a rangsorban az igen megtisztelő negyvenötödik helyet foglalja el, előtte olyan nyelvek szerepelnek, mint a filippino, a burmai, az üzbég, a kurd, a malayalam, a holland, a perzsa, a román, utána pedig olyanok, mint a cseh, szlovák, a szerb, a horvát, a svéd, a dán, a finn, az újgörög, a bolgár és így tovább. A magyar nyelv ezek szerint Európában (az orosz, a német, az angol, a francia, az olasz, az ukrán, a spanyol, a lengyel, a román és a holland után) a tizenegyedik, és több mint húsz nyelvet előz meg az európai nyelvek rangsorában. A nagyvilágon pedig ezerszámra élnek nyelvek, amelyeket a magyarnál kevesebb (jóval kevesebb) ember beszél.

A kultúra és a globalizáció

A mögöttünk lévő években Európának szinte valamennyi „kisebb" országában megfordultam (mindenekelőtt a Magyar Írószövetség képviseletében). Jártam Hollandiában, Belgiumban, Norvégiában, Svédországban, Finnországban, Írországban és természetesen Ausztriában. Ezek az országok (Norvégia kivételével, amely távolmaradásával népének igen magas életszínvonalát kívánta megvédeni!) mind tagjai az Európai Uniónak, vagyis mindannyian szereztek tapasztalatokat afelől, hogy az uniós integráció milyen hatásokkal jár a nemzeti gazdaság, a nemzeti kultúra és természetesen a nemzeti identitás tekintetében. Azaz a gyakorlati életben és politikában találkoztak azokkal a kulturális és mentális kihívásokkal, amelyeket az úgynevezett globalizáció okoz. Ennek

[1] *A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2003. évi, 44. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („ÚJ ATLANTISZ – Jelenünk és jövőnk kultúrvilágaink távlataiban"; 2003. szeptember 11-14., Elspeet, Hollandia.)*

© Copyright Mikes International 2001-2003

a globalizációnak éppen az európai integrációból eredő hatásaitól ugyanis igen sokan tartanak most a közép-európai régióban, természetesen Magyarországon is.

Mindenekelőtt meg szeretném nyugtatni az aggódókat, hogy az európai integráció, illetve az integrációs folyamattal kényszerűen együtt járó globalizáció (minthogy az uniós betagozódás erőteljesebb betagozódást jelent az euro-atlanti gazdasági övezet és az euro-atlanti intézmények rendjébe is, következésképp az integrálódó országok nemcsak az európai nemzetközösséghez csatlakoznak, hanem teljesebben helyezkednek el az európai-észak-amerikai civilizációs és politikai keretekben is) sehol sem haladt együtt a nemzeti kultúra, a nemzeti identitás megtörésével vagy gyengülésével. Azzal a folyamattal, amelytől a térség „euro-szkeptikus" politikusai oly szenvedélyesen szokták óvni a közép-európai nemzeteket, a magyar nemzetet is.

Az imént felsorolt „kisebb" vagy „közepes" nyugat- és észak-európai országokban mindenütt a nemzeti kultúra és a nemzeti identitás megerősödését és gazdagodását tapasztaltam. Nem csak a skandináv országokban, amelyek közismert példái annak, hogy a modernizáció és az európai integráció sohasem a nemzeti kultúra gyengülését, ellenkezőleg, teljesebb kibontakozását eredményezi. A finnek például, akiknek a mienknél biztosabb alapokra épülő nemzeti tudatosságáról annak idején Kodolányi János két emlékezetes könyvben is számot adott (Suomi titka, 1939; Suomi, 1942), az európai uniós csatlakozás és az ezzel együtt járó impozáns gazdasági fellendülés következtében mind öntudatosabban és hatékonyabban mutatják fel (a nagyvilág előtt is) nemzeti hagyományaikat és kultúrájukat, és a már nemzeti nyelvüket (az ír nyelvet) régen az angolra cserélő írek is az uniós csatlakozást követve fedezik fel mind teljesebben az ír kulturális tradíciót.

A magyar nyelv és kultúra sorsa természetesen nem minden ok nélkül kelt aggodalmat a magyar értelmiségben (ennek az aggódásnak, ahogy ezt Kölcsey és Vörösmarty költészete vagy Széchenyi István publicisztikai munkássága is tanúsította, közel kétszáz esztendős hagyománya van!). Ezeket az aggodalmakat azonban nem az európai integráció indokolja, hanem egyrészt a magyar kisebbségi közösségeket sújtó folyamatos (Trianon óta nyolc évtizedes) szomszédországi asszimilációs politika, másrészt a magyar társadalom belső, lelki immunrendszerének gyengülése, amely a huszadik században folyamatosan vezetett a nemzeti identitás mentális rendszerének megingásához, éz ezt a folyamatot természetesen retorikai kampányok mindeddig nem voltak képesek a visszájára fordítani. Az európai integráció vélhetőleg nem a nemzeti identitás és kultúra további gyengülését, hanem, ellenkezőleg, erősödését hozhatja, akárcsak a finnek, a hollandok, az írek és a többi „kisnép" esetében. Ehhez persze megfontolt, hiteles és következetes nemzeti stratégiára és a magyar (nem csak a magyarországi) politikai erők és irányzatok valamiféle egyetértésére és együttműködésére lenne szükség (akárcsak Finnországban, Hollandiában és Írországban).

A globalizáció jelensége (ennek a nyugati világban könyvtárnyi szakirodalma van) széles körben kelt aggodalmakat, holott, ha meggondoljuk, egyáltalán nem új jelenség, ellenkezőleg, többnyire az európai kultúra egész története során megjelent és érvényesült. Az európai kultúra (és identitás) „globalizációs" keretekben alakult ki a görög-római antik világban és a római birodalom politikai és társadalmi berendezkedése, latin nyelve, vallási rendszere és közkultúrája ugyanúgy globális rendet hozott létre, mint a középkor keresztény univerzuma, amely maga is globális vallási, társadalmi és kulturális rendet alkotott. Ez a globális rendszer valójában csak a nemzetállamok és a nemzeti kultúrák felemelkedésével adta át helyét azoknak a mentalitásformáknak, életformáknak, amelyek között a ma élő európai (és magyar) nemzedékek kialakították a maguk közösségi identitását. A globalizáció, mint az emberi élet minden lényeges mozzanatát egységbe foglaló keret, ilyen módon korántsem ismeretlen jelenség az európai kultúrkörben, mint ahogy más kultúrkörök: a kínai, az indiai, a mohamedán is sikerrel hajtottak végre globalizációs, illetve integrációs stratégiákat a maguk földrajzi és történelmi keretein belül.

Babits Mihály és az európai irodalom

Valójában az a fogalom, amelyet „világirodalomnak" nevezünk, maga is globalizációs (integrációs) fogalom. A világirodalom, illetve ezúttal szívesebben használnám az „európai irodalom" fogalmát, tehát az „európai irodalom" értelmezése során Babits Mihály nevezetes könyvének: Az európai irodalom történetének gondolatait szeretném kiindulásnak használni. Mint közismert, az európai irodalom, illetve a világirodalom mibenlétének meghatározása során Babits valójában Goethe emlékezetes mondásából indult ki, csakhogy amíg a német klasszikus a „Weltliteratur" fogalmát inkább a jövőben látta, a magyar költő és gondolkodó inkább a múltban. „Világirodalom – kezdte művét Babits -: ez a szó valami egységet jelez. Nem egyszerűen az egyes nemzetek irodalmainak összeségét. Azoknak a története elolvasható külön-külön. (...) A világirodalom egységes, összefüggő folyamat, egyetlen hatalmas vérkeringés. Mikor Goethe először észrevette és nevet adott neki, már réges-régen létezett: mert sokkal régibb, mint a nemzeti irodalmak. Csakhogy akkor még nem hívták »világirodalomnak«, hanem jelző nélkül csak »irodalomnak«. Jelző inkább az egyes nemzetek literatúráit illette. A világirodalom nem ezekből áll össze nagyobb egységgé. Ellenkezőleg: az egyes nemzeti irodalmak különültek el a világirodalmon belül, mint állam az államban, külön nyelveik védbástyái mögött, mindjobban önálló életet kezdve."

A világirodalom fogalma Babitsnál az emberiség, pontosabban az euro-atlanti emberiség legnagyobb szellemi értékeinek a foglalatát jelenti. „Aki a világirodalom történetét írja – állapítja meg – az ennek az örökségnek a leltárát és számadását veszi fel. A közöset keresi a sokfélében, az egységes szellemi folyamatot nemzetileg széttagolt világunkban. Az egységes és egyetlen Irodalmat idézi, mint egy nagy élő szellemet, amely megszületett valaha Görögországban, s továbbélve és gazdagodva a kereszténység

© Copyright Mikes International 2001-2003

világlelkében, nem halt meg akkor sem, mikor ez a lélek nemzetek szerint széthasadozni kezdett. Árama átüt nemzetről nemzetre, hol itt, hol ott ragyog föl s lüktet tovább s máig sem vesztette el egészen erejét s egységes lendületét." A világirodalomnak ezt, a nemzeti kultúrák fölött érvényesülő, egységes lelkületét találta meg az antikvitásban, a keresztény középkorban, a reneszánszban, a felvilágosodásban és a romantikában, és az egység felbomlását a 19. század második felének realista irodalmában, majd a századvég és a 20. század irodalmában. „A világirodalom történetírója – mondja nem minden keserűség nélkül – mindenesetre szembe találja magát a modern irodalmak szellemével, melyek egyre inkább csak arra büszkék, amiben a közös áramtól különbözni, attól elszakadni tudnak."

A világirodalom (az európai irodalom) integrációs kereteket alkotó hatása és története azért is figyelemre méltó, mert ez a fogalom nem csak azt jelzi, hogy globalizációs törekvések mindig is éltek és hatottak az európai (a nyugati, minthogy a 18. század óta Észak- és Dél-Amerika vagy Ausztrália is ehhez a kultúrkörhöz számít) kultúrában, hanem arra is, hogy valójában nem a globalizációs jelenségek és tendenciák okozhatnak súlyos gondokat (a mi számunkra is), hanem az, hogy a korábbi globalizációs szakaszokkal ellentétben, újabban nem a magas-kultúra, a nyugati hagyományokat és mintákat követő politikai kultúra és köznapi kultúra értékei fejtik ki hatásukat, hanem az értéktelenebb kulturális produktumok, életminták, szokások, a műveltség értékeinek hátat fordító vagy éppen ezeket tagadó mentalitások, és így nem az értékek világa, hanem az értékvesztés, az értéktelenség „globalizálódik": a valódi irodalom, zenekultúra és képzőművészet helyett a giccses álkultúra és tömegkultúra, a vallás helyett a valláspótló irracionalizmus, a demokrácia politikai kultúrája helyett a népbutításra épülő jobb- és baloldali populizmus.

Kultúra és európai integráció

Mindezek következtében arra kellene törekedni, stratégiaalakítással, a kulturális stratégia eszközeivel is, hogy az európai kultúra, a világkultúra valódi humanisztikus értékei „globalizálódjanak": a liberális demokrácia intézményrendszere, a közéleti felelősségvállalás tudatos morálja és az európai (a nyugati) magaskultúra sokévszázados hagyomány- és értékvilága, mindaz, amit az antikvitás, a kereszténység, a reneszánsz és a felvilágosodás felhalmozott. Ennek az értékelvű globalizációnak, személyes meggyőződésem szerint is, mindenekelőtt az európai integráció: a most radikális kibővítés előt álló Európai Unió lehet a műhelye. Ez a műhely – a munkájába történő hatékony és tevékeny bekapcsolódás és részvétel oszlathatja el azoknak az aggályait, akik most nyelvünk és kultúránk jövőjéért aggódnak annak láttán, hogy a világméretű globalizáció miként rendezi át a nemzetek identitását és karakterét.

A globalizációs kihívásokkal és fenyegetésekkel (mert ilyen fenyegetések kétségkívül léteznek) szemben valójában az európai integráció sikere adhat védelmet az olyan kisebb nyelvek és kultúrák számára, mint amilyen a miénk. Ez az integráció védheti meg a költőink és gondolkodóink által már igen régóta veszélyeztetett helyzetben látott magyar nyelvet is, minthogy, amint erre az imént utaltam, minden európai kisnyelv és nemzeti identitás csak erősödött az európai integráció körülményei között.

Európában, az egyesült Európában természetesen erősebb helyzetbe kerülnek a „nagyobb" nyelvek: a német, francia, az olasz, a spanyol és az egész világon, a globalizáció nyelveként, az angol, amely már szinte mindenütt a „második nyelv", a világnyelv szerepében jelenik meg. Mindazonáltal a „kisebb" nyelvek sem veszítik el jelentőségüket, nemcsak amiatt, hogy elvben az unió minden nyelve egyenrangú, hanem azért is, mert ezek a nyelvek az uniós országok gazdaságának megerősödése következtében, jobb pozícióba kerülnek nemzetközi téren is. Ezt a jelenséget máris tapasztalhatjuk közvetlen környezetünkben, a közép-európai régió országaiban: a magyar gazdaság fejlődése és a nyugati gazdaságokkal kialakult kapcsolatrendszere következtében szinte minden egyes szomszédos országban felértékelődött a magyartudás a gazdasági élet területén. Mára az a korábban meglepőnek tartott helyzet állt elő, hogy románok és szerbek tanulnak magyarul, arra számítván, hogy Magyarország európai uniós csatlakozása esetén magyar közvetítéssel könnyebben tudnak eljutni az unió piacaira és intézményeihez.

Magyarország európai integrációja, legalábbis az én meggyőződésem szerint, nagy lehetőségekkel járhat együtt nemzeti nyelvünk és kultúránk megerősödésének, hatékony védelmének tekintetében is. A magyar nyelv ma, mindenekelőtt a Magyarországgal szomszédos államokban, valóban védelemre szorul, hiszen látnivaló, hogy miként töredeznek le nyelvterületünkből kisebb-nagyobb darabok, és miként veszítik el magyar jellegüket, történelmi és kulturális karakterüket olyan régi magyar városok, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Kassa és Ungvár. Az európai integráció az olyannyira szükséges nemzeti önvédelemnek is hatékony eszköze lehet.

Az európai integráció ugyanis nem támadja meg a nemzeti nyelveket, a „kisebb" nyelveket sem, és az a körülmény, hogy általános tapasztalatok szerint az angol válik közvetítő nyelvvé az Európai Unión belül is, még nem szorítja háttérbe a nemzeti nyelveket. Azokban az országokban, ahol az angol valóban „második" nyelvként él, és a lakosság igen nagy része legalább „középfokon" ért és beszél angolul, miként ezt a finnek, a svédek, a hollandok helyzete is tanúsítja, szó sincs a nemzeti nyelvek leépüléséről és háttérbe szorításáról. Ellenkezőleg, az angol nyelv széleskörű ismeretét és már gyermekkori elsajátítását az anyanyelv, a nemzeti nyelv igen nagy megbecsülése és tudatos gondozása egészíti ki.

Ugyanez vonatkozik a nemzeti kultúrákra, a nemzeti irodalmakra is: a nemzeti nyelvű könyvkiadás, a nemzeti zene, a színházi kultúra és képzőművészet minden uniós országban bőkezű támogatásban részesül, és ez a támogatás arra is kiterjed, hogy az uniós országok irodalma és művészete, sőt népi kultúrája, már ahol ez egyáltalán fennmaradt a huszonegyedik században, például

© Copyright Mikes International 2001-2003

a skandinávok, a spanyolok, a portugálok, a görögök és az írek körében, tehát ezek a kulturális értékek is minél ismertebbek legyenek az egész európai nemzetközösség előtt. Ebben a tekintetben igen tanulságos az írek példája, akik ugyan vagy két-háromszáz esztendeje elveszítették eredeti nemzeti nyelvüket, mégis annál nagyobb szeretettel és buzgalommal ápolják zenéjüket, táncaikat, művészeti, például építészeti és szobrászati örökségüket és népi hagyományaikat.

Irodalmunk az Európai Unióban

Ezért hiszek abban, hogy a magyar irodalomnak is igen jó lehetőségei lesznek európai uniós elhelyezkedésünk esetén, és európai integrálódásunk előbb-utóbb orvosolni fogja azokat a lelki sérelmeket is, amelyeket a magyar irodalmi életnek kellett folyamatosan elszenvednie amiatt, hogy nemzeti irodalmunk mindmáig nem igazán a saját rangján van jelen az európai köztudatban, az európai irodalmak között. Ez a kétségtelenül mostoha helyzet szinte egy évszázad óta okoz elégtelenséget a magyar irodalom öntudatát és önérzetét kifejezésre juttató írók, irodalomtörténészek és kritikusok körében. Hivatkozhatom Babits Mihály 1913-ban keletkezett Magyar irodalom című nagy (szinte könyv terjedelmű) tanulmányára, amely igen tekintélyes filológiai anyagot mozgásba hozva próbálja felderíteni annak okait, hogy irodalmunknak, minden hazai és szórványosan külföldi erőfeszítés ellenére sem sikerült az európai köztudatot meghódítania.

„Érthető – mondja Babits -, ha annyira nemzeti értékek, mint az irodalom, nehezen kapják objektív helyüket. Még nehezebben a kis irodalom, amelynek ismeretlen a nyelve is. Ritka a nagy világirodalmi szemű kritikus, ki fáradsággal akarna utat törni ily kétes és csekély bányákba, mikor annyi gazdag, óriás tárna nyíltan áll lámpása előtt. A kis tárnákba politikai vagy faji rokonszenv szokott csak vezetni: és az nem irodalmi, annál kevésbé világirodalmi kalauz; kritikátlan dicséreteivel még inkább elriaszt."

A „kis" irodalmak ugyanakkor, mindezek ellenére is, időnként átütő sikereket érnek el az idegen környezetben, olyan, manapság a világirodalom szerves részeivé vált irodalmakra gondolok, mint a dán, a finn, a portugál vagy az újgörög irodalom. Azt Babits is érezte, hogy a magyar irodalom nemzetközi recepciójának elégtelenségét nem lehet pusztán nyelvünk elszigeteltségével magyarázni: a jelentős huszadik századi sikereket szerzett újgörög vagy finn nyelv is elszigetelt. Ezért talán érdemes idézni azt a magyarázatot is, amelyet nagy költőnk az átfogóbb recepció sajnálatos elmaradására adott. „Irodalmunk – fejti ki Babits – európai: első királyaink óta teljes akarattal és tudatossággal csatlakozott kultúránk a Nyugathoz, a Kereténységhez: és régi, pogány kincseit nemcsak kihalni engedte, hanem úgyszólván készakarva irtotta ki, hogy a nyugati kultúra évezredes törzsébe ojtva, egészen új életet kezdhessen. De fejlődése nem volt zavartalan: majd belső reakciók és ellenállások, majd külső háborúk és politikai szakítások választották el választott törzsétől: az ojtvány kókadt, csüggedt, majdhogy egészen levált. Nagy kertészek munkája, mely más fán különös, tripla virágokat, új gyümölcsfajokat hoz létre: itt mind arra kellett, hogy az ojtvány valahogy megéljen. S mikor már végre, véglegesen megélt, s valóban soha nem látott virágai kezdtek fakadni, új gyümölcsei érni, akkorra oly messze maradt nyugati szomszédaitól, kikhez szellemben, kultúrában mindig ragaszkodott; oly politikai és történeti sorompók emelkedtek közöttük, hogy ha a magyar híven ápolta kertjében a nagy nyugati fának e szerény bujtásait, olyan hűség volt ez, mint a szerény falusi leányé, kit nagyvilági kedvese elhagyott vagy igazában sohasem gondolt rá."

Nem szeretném hosszasabban idézni azoknak az írásait, tanulmányait és vitairatait, például Eckhardt Sándorra, Balogh Józsefre, Keresztúry Dezsőre és Illyés Gyulára gondolok, akik a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején próbáltak számot vetni azzal, hogy „hírünk a világban" miért is alakult olyan szerencsétlenül, és a hivatásos magyar kulturális politikának mi mindent kellett volna tennie annak érdekében (és mi mindent mulasztott el ezen a téren), hogy éppen irodalmunk vigye el nemzeti kultúránk értékeit a nagyvilágba, és ennek révén változzék meg az a nem egyszer kedvezőlen kép, amelyet rólunk a szomszédaink (a csehek, a szlovákok, a románok, a szerbek) teljesítményeit jóval előnyösebben értékelő külföldi közvélemény kialakított.

Csupán egyetlen idézetet engedjen meg nekem az olvasó. A magyar „kulturális diplomáciát" igen nagy műveltséggel és elkötelezettséggel szolgáló Balogh József, a Nouvelle Revue de Hongrie és a Hungarian Quarterly című kitűnő folyóiratok szerkesztője figyelmeztetett a Magyar Csillag 1943-as évfolyamában közölt A nemzeti önismeret eszközei című tanulmányban arra, hogy a magyarságot sújtó trianoni ítéletet részben az alapozta meg, hogy az ország nem volt képes a nyugati közvélemény, illetve a döntéshozó nagyhatalmak magyarság-képét kedvező módon (át)alakítani. „A múlt világháborút – olvasom Balogh József írását – nem a harctéren vesztette el a magyarság, hanem a nyugat-európai közvéleményben: a magyarnak azzal a képével szemben, amelyet ellenfelei állítottak a világ elé, nem tudott olyan képet vetíteni, amely meggyőző erővel védhette volna meg jogait. Nem utolsó sorban azért történt ez így, mert ellenfelei érvelésének tartalma áttekinthetetlen labirintus volt a magyarság számára, nem tudta azt, amit mások róla tudni véltek." Igen, valóban arról van szó, hogy a megfelelő országkép kialakítása, elfogadása nélkülözhetetlen a nagy történelmi fordulatok idején, és egy békeszerződéssel kapcsolatos alkufolyamatban az irodalomnak legalább akkora lehet a szerepe, mint a háborúban a hadseregnek – főként, ha a hadsereg vereséget szenvedett.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Irodalom és országimázs

A külföldi magyarságkép – ahogy mostanában mondani szokták: az „országimázs” – gondozásában, alakításában és javításában, legalábbis az én személyes meggyőződésem szerint, igen sokat tehetne a klasszikus és a modern (a kortársi) magyar irodalom. Természetesen nemcsak a magyarországi, hanem az egyetemes magyar irodalom. Ezen a téren azonban, ha vannak is, különösen újabban, örvendetes eredményeink, a legkevésbé sem számolhatnak be folyamatos és átütő sikerekről. Tulajdonképpen el lehet mondani, hogy Petőfi kivételével nincs jelen magyar író abban a kanonizációs rendszerben, amelyet a kulturális közmegegyezés „világirodalomnak” tekint. Vörösmarty, néhány kiváló francia költő, így Jean Follain, Jean Rousselot, Pierre Emmanuel és mások jóvoltából (a Gara László gondozásában 1962-ben megjelent Le vieux tzigane című kis kötet révén) kissé jelen van a franciák világirodalmi tudatában. Ugyancsak Gara László szerkesztésében adta közre 1962-ben a párizsi Seuil kiadó az Anthologie de la Poésie hongroise című kitűnő költői válogatást, amely a Halotti beszédtől Csoóri Sándorig gyűjti csokorba a magyar líra remekműveit, sajnos ez az antológia mára az ismeretlenség homályába veszett, második, bővített kiadása mindenképpen időszerű volna!)

Ugyanígy Jókai és Mikszáth egy időben jelen volt az angol és a német köztudatban, Kosztolányi és Krúdy újabban a franciában, Pilinszky János költészete mindkettőben, Németh László (elsősorban tanulmányaival) a németben, Füst Milán és Szentkuthy Miklós a franciában, Szabó Magda regényei több európai országban is, illetve az újabb magyar irodalom alkotó egyéniségei közül Konrád György, Kertész Imre, Nádas Péter, Esterházy Péter, Krasznahorkai László, Petri György, Grendel Lajos és mások újabban helyet kaptak az európai és az amerikai könyvpiacon és olvasói kultúrában. Külön örvendetes Márai Sándor legújabb keletű német, angol és olasz elismertsége, ámbár az meggondolkodtató, hogy nem legkiválóbb műveivel, például az Egy polgár vallomásaival vagy a A Garrenek művével aratott sikert, ráadásul angol fordítása nem magyar eredetiből készült. A ssiker azonban természetesen így is örvendetes.

A magyar irodalom nagyobb szabású, egyetemes európai recepciója mindazonáltal hosszú ideig késlekedett, és ezt mi sem jelzi hatásosabban, mint az, hogy minden várakozás ellenére hosszú időn át nem volt magyar irodalmi Nobel-díjasunk. Holott térségünk „kis” irodalmai közül eddig több: a lengyel, a cseh, a szerb, a finn és az újgörög irodalom is hozzájutott ehhez a rangos elismeréshez, és a mi irodalmunk is már többször elérkezett a díj közelébe: a két világháború közötti korszakban Kosztolányi, 1956 után a börtönbe vetett Déry Tibor, később Illyés Gyula, Németh László és Weöres Sándor (aki Czeslaw Milosz Nobel-díjazása idején a három leginkább esélyes jelölt között szerepelt!), később Szabó Magda, Mészöly Miklós, Juhász Ferenc, Nádas Péter és Esterházy Péter, és persze igen sok huszadik századi magyar írót tudnék még említeni, aki meggyőződésem szerint és ismert külföldi (akár közép-európai) díjazottakhoz képest is megérdemelte volna az elismerést. Mondjak neveket? Ady, Babits, Móricz, Krúdy, Kassák, Karinthy, Füst Milán, József Attila, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Sütő András. Mindezek után igen örvendetes volt, hogy a Nobel Bizottság legutóbbi döntése értelmében a 2002-es esztendőben az Irodalmi Nobel Díjat Kertész Imre még 1975-ben megjelent Sorstalanság című regényének ítélték oda.

Európai integrációnk bekövetkeztével talán remélhető lesz, hogy irodalmunk és általánosságban nemzeti kultúránk hatékonyabban és gazdagabban fog otthonra találni az európai nemzetek kulturális tudatában, és része lesz annak a lelki „vérkeringésnek”, amely az integráció szellemi és erkölcsi erejét adja. Azért bízom ebben, mert hasonló történt más „kis”, az unióhoz csatlakozó nemzetek, így a hollandok, a finnek, a dánok, a portugálok, a görögök esetében is. Az európai integráció, legalábbis az utóbbi egy-két évtized tanúsága szerint, mindenütt felgyorsította és felerősítette azt a szellemi „anyagcserét”, amely során az európai nemzetek átadják egymásnak, illetve a nagyobb (kontinentális) közösségeknek nagy értékeiket. Remélhetőleg ebbe a szellemi „anyagcserébe” fog majd minden korábbinál teljesebben bekapcsolódni irodalmunk és kultúránk is.

Természetesen nem csak Magyarország irodalmára és kultúrájára gondolok, minthogy az európai nemzetek közösségében eddig sem pusztán államok, hanem nemzetek, régiók és kultúrák is szerepet kaptak. Az, hogy a közép-európai régiónak azok az országai, amelyekben nagyszámú magyar lakosság él, és amelyekben sok évszázados magyar irodalom és kultúra fejlődött ki, milyen időrendben követik egymást az integrációs „menetrendben”, egyelőre nem tudható. Először Magyarország fog sorra kerülni és vele egyidőben, ahogy most tudható, Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Szlovénia, később Románia és Horvátország, még később Szerbia és Bulgária és ki tudja mikor Ukrajna (és vele a kárpátaljai magyarság). Természetesen mindez annak a függvényében, hogy ez utóbbi országokban milyen mértékben szilárdul meg a demokratikus intézményrendszer, amely szerves részét képezi a nemzeti kisebbségek és a kisebbségi kultúrák szabad fejlődésének biztosítása.

Mindez azt is jelenti, hogy a Magyarországgal szomszédos országok csak akkor tudnak eleget tenni az európai integráció követelményeinek, ha a demokratikus intézményrendszer működését és szükséges további kiteljesedését nem fenyegetik antidemokratikus erők. Így Szlovákiában és Szerbiában a következő választások alkalmával nem kerül sor nacionalista visszarendeződésre és Romániában meg tudják fékezni a Vadim Tudor és Funar nevéhez fűződő szélsőjobboldali előrenyomulást.

Mindenesetre azt itt és most rögzítenünk kell, hogy a teljes magyar kultúra európai jelenlétéért és kívánatos térnyeréséért a magyarországi kormányzat, a magyarországi kulturális intézményrendszer a felelős. Ennek az intézményrendszernek kell elősegítenie azt, hogy az erdélyi, felvidéki, a kárpátaljai, a vajdasági, mi több a nyugati magyar irodalom, magyar kultúra is szerepet és hangot kapjon abban a virtuális kórusban, amelyet az uniós nemzetek irodalma és kultúrája alkot. Felelősségünk nem kicsiny, ennek a felelősségnek okos stratégiai munkával, szorgos igyekezettel és bizony anyagi áldozatok vállalásával tehetünk csak eleget.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Új korszak hajnalán

Babits Mihály majd egy évszázaddal korábban, már idézett tanulmányában, a következőket jelentette ki: „A szellemi élet törvényei hasonlóak a szerves élet törvényeihez, s valamint az élő test minden kis része folytonos anyagcserében áll összes többi részeivel: úgy van az a nagy kultúrákkal is. Nincs ok tehát feltennünk, hogy a magyar kultúra, ha valóban kultúra és érték, az európai szellemközösségből igazán és sokáig, hacsak egyoldalúan is, kizárva maradhasson. Az alakulások korszakát éljük. Nemzeti irodalmunk, egész nemzetiségünkkel együtt átalakulóban van, de átalakulóban van Európa, az európai élet és kultúra is. Minden jel arra vall, hogy a változások úgy politikai, mint kulturális téren az egyesülés felé irányulnak, s kultúránk is még szorosabban fog az európai kultúrába olvadni, s ennélfogva ott nagyobb és erőihez méltóbb szerepet is vinni." Mondhatnám, mindezt a jelenben is írhatta volna: huszadik századi történelmünk szörnyű zsákutcái okozták, hogy a nagy nemzeti feladatok újra és újra időszerű kihívást jelentenek, és nekünk, megfontolva a mögöttünk lévő évszázad gyötrelmes tanúságait, válaszolnunk kell ezekre a régi kihívásokra. Mást nem tehetünk.

Hungarian Language and Literature – in Europe

This paper was presented on the 44th Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held between September 11-14, 2003 in Elspeet, the Netherlands with the title: '*NEW ATLANTIS - Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures'*.

It provides a panoramic picture of the Hungarian language and literature in the light of the forthcoming integration of the Hungarian Republic into the European Union. The paper places this actual issue in a historic context, namely the rough history of the Hungarian nation during the last centuries that decimated it and threatened it with cultural extinction. The fact that both the Hungarian nation and language still exist in the Carpathian Basin proves the vitality of this culture. Mr. Pomogáts expresses his confidence – based on practical evidence of small nations within the EU – that the European integration does not work against the small nations, on the contraty, it is a mechanism that promotes and preserves the cultural identity of smaller nations. In his view this process provides Hungarians with the possibility of a real cultural renaissance if that chance is taken seriously.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

MARISKA, Zoltán : Böhm Károly filozófiájának elméletalakító tényezőiről

****
Böhm Károly filozófiai rendszerének első kötete (Ember és világa I. Dialektika) harmadszor jelenik meg, ezennel a Mikes International gondozásában. A tanulmány e kiadáshoz íródott.

Megvizsgálja azokat a körülményeket, melyek között az úgynevezett „kolozsvári iskola", a Böhm filozófiájára építő szellemi mozgalom született, illetve néhány jellemző vonását adja meg ennek a szellemi mozgalomnak.

A továbbiakban bemutatja Böhm filozófiai programját, ezen program módosulásait, illetve a programmal összefüggésben magát a filozófiai rendszerét. A szerző álláspontja szerint maga a rendszer sokkal inkább „szisztematikus", mint „organikus", és maga a rendszer nem vált teoretikus témává.

A tanulmány foglalkozik Böhm szubjektivizmusának filozófiatörténeti összefüggéseivel, forrásaival.

Nagy figyelmet szentel annak a ténynek, hogy Böhm a kanti filozófia „kijavítása", kiigazítása révén fogalmazza meg alaptéziseit. A szerző álláspontja szerint tisztázni kell ezen kiigazítás igazi következményeit. A legfontosabb kérdés a kanti transzcendentalizmus ismeretelméleti szerepének megítélése.
****

1. Böhm és a kolozsvári iskola

Böhm Károlyról és életművéről két általános érvényű, úgyszólván kikezdhetetlen tézis fogalmazódott meg: a.) ő volt az első magyar filozófiai rendszer létrehozója; b.) iskolateremtő hatású gondolkodó volt, azaz a „kolozsvári iskola" tagjai őt tekintették mesterüknek, Böhm életműve és a kolozsvári iskola szellemisége pedig a magyar kultúr- és filozófiatörténet meghatározó hagyománya.

Első megközelítésben mindkét tézis ellentmondani látszik a hazai filozófia történetét megítélő általános, paradigmatikus elveknek, melyek szerint a magyar filozófia alapjában véve receptív, befogadó jellegű, illetve nem volt képes szellemtörténetileg releváns hatást kifejteni, túljutván kultúr- és művelődéstörténetének elvi határain.

Bármit is értsünk a filozófia művelésének elvi határain, a kiegyezést követő országépítő munka következtében a századfordulóra jelentősen megváltoztak hazánkban a filozófia művelésének infrastrukturális feltételei. Új oktatási hálózat épült, új tudományos műhelyek és társaságok jöttek létre, folyóiratok szerveződtek, szervezett formát öltött a könyvkiadás. Összességében a filozófia megkapta a műveléséhez elengedhetetlenül szükséges társadalmi-közéleti legitimációját. Témánk szempontjából természetesen a legfontosabb esemény az ország új egyetemének, a kolozsvári egyetemnek a felállása (1872), illetve az a tény, hogy a századfordulóra a kolozsvári egyetem a magyar tudományosság fellegvárává vált. A kolozsvári tudományos élet szellemi közegében szerveződött a magyar filozófia jószerivel egyetlen markáns filozófiai iskolája, a kolozsvári iskola.

Az iskola szerveződésének lényeges előzménye a Református Teológia áthelyezése Nagyenyedről Kolozsvárra (1895). Az áthelyezéssel szinte egy időben (1896 márciusában) került Böhm Károly a kolozsvári egyetem bölcsészkarára. Az Egyetem és a Teológia szoros munkakapcsolatot épített ki, ennek jegyében a teológushallgatók filozófiát és pedagógiát az egyetemen tanultak a filozófus Böhm Károlytól és a pedagógus Schneller Istvántól. A bölcsészkaron kezdettől fogva érdemi együttműködés volt a filozófia (Szász Béla) és a pedagógia (Felméri Lajos) között, az őket felváltó Böhm-Schneller duó munkálkodása azonban látványos változást okozott az Egyetem és a Teológia életében. Böhm már ismert filozófusként került Kolozsvárra. 1872-ben még sikertelenül pályázta meg az egyetem filozófia tanszékét, s 1873-ban Pozsonyból Pestre került (az evangélikus gimnázium tanára lett), a pesti évek alatt azonban a tudományos közélet ismert személyiségévé vált. Legyen szabad itt utalni a Magyar Philosophiai Szemle című első magyar filozófiai folyóiratra, melynek szerkesztője volt 1882-85 között. A pesti években jelent meg filozófiai rendszerének első két kötete (Ember és Világa I. kötet. Dialektika, avagy Alapphilosophia. Bp. 1883; illetve II. kötet, A szellem élete. Bp. 1892.) Egyáltalán nem véletlen, hogy a kolozsvári egyetemre szóló professzori kinevezése évében (1896) az MTA levelező tagjává választották. (Rendes tag 1908-ban lett.) Schneller István 1895 tavaszán került Eperjesről Kolozsvárra. Lélektant és pedagógiát tanított, tudományos teljesítményét az Akadémia 1913-ban levelező tagsággal ismerte el. Nem volt tehát szakfilozófus, mégis óriási szerepe van a kolozsvári bölcsész és teológushallgatók szellemi felkészítésében, így a kolozsvári iskola arculatának formálásában. S végezetül tény, hogy a református Szász – Felméri és az evangélikus Böhm – Schneller oktatói és tudományos tevékenysége értelemszerűen a protestantizmust, a protestáns szellemi mozgalmat erősítette Kolozsváron, Erdélyben és Magyarország egészében.

Schneller István (1847-1939) a soproni teológián végzett, majd 1868-73 között külföldön tanult (Hallében teológiát, Berlinben bölcsészetet).

© Copyright Mikes International 2001-2003

Böhm Károly (1846-1911) a pozsonyi teológia elvégzése után 1867-69 között Göttingenben, 1869-ben pedig Tübingenben tanult.

A tanítványok, a kolozsvári iskola tagjai hasonló utat jártak be: mindannyian a Református Teológia végzős hallgatói, később magántanárai, illetve professzorai voltak; teológiai tanulmányaikkal párhuzamosan bölcsészetet is tanultak, adott esetben filozófiából doktoráltak, s átlagosan legalább két évig tanultak külföldi (német) egyetemeken.

Ravasz László (1882-1975) végzett teológus, magántanár és a gyakorlati teológia professzora, 1921-től a dunamelléki egyházkerület püspöke. Mindemellett bölcsészdoktor. Berlinben tanult 1905-07 között.

Bartók György (1882-1970) végzett teológus, magántanár és az újszövetségi tudományok professzora. Ugyanakkor magyar-német szakos tanár, filozófiai doktor, magántanár és a filozófia nyilvános rendes tanára. Berlinben, Lipcsében és Heidelbergben tanult 1905-06-ban.

Tavaszy Sándor (1888-1951) végzett teológus, magántanár és az egyháztörténet professzora. Ugyanakkor filozófiai doktor. Jénában és Berlinben tanult 1911-13 között. 1924-től 1932-ig a Református Teológia igazgató professzora volt.

Makkai Sándor (1890-1951) végzett teológus, magántanár, a vallásfilozófia és a rendszeres teológia professzora. Ő volt 1921-24 között a Teológia igazgatója, 1926-36 között az erdélyi egyházkerület püspöke. Bölcsészdoktor.

Varga Béla (1886-1942) magyar-latin-görög szakos tanár, bölcsészdoktor. Egyetemi magántanár (logika); az unitárius teológia filozófia és pedagógia tanára. Az unitárius egyház püspöke. Berlinben, Lipcsében és Genfben tanult 1910-11-ben.

Böhm szellemi hatása természetesen ennél jóval nagyobb, hiszen teológusok, jogászok és bölcsészek nemzedékei találkoztak a böhmi filozófiával szellemi érlelődésük éveiben, s a szűken vett tanítványi kör tagjai maguk is sokat tettek annak érdekében, hogy a böhmi filozófia eleven hatása érvényesüljön az egyetemi és a teológiai képzés folyamatában. A böhmi filozófia gyakorlatilag 1945 után szorult ki a kolozsvári-szegedi-kolozsvári felsőfokú szakember-képzés anyagából.

A fenti megállapítás finomítása érdekében meg kell jegyezni, hogy Böhm a tiszta filozófia, a *philosophia perennis* híve volt. Következésképpen a böhmi filozófia továbbfejlesztése eleve kettős lehetőséggel bírt. Bizonyos továbbfejlesztési kísérletek megmaradtak a filozófia körén belül (például Bartók ilyen irányú törekvései), általánosságban igaz, hogy a böhmizmus nem kifejezetten filozófiai artikulációkban azonosítható. A filozófiai általánosság szintjén mozgó tiszta elmélet magában hordozza a továbbfejlesztés azon lehetőségét is, hogy adaptációvá válik, így a továbbfejlesztés egyúttal kilépés is a tiszta filozófia világából. Nehéz meghúzni filozófia és nem-filozófia határait a kolozsváriak életművében, akik zömükben sokkal inkább teológusok voltak, mint filozófusok, de éppen így teljesedik ki Böhm szellemtörténeti jelentősége. Más oldalról eléggé feltűnő, hogy a szűken vett tanítványi kör (a „kolozsváriak") társadalmi szerepvállalását figyelve, egyedül Bartók (és Tankó) maradt meg filozófusnak, a filozófia professzorának, a többiek mind fontos egyházvezetői tisztséget töltöttek be.

A böhmi gondolkodás hatástörténetének legfontosabb tendenciája tisztán filozófiai jellegű. A szellemi hagyaték ápolása, posztumusz műveinek kiadása, filozófiájának elemző kutatása, tanainak továbbfejlesztése voltaképpen a filozófus Bartók Györgyre maradt. Ő maga nagy örömmel és kellő tanítványi alázattal látta el feladatát, filozófusként azonban önálló és szuverén gondolkodó lévén, koncepcionálisan teljesen más szellemiségű életművet hagyott ránk. A tisztán filozófiai hatás nem feltétlenül „kolozsvári". Tankó Béla (1846-1946) szintén Kolozsváron tanult, ám a debreceni bölcsészkar professzora volt. Gazdag életművében jelentős helyet foglalnak el Böhm-tanulmányai, melyek nagyon is izgalmas témával, Kant és Böhm teoretikus kapcsolatával foglalkoznak.

S ha nehéz is meghúzni filozófia és nem-filozófia határait a kolozsváriak életművében, nem lehetetlen. A kolozsváriak életművében jelen vannak a kifejezetten filozófiai artikulációk a teológiai művek társaságában, és Böhm filozófiája mindig is hivatkozási alap a kolozsváriak számára, megoldásaikban a böhmizmus paradigmatikus elvei érvényesülnek.

A legtágabb értelemben vett hatástörténeti közeg némely mozzanata már-már mitologizálta személyiségét és filozófiai gondolkodását, néha efemer teoretikusi problémák megoldásában segített egy-egy odaillő, tehát idézhető böhmi passzus. Gondolatok a Mestertől…

S talán nem számít szentségtörésnek, de ha sokan idézték Böhmöt, akkor sokszor inkább ismételgették csupán, s bármennyire is megszaporodott a 90-es évektől a Böhm-irodalom, kritikai értékelése mai napig még várat magára. A kritikai értékelésre annak idején leginkább Bartók lett volna alkalmas, ő azonban sokkal fontosabbnak tartotta Böhm emlékének ébren tartását, szellemi hagyatékának ápolását, így e munka elvégzése a jelen feladata lenne.

A szocializmus évtizedeiben Böhmről jószerivel egyetlen számottevő könyv jelent meg (Hajós, 1986). Az elmúlt tíz-tizenöt évben a filozófia magyarországi történetének szisztematikus kutatása jegyében örvendetesen megnőtt az érdeklődés Böhm filozófiája iránt. Tudományos konferenciák eredményeit rögzítő tanulmánykötetekben kiváló Böhm-tanulmányok jelentek meg. Külön ki kell emelni a rendezvények közül a *Böhm Károly Nemzetközi Konferencia* (Kolozsvár, 1996) elnevezésű rendezvényt, melynek eredményeit a *Böhm Károly és a 'kolozsvári iskola'* kötet (Kolozsvár-Szeged, 2000) rögzíti. Nemrégiben jelent meg egy új monográfia Böhmről (Ungvári 2002). Ugyanakkor a mai Böhm-irodalom még mindig küzd a magyar filozófia általános legitimációs problémáival, elsősorban ismeretterjesztő-interpretációs jellegű, még mindig nem meri vállalni elemzéseiben a filozófiai kritika módszereit.

© Copyright Mikes International 2001-2003

2. A rendszer

Az Ember és Világa voltaképpen hatkötetes filozófiai rendszer, melynek most első kötete, a Dialektika kerül kiadásra. A két első kötet adatairól már volt szó, a harmadik (Axiológia, avagy értéktan) 1906-ban Kolozsváron jelent meg. Az utolsó három kötet posztumusz kiadás. A logikai érték tana majdnem teljesen nyomdakész állapotban volt Böhm halála idején, Bartók fejezte be a könyvet és az ő szerkesztésében jelent meg 1912-ben Kolozsváron. Ugyancsak ő adta ki az ötödik (Az erkölcsi érték tana, Bp. 1928.) és a hatodik (Az aesthetikai érték tana, Kolozsvár, 1942.) kötetet. A két utolsó kötet anyaga lényegében előadásanyag, s igencsak kérdéses, hogy ebben a formában és ezzel a tartalommal maga Böhm kiadta volna-e ezen írásait. A kiadások Bartók munkáját dicsérik, ő aztán mindent megtett Böhm emlékének ébrentartása jegyében. Ha a történelem lehetőséget adott volna számára, a negyvenes években valószínűleg újra kiadta volna az Ember és Világa köteteit, éppen az elsőt sikerült 1941-ben újra kiadni. A Dialektika mostani kiadása tehát már a harmadik.

Böhm kellő állhatatossággal készült rendszere kidolgozására. Kérdéses viszont, hogy mit kell 'rendszer' alatt érteni Böhm filozófiájában. A rendszeralkotás igénye neokantiánus beállítódás Böhmnél, a filozófia művelésének technikáját a korai neokantiánusoktól tanulta, s nagyjából Windelbanddal egy időben kezdett el filozofálni. A lényeges szempont nagyszabású áttekintő, tudományelméleti nóvumoknak megfelelő filozófiai elméletet adni – magyar nyelven, egy formális rendszer keretei között. Maga a rendszer azonban nem vált sohasem teoretikus problémává. Zárójeles megjegyzés: Bartók szellemfilozófiai tanulmányt szentel az 'organikus rendszer' metafizikájának.

A kötetben olvasható program szerint Böhm eredeti elképzelése egészen más volt, mint ami végül is megvalósult. Dialektikáját megírta, s a 'dialektika' Böhmnél destruktív, látszatromboló eljárás, amelynek végeredménye filozófiai alapfogalom. Ez lenne az öntét. A tervezett rendszer (Böhm, 1941. 36-37.) második része, *a psychika,* ebben a formájában sohasem készült el, de a vázlatpontok között szereplő harmadik pont, a*z öntudatos egyén organismusa s a szellemi élet fő problémái*, voltaképpen ugyanaz, amivel a második kötet (A szellem élete) foglalkozik. Feltűnően hiányzik az eredeti programból az axiológia, hiszen ekkor még szellemfilozófiának nevezi azt az általánosságot, melynek az elemei a logika, az aesthetika és az etika. S noha a Szellem életében olvasható némely megoldása eszkatológikus színezetű, a programban feltüntetett Eschatologiát sem írta meg Böhm. A felvázolt rendszerprogram teljességre törekszik, olyan vázlatpontokat tartalmaz, melyekkel - az eszkatológiához hasonlóan - szintén sohasem foglalkozott Böhm (elemtan, ásványtan, növényi és állati fiziológia). Ide tartozik még a politika vagy társadalomtan is.

A tervezett és a megvalósult rendszer közötti különbség három alapvető tényezővel magyarázható. Egyrészt az értékprobléma exponálása az európai filozófiai életben jelentősen befolyásolta gondolkodását, s míg a Szellem élete (II. k.) szervesen illeszkedik a Dialektikához (I. k.), addig az Axiológia (III. k.) teljesen új tartalom – és egészen más filozófiai alapvetés. A Dialektika öntétfogalma és az Axiológia projekciótana eléggé különböző alapfilozófiai tartalom. A létezési mechanizmus (öntét) és a Van Világa (projekció) csak annyiban azonosítható, hogy a projekciótan megőrizte az öntétfilozófia szubjektivizmusát, nem veszi elő az ismereti tárgy letudott témáját. Nagy bátorsággal lehetne csak a létezési mechanizmus (az öntét egyik dimenziója), s a Kellő világa (a projekció másik ága) azonosságát állítani. Éppen az érték, a Kellő világának lényege nincs még jelen az ismerési mechanizmusban. Senki sem állítja öntét és projekció azonosságát, de a Böhm-irodalomból egyszerűen hiányzik a két alapelv összevetése, az interpretációs irodalom olvasói számára szinte egybeolvad, szinonimmá válik az öntét és a projekció.

Meg kell továbbá jegyezni, hogy időben nagy távolság választja el az Ember és Világa köteteit (1883-ban az első, a hatodik 1942-ben jelent meg), s magának a megvalósult rendszernek Bartók adott struktúrát. Nyilvánvaló feladat volt az általános értéktan után az adott értékekkel (logikai, etikai és esztétikai) foglalkozni, de akkor sem biztos, hogy maga Böhm így dolgozta volna ki rendszerét. Bartók mint kiadó, Böhm átfogalmazott programjához igazodott, az új programot a *Mi a filozófia?* kéziratos, először 1915-ben megjelent posztumusz írása tartalmazza (Böhm, 1996. 34.). Itt már a projekció elvei szerint épül az új rendszer a maga tagoltságában: a Való filozófiája egyrészt az eddig elkészült diszciplínákat (Alapfilozófia, Szellemfilozófia) foglalja magába, következésképpen tovább él az öntétfilozófiai tartalom is, másrészt ismételten megnevez olyan diszciplínákat, amelyekkel valójában sohasem foglalkozott. (A projekciók tanában természetfilozófia és történetfilozófia – szociológia, mint érzék-fenomenológia – kidolgozását hirdeti meg.) A Kellő filozófiája, melyet Bentham terminológiáját átvéve deontológiának nevez, viszont már a ténylegesen megvalósult elképzelést tartalmazza: általános értékelmélet ad, utána a három normatív tudomány, a logika, az etika és az esztétika következik. Az új diszciplináris felosztás korlátozó jellegű, amennyiben Böhm itt már feltűnően kerüli az öntét szó használatát.

Az önkorlátozás újabb mozzanata a filozófia önértelmezésében azonosítható. Böhm vállalja a pozitivizmus tudományfelfogásának bizonyos elemeit, elsősorban a tényszerűség iránti vonzódását, de kezdettől fogva magát az univerzalisztikus filozófiát hiányolja, a filozófiai perspektíva hiányát veszi észre a pozitivizmusban, s a hiány következtében a pozitivizmus nem tud mit mondani az ismeret filozófiai dimenziójáról. Itt segít igazán Kant, hiszen Böhm a tapasztalat és az értelem, a szemlélet és a fogalom kantiánus egységét fogadja el, ennek az egységnek akar új, megújított tartalmat adni, akár öntétfilozófiáról, akár projekciótanról legyen is szó. A tudományosság része a megismerésnek, az igazi tudomány filozofikus, amennyiben a filozófia tudományelméleti elvárásoknak megfelelően építkező (organikus) rendszer.

© Copyright Mikes International 2001-2003

A zárójel használatának indoklásául annyit, hogy a tervezett és megvalósított rendszerre sokkal inkább illene a 'szisztematikus' jelző, mint az 'organikus'. Böhm valóban szisztematikusan foglalkozott a filozófiával, a filozófiai rendszer megvalósításának puszta célkitűzése önmagában azonban még nem garancia a kanti értelemben vett rendszerelv effektív megvalósulására sem a böhmi kategóriarendszer, sem pedig a filozófia rendszer-tervét illetően. (Ungvári, i. m. 64.) Kant eredeti intenciója így szól: „Az ész kormányzása alatt ismereteink nem csaponghatnak, hanem rendszert kell alkotniok, mert csak rendszerbe foglalva támogathatják és mozdíthatják elő az ész lényegi céljait. Rendszeren azt értem, hogy a sokféle ismeret, egyazon ideának alárendelődve, egységet alkot. Ebben áll az ész fogalma valamely egész formájáról, amennyiben e fogalom mind a sokféleség terjedelmét, mind a részek egymáshoz viszonyított helyét *a priori* meghatározza. Így tehát az ész tudományos fogalma tartalmazza a célt és az egész vele összemérhető formáját. A cél egysége, melyre valamennyi rész vonatkozik, miközben a cél ideájában egymásra is vonatkoznak, a cél egysége teszi, hogy egyetlen rész sem hagyható el, hiába ismerjük a többit, és semmi sem adható hozzá véletlenszerűen, és nem állhatunk meg a tökéletesség *a priori* megszabott határok nélküli, bizonytalan nagyságánál." (Kant, 1996. 623.) A kicsit hosszú idézet kiegészítéseként annyit, hogy Kant egy bekezdéssel korábban architektonikáról, a rendszerek mesterségéről beszél, melynek jegyében a szisztematikus egység változtatja tudománnyá a közönséges ismereteket, s az architektonika tanát a módszertan körébe utalva, a megismerés szcientifikus elemeire vonatkozó tanként határozza meg. (Kant, i. m u. o.). Amennyiben maga a rendszer módszertani kérdés, akkor az idézet szerint az egységbe foglalt ismeretek kohézióját a cél, az ész lényegi célja(i) határozza, határozzák meg, de ez a meghatározás – úgymond – kívülről, az ismeretegységen kívülről jön. Azaz: az észnek fogalma van valamely egészről, az ész *tudományos* fogalma (ez itt megszorítás) tartalmazza a rendszer egységét biztosító célt és az egész vele összemérhető formáját. Az észnek tehát lehetnek más fogalmai is, amikor például nem önmagával foglalkozik. A megszorítás nevében bátran felvethető: egyetlen alapelv - most teljesen mindegy, hogy öntétről vagy projekcióról van szó Böhm kapcsán - tudja-e biztosítani a világmagyarázat teljességének igényével fellépő, az általános filozófiai-tudományos elméletben ugyancsak dokumentálható rendszerelvűségnek való megfelelést? Az ismeretek körét ugyanis a választott alapelv saját elveinek köszönhetően erősen leszűkíti, s ráadásul magát a leszűkítést teoretikusan meg is indokolja.

Böhm utat tör magának mind a rendelkezésére álló szaktudományos ismeretek, mind pedig a filozófiatörténeti előzmények közegében, alapelve nevében ideologikusan állást foglal szaktudományos ismeretekről és bizonyos filozófiai előzményekről. Kant az ész kormányzása alatt álló rendszer(ek) teleológiájáról beszél, a teleológia teszi organikusság, szcientifikus architektonikává az adott rendszert. A rendszer azonban ismeretekből áll össze, az ész kormányzása tehát akkor is kívül kell hogy legyen (azzal, hogy célt ad a rendszernek), ha önmagára vonatkozó ismeretek adják a rendszer közegét. Kanttól eltérően Böhmnél kizárólag csak az öntét (később csak a projekció) van, s amennyire egyértelmű az öntét (projekció) általános filozófiai-tudományos világmagyarázati elve, annyira nem egyértelmű rendszerelméleti tartalma. Már csak azért sem, mert betölti az ész kormányzásának (Kant) elvét, megszünteti a rendszer Kant által megfogalmazott kettősségét (belső – külső). Ő adja meg az ész lényegi céljait, s nem az összeálló rendszer mozdítja elő az ész céljainak megvalósulását. Ő diktálja a tudományosság szempontjait, illetőleg egyetlen szempontját: úgy húzza meg a szaktudományos és filozófiai ismeretek körét - melyekre jó pozitivista módon azért szüksége van -, hogy csak az alapelvvel összhangban álló ismeretek tartozhatnak az elmélethez, illetve a rendszerhez. Az alapelv nevében egyszerűen ítélkezésről, szaktudományos és filozófiai ismeretek feletti ítélkezésről van szó. Az öntéthez nem illő tudomány vagy áltudomány, vagy egyszerűen unalmasan fenomenologikus (értsd: felszínes, nem a lényeget érintő). (Böhm, 1892. 2.) Így az egyetlen megfogalmazott alapelvre építő, és önmagát kiteljesítő tudomány válik filozófiává, hiszen tényvilágához, tapasztalati megismeréséhez általános érvényű, végső fogalmakat használ fel, melyek megismerésben betöltött szerepére csak a filozófiai univerzalizmus nevében lehet adekvát választ adni. A tudomány megértett egész.

Az önkorlátozás hagyományosan metafizikaellenes beállítódás is. Böhm többször is kritizálja a régi metafizikát, a metafizikai hagyományt, a modern tudományfilozófia (és saját elmélete) metafizikaellenessége az üres, a tapasztalati tényeket nélkülöző álmodozás elleni állásfoglalás. A tudományok azonban akkor maradnak közel a filozófiához, ha nem vesztik el metafizikai alapjukat, nem akadályozzák, hanem segítik a 'vera imago mundi' modern, lényegében filozófiai meg(újra)fogalmazását. A metafizikától való elszakadás csak viszonylagos lehet, Böhm egyetért Kant híres passzusával, mely szerint a metafizika az egész emberi kultúra betetőzőjeként nélkülönözhetetlen, csak éppen tudományként nyilvánvalóan károsan befolyásolja bizonyos célok (értsd: a filozófiai munkálkodása céljai) megvalósítását. Így a módosult rendszerprogram voltaképpen úgy adja a filozófiai rendszer tartalmait, hogy maga a rendszer nem válik elméleti kérdéssé, viszont az új tartalmakkal is bíró elmélet elemei szervesen igazodnak egymáshoz, maguk a diszciplínák következnek egymásból, elméletileg igazolt módon maradnak ki bizonyos részvonatkozások, s az összeálló egész koncepcionális teljességet ad.

© Copyright Mikes International 2001-2003

3. Szubjektivizmus

Az összeálló egész másik fontos motiváló tényezője a szubjektivizmus, mely Böhm személyes életútjának, elsősorban az életút fiatalkori élményeinek, valamint a filozófiai szubjektivitás heurisztikus élményének köszönhető. Böhm teológushallgatóként találkozott a filozófiával, a különállás, a másság jegyében. A filozófia művelése a társaitól eltérő életformának, a filozófus életformájának vállalása is egyúttal. Maga a szerepvállalás összefügg a teológia teoretikus megítélésével, a philosophia perennis nevében Böhm ugyanis meglehetősen távol kerül a teológiától, bár épp a tanítványok (Ravasz, Makkai, Tankó) tettek komoly kísérletet annak bizonyítására, hogy a teológia iránti érzékenységet megfelelőképpen dokumentálják a mester gondolatvilágában. (erről bővebben: Ungvári, i. m. 127-138.) A Dialektika alapélménye maga a filozófiai szubjektivizmus, mely a megvilágosodás erejével hatott rá németországi tanulmányútja idején, s ez az élmény le is zárja a pályakezdés filozófiai élményeinek sorát.

A szubjektivizmus filozófiai-ismeretelméleti jelentőségének felismerése sokkal fontosabb elméletalakító tényező, mint ahogy azt a régi és az új Böhm-irodalom eddig mutatta. Böhm természetesen nem vállalja magát a szubjektivizmust, nem tartja ezt a szót saját filozófiájára érvényesnek, ahogy ez egyértelműen kiderül a megfogalmazott, más teóriákra vonatkozó kritikáiból. Mégis eléggé szélsőséges szubjektivizmus dokumentálható az Ember és Világában, továbbá a megismerés szubjektív mozzanatai a teljes életműben is megőrizték paradigmatikus jelentőségüket.

Böhm szubjektivizmusának legtisztább megfogalmazása a *Realizmus alapellentmondása* című 1882-es tanulmánya. Messziről, a materializmustól jutott el a megismerés szubjektivitásához, ezen szubjektivitás teoretikus jelentőségének felismeréséhez. Maga a Dialektika és a Szellemfilozófia is a szubjektivizmusról szól, s ami az Axiológiát megalapozó projekció és az öntét kapcsolatát illeti, épp az öntét szubjektivizmusa él tovább a projekció világmagyarázati elvében. Olyan erős ez a hatás, hogy az általa megfogalmazott filozófiai tartalom elhatárolódás a szubjektivizmus klasszikusaitól is (Berkeley, Fichte). A 'realizmus' gyűjtőfogalommá válik számára, a formálódó filozófiájához elvileg közel álló, de épp a realizmusuk miatt joggal bírált elméletek gyűjtőfogalma. A kritikák és a kifejtendő elmélet másik teoretikus előfeltevése, hogy az ismeret *van.*

Senkit ne tévesszen meg, hogy később a megismerés folyamata, az ismereti tárgy filozófiai reflexió témájává válik, az elméleti célkitűzés során az ismeret már – fogalmazzunk így – ontológiai státusszal bír. Böhm egyértelműen úgy foglal állást a filozófia célmeghatározása során, hogy a filozófia világát a létproblémával kellőképpen összekuszálták. A Kanthoz való visszatérés voltaképpen visszazökkenti a filozófiát mint ismereti ágat, a helyes teoretikus útra, hiszen igazi feladata magának az ismerésnek az elméleti-filozófiai tisztázása. *Lét vagy ismeret* elvi kérdést csak az ismeret javára lehet eldönteni. A filozófia is ismereti ág, az ismerés egy fajtája. S amennyiben feladata a (pozitivista módon értelmezett) tények magyararázta, akkor nem árt megjegyezni, hogy a tény – tényismeret. Így a filozófia tudomásul veszi, hogy a tények vannak, ismeretek vannak, azzal, hogy a tények magyarázatát jelöli ki saját feladatának. A realizmus alapellentmondásában szenvedő és ezért kritizált elméletek nem a létprobléma felvetéséért kapják a kritikát, hanem mert kifogásolható módon magyarázzák magát az ismereti tárgyat.

Az ismeret alanyi, hordozója van. Erről az alanyról azonban csak annyit lehet megtudni, hogy „nekünk" a valóság képi formájában adott. A „nekünk" változik át szinte észrevétlenül az öntét alanyává, alig észrevehető módon kapjuk meg az öntét individuális alanyát, a kép és az ismeret hordozóját. Még mielőtt a szubjektivitás elméletformáló szerepének valódi értelmét tovább boncolgatnánk, egy másik alig észrevehető előfeltételezettségre, azaz a 'valóság' szó jelenlétére hívjuk fel a figyelmet. Különben Böhmöt akár szolipszizmussal is lehetne vádolni. Nem az öntét tehát a valóság, hanem nekünk képeink vannak a valóságról, s nincs értelme semmilyen filozófiának, amely nem erről a képről, annak keletkezéséről és a megismerés, utánképzés folyamatáról akar nyilatkozni. Az elméletalkotás során az építő tézisek mellett legalább olyan fontosak a kritika szavai. Ha a Dialektika tulajdonképpeni fogalmi világa (Kép, ismereti tárgy, megismerés-utánképzés, valamint a létezési mechanizmus és ismerési mechanizmus) fontos, de nem tisztázott, sokkal inkább előfeltételezett fogalmakon alapul (szubjektivizmus, a képi világ nem tisztázott alanya, valóság), akkor a tulajdonképpeni elmélet interpretációja során a kritika szavai legalább olyan fontosak, mint az elmélet építő fejtegetései.

Már volt arról szó, hogy az öntét és a projekció két alapvetés, fontos tartalmi szempontokból különböző fogalmak. Az öntéthez sajátos Kant-kiigazítás révén jut el Böhm, s a kiigazított kantianizmusnak (magyarázó elmélet) és Comte pozitivizmusának (a magyarázatra szoruló tényismeretek) összeegyeztetésére törekszik. Nincs szó a Dialektikában a projekcióról, Fichtét – akitől később a projekciót átveszi - azonban két szempontból is bírálja. Fichte nem tud kivergődni a „szubjektivizmusból", az „Én" és az okviszony kapcsolatában, tehát alapfilozófiai kérdésekben lát kifogásolnivalót Fichténél. Konkrétabban: a szubjektív idealizmus (itt Fichte) az ismeret alanyiságát hangoztatja, s nem tudja annak tárgyi jellegét megfelelőképpen argumentálni. (Böhm, 1941. 31.).

Amikor tehát a projekció alapfilozófiává válik (Axiológia), akkor Böhm nagyvonalúan eltekint itt megfogalmazott saját kritikájától, immáron nincs baj sem a szubjektivizmussal, sem az Én és az okviszony kapcsolatával. S ahogy a szövegből kitetszik, Böhm elhatárolódik magától a szubjektivizmustól, pontosabban saját tanát biztosan nem nevezné szubjektív idealizmusnak, s ugyanilyen kritikai-elhatárolódó attitűddel említi Schelling és Schopenhauer objektív idealizmusát (Böhm, i. m. IX.)

© Copyright Mikes International 2001-2003

Schopenhauer-kritikája már csak azért is figyelemreméltó, mert az öntét erősen hasonlít *a világ az én képzetem* schopenhaueri állításhoz: a világ centruma az individuális alany, az eredeti szubjektivitás, amelyben a világmagyarázat kezdete és vége egy egységes belsőben adott, s ráadásul a maga adottságában belülről kifelé ható folyamat (projicizálás) eredménye. Schopenhauer azért lett objektív idealista (tehát kritizált) filozófus, mert a képzetfilozófia által előkészített akaratmetafizika „objektív tüneményt", nem pedig az alanyban adott lényeget elemez. Ugyanakkor mindkét elméletben két komponensből áll össze a világ: az ideálisból és a reálisból (Schopenhauer), a létezési mechanizmusból és az ismerési mechanizmusból (Böhm).

Ismeretes, hogy maga Schopenhauer milyen nagy módszertani jelentőséget tulajdonított annak a filozófiatörténetileg is alátámasztott elvnek, hogy a filozófia csak két előbb elkülönített, aztán összekapcsolt tényezővel tudja teljesíteni világmagyarázati funkcióját. Filozófiatörténeti rekonstrukcióiban Descartes számít az újkori filozófia 'atyjának', hiszen ő volt az, aki először fogalmazta meg az alanyi tudat egyedüli biztos voltát, összekötve a világmagyarázat dualista elvével. Bármilyen tartalmat kap is a kettősség elve, maga az elv jelen van az újkori filozófiában.

Észre kell venni továbbá, hogy a Kant-kiigazítás (Böhm) révén nyert öntét nem egyszerűen Kanthoz képest új filozófiai tartalom, hanem a kettősség érvényesítése is a világmagyarázat jegyében. A kettősség elve tovább él a projekcióban is, a való (ontológia) és a kellő (deontológia) egységét biztosítja maga a projekció.

Ugyancsak a kettősség elve (a tudatos és a tudattalan szféra alanyi egysége) érvényesül Eduard von Hartmann filozófiájában, s Böhmnek is fontos képelméleti tézise, hogy a képi formában előálló létezési mechanizmus egyúttal a tudattalan szférája is. A tudattalan pedig az alany logikailag második mechanizmusában, az oda -, s ráfordulás jegyében válik tudatossá a megismerés jegyében. Innen fakad egyébként a filozófus éthosza is, hiszen a tudattalant alárendelő értelem saját feladatát a kultúra által tudja teljesíteni, s a kultúra szolgálata minden írástudó ember (köztük a filozófus) erkölcsi kötelessége. Mindezt érdemes szóvá tenni, mivel Böhm ennél többet nem mond a socialitasról, ennél többet nem képvisel a társadalmiság közegében. A kissé merész állítás csak akkor értelmezhető, ha az *Erkölcsi érték tana* újrakiadása után világossá válik, hogy Böhm itt sem lép túl ezeken az elvi határokon. Az erkölcsfilozófia sohasem válik társadalomfilozófiává, s főleg nem lesz gyakorlati aspektusaiból politikai filozófia. Visszafelé haladva: az erkölcsi érték tana nem helyettesítheti magát az etikát, hiszen még az erkölcsfilozófia nóvumainak sem feltétlenül tud megfelelni; s a filozófia önkorlátozó szerepében maga a szubjektivizmus a legfontosabb elméletalakító tényező.

A kettősség elve csak az alanyban érvényesül. A realizmus alapellentmondása szerint minden alanyon kívüli tényező tudatos vagy hallgatólagos elfogadása, respektálása filozófiai következetlenség. Érdemes idézni egy gondolatát: „A realismus azt állítja, hogy az ismeret tárgya a külső valóság. A tárgy lehet vagy közvetlen vagy közvetett. Már pedig a valóság közvetlen ismereti tárgy nem lehet." (Böhm, 1941. 10.) A rövid idézet jól reprezentálja a böhmi gondolkodásmódot. Az állásfoglalást apodiktikus elhatárolódás előzi meg. Magában a kinyilatkoztatott tézisben Hume óta nem illik kételkedni, s eddig csak annyit mond Böhm is, amennyit Hume mondott. (Egyébként nem véletlen, hogy Bartók évtizedekkel később nagy figyelmet szentel a *Képalkotás és ismeret* sajnos valószínűleg elveszett művét előkészítő munkálatai során Hume és Berkeley műveinek.) Immáron azonban hiányzik az a mélabús rezignáció, mellyel Hume szinte a vállát vonogatja, amikor választ kényszerül adni a van-e a szubjektivitás mögött – tehát közvetve, a kép által adott, közvetett, külső valóság. Nem tudom – mondja. Böhm viszont tudja, hogy nincs, a közvetett tárgyi ismeret feltételezettségét is elutasítja. Azt mondja: Eduard von Hartmann traszcendentális realizmusa vállalja ugyan az alanyi kép tárgyiasságát, ezen kép Hartmann szerint bizonyos vonásaiban a valóságra utal, így lehetne közvetett ismeretről beszélni, de szerinte ezek a „vonások" szintén alanyi állapotok, tehát a kép és a valóság egyezésének kritériumai szükségképpen tisztázatlanok maradnak. (Böhm, 1941. 11.)

Összegzésképpen: Az öntét tehát elsősorban a realizmus kritikájával összefüggésben születő filozófiai alapvetés, a megfogalmazásához szükséges kritika a realizmus mellett érinti az objektív idealizmust (Schelling, Schopenhauer), mivel objektív tüneményben (transzcendentális szellem, világakarat) gondolkodik. Érinti továbbá a szubjektív idealizmust is (Fichte), mivel a fichtei Én elvont absztraktum, mely nem biztosítja az ismeret tárgyiasságát, valamint a spiritualizmust (Berkeley) is. A spiritualizmus biztosítja az alanyi ismeretek tárgyiasságát (a szubjektivitás alkotó erejét a képalkotásban és az utánképzésben egyaránt), de a tárgyak létezése felfogásukban áll, *amit* viszont felfogunk, isten ideái, rajtunk kívül vannak. A spiritualizmus ott áll, ahol a realizmus. Figyelemreméltó, hogy Berkeley „tévedése" (Böhm) nem szakfilozófiai tévedés, sokkal inkább a teológiai szempont vezette félre Berkeley-t az ismeret öntudatos természetének elemzése során. (Böhm, 1941. 30.)

Az öntét születésének filozófiatörténeti előzményeihez tartozik még a neokantianizmus is. A neokantiánus ismeretelméletek realista tendenciáikra való tekintettel szintén bírálat tárgyai, amennyiben Én és Tárgy polaritásából indulnak ki, hallgatólagosan elfogadják magát a polaritást, vagy éppen magának a viszonynak elméleti interpretációját adják meg. A realizmus alapvető ellentmondása magának a viszonynak nyílt vagy hallgatólagos elfogadása, tudomásulvétele. A bírált ismeretelméleti alapvetés (Én és Tárgy) egyértelműen jelen van az egész újkori filozófiában, utolsó képviselői épp a neokantiánusok voltak. Mint alapprobléma voltaképpen a fenomenológiával, annak megszületésével vált irrelevánssá, a fenomenológia viszont ugyancsak előszeretettel hivatkozik a kanti transzcendentálfilozófiára, melyre maga a neokantianizmus és a böhmi filozófia is épít. Böhmöt nem hatotta meg a neokantiánus könyörgés a valóság megmentéséért elmélet és valóság kapcsolatának magyarázatában, hiszen a Tárgy magát a valóságot reprezentálja, a kanti transzcendentalizmus pedig nem éppen a poláris viszonyról szól. Fennáll a veszélye annak, hogy a filozófia lemond valóságértelmező funkciójáról. Én és Tárgy poláris

© Copyright Mikes International 2001-2003

viszonyának kellően radikális elutasítása a neokantiánus ismeretelméletek nyavalygásairól is ítéletet mond. Eszmetörténeti szempontból azonban a böhmizmus, a neokantianizmus és a fenomenológia összevetését a Tárgy (a Dolog, *res*) interpretációs lehetőségeire való tekintettel Bartók végezte el. A neokantiánus ismeretelméletek közegében Böhm már kiforrott elmélettel rendelkezett, a rendszerelvű filozófiai beállítódás mellett a kanti filozófia meghaladásának igénye, a kiigazítás igénye tekinthető nála neokantiánus hatásnak, a neokantiánus tudományelmélet már nem kelti fel figyelmét. A tízes évektől formálódó fenomenológiára értelemszerűen csak a tanítvány tud figyelni (Bartók, 1913.).

4. A kiigazítás

Két nagy kérdés vár tisztázásra. Mit tartalmaz a kanti filozófia meghaladásának programja, milyen következményei vannak (lehetnek) a kiigazításnak? Az utóbbi kérdést kicsit konkretizálva: összeegyeztethető-e a böhmi filozófia (öntétfilozófia, projekciótan, axiológia) a transzcendentalizmussal?

Kant kiigazításának világos megfogalmazását a Dialektika adja. Böhm szerint Kant maga is túl sok engedményt tett a realizmusnak, filozófiájának realista tendenciáit ki kell küszöbölni. Kant számos (mai szóval) ontológiai fogalmat – lényeg, változás, anyag, erő, cél – részben kifejtetlennek hagyott, részben visszavetett a régi metafizikába, azaz magyarázataiban „realitásnak hagyta a külvilágban". Valóságul hagyva ezeket a fogalmakat „világunk csupa ellentmondás s azért felfogási módoknak vagy functióknak vettem ezeket is." (Böhm, 1941. XIV.) A Kant-kiigazítás második mozzanatában az oktörvény aprioritását elfogadva nem értelmi, hanem szemléleti kategóriának fogja fel. Belehelyezi tehát a létezési mechanizmus közegébe. (u. o. XV.) Ezzel összefüggésben az értelmi kategóriák (Kant) – cselekvés, lényeg, változás, erő – nem lehetnek meg önmagukban, csak a szemlélettel egységben. Az öntét maga az egység, a létezési mechanizmus (szemlélet) és az ismerési mechanizmus (értelem) egysége. Néhány megjegyzés idekívánkozik, noha nagyon súlyos, önálló fejtegetéseket igénylő kérdésekről van szó. Először is a Kant utáni transzcendentálfilozófia (az öntétfilozófia és a projekciótan is) egyszerűen nem figyel a Tiszta ész kritikája két rövidke fejezetére, melyekben csak a térről és csak az időről Kant a metafizika nevében nyilatkozik. A metafizikai térhez és időhöz képest ezen fogalmak transzcendentális elemzése már megszorítás, a transzcendentális tér és idő a *conditio humana* részei. Többről van szó Én és Tárgy mesterségesen leszűkített viszonyánál, maga a transzcendentalizmus sem erről szól, a transzcendentális idealitás nem a tárgyiasság noumenális maradványait őrzi, sokkal inkább az emberi autonómia igazolására szolgál. De ha már a dolog (*res*) megítélésben kell megfogalmazni a neokantianizmus, a fenomenológia és a böhmizmus különbségét, ám legyen: a valóság megmentése nevében a neokantianizmus szerint alapkérdés, hogyan lesz a transzcendens tárgyból immanens (Rickert); a böhmizmus szerint ugyanez a kérdés fordítva igazán filozófiai (hogyan lesz az immanens tárgyból transzcendens); a fenomenológia szerint rosszul van feltéve a kérdés. Ha a megismerés során a külső tárgy bensővé válik (neokantianizmus), vagy az én az öntudatlan képalkotás után elengedi, tehát az ismerés számára hozzáférhetővé teszi a tárgyat (böhmizmus), akkor látni kell, hogy a transzcendentális fenomenológia szerint nem ez a megismerés.

A böhmi ismeretelméletet (az ismerésről szóló tant) a transzcendentalizmussal szokás kapcsolatba hozni. (Tankó, 1913; Ungvári, 2002) A kései filozófiájában meghatározó fontosságú értéktudat valóban lehet transzcendentális tudat, de az értékfilozófiát megalapozó projekciótan nem változtatja meg az öntétfilozófia ismeretelméleti alapvetését, ez az alapvetés azonban a transzcendentalizmus ismeretelméleti szerepének gyökeres megváltoztatását hozta magával. (Itt a Dialektikában.) A transzcendentalizmus és az ismeretelmélet egybemosására történt egy meglehetősen reménytelen kísérlet („transzcendentalizmus és ismeretelmélet ugyanazt az egy dolgot jelentik" - Tankó, 1913. 39.), de az egybemosásnak nem örülhet sem a transzcendentalizmus, sem az ismeretelmélet (a böhmi megújított ismerettan). Le lehet szűkíteni a transzcendentális problémát kifejezetten a *res* megítélésére, de akkor meg kell szüntetni magát a transzcendentalizmust, hiszen az ad egy empirizmussal terhelt megoldást az ismeret keletkezésére. Az empirizmus kiiktatása a transzcendentális dedukció, tehát a transzcendentalizmus kiiktatása is. Meg lehet tenni, de akkor ne beszéljünk transzcendentalizmusról, mely az ismeret valóságosságának elfogadását és ezen valóságosság lehetőségének elemzését tekinti feladatának, nem a *res* megítélésén van a hangsúly.

Az „Én tárgyiasítása" (Tankó, 1913. 72.) már hallgatólagosan tudomásul veszi azt, amit bizonyítani akar: a transzcendentalizmus és a böhmizmus (egyébként nem létező) kapcsolatát – alapfilozófiai szinten. A valóságosság fennállásának lehetőségét elemezni messze nem ugyanaz a teoretikusi eljárás, mint a valóságosságot hozzáigazítani egy már elfogadott konstrukcióhoz.

Elfeledvén magát a *res* problémát, az ismeretelméleti megközelítést, a szellemfilozófia adja a továbblépés lehetőségét. Ha a felvetett ismeretelméleti problémáktól eltekintünk, akkor valóban lehetséges a transzcendentál- és a szellemfilozófia összekapcsolása, az így keletkezett szellemfilozófiai irányultság azonban a szubjektivitás felé tart, egyre távolabb kerül a transzcendentális idealizmus világától. Ez azonban már a szellemfilozófia (Szellem élete) és az értéktan (Axiológia) belső összefüggéseit érinti.

© Copyright Mikes International 2001-2003

A Kant-kiigazítás másik lényeges mozzanata az oktörvény aprioritásának előrehozása, elhelyezése a szemléletben, vagy böhmi megközelítésben a létezési mechanizmus világában. Az oki viszony az ismerés előfeltétele, szükséges mozzanat az alany tárgyiasításában. Abban, hogy az alany képét előállítsa, mozzanatként jelen van a tiszta alanyiság és a fiziológiai kényszer. Kapcsolatukat az oki viszony garantálja (Böhm, 1941. 44.). Néhány idézet a Dialektikából: „Az oki viszony tehát az alany és tárgya közt az önfenntartás nemtudatos munkája által áll elő … Minden tárgy az alanynak az okozata, mely viszont ok gyanánt léphet fel, ha az öntudatot megzavarva, új tárgyas kép kivetítésére szolgál alapul." (Böhm, 1941. 52-53.) Értelmi (az ismeréshez tartozó) kategória-e így az oki viszony, vagy inkább ahhoz áll közelebb, amit például Schopenhauer az *okság elvének* nevez a Világ, mint akarat és képzetben, megkülönböztetvén magától az októl, hiszen az ok elve nevében határozzuk meg adott oki összefüggést is? (S ez utóbbi már az ész megismerő tevékenységének módszere.)

Böhm végül is a kanti transzcendentális esztétikán változtat. Ingadozást vél felfedezni az alábbi két szövegrészlet között: „Amennyiben a képzelőtehetség spontaneitás, olykor produktív képzelőtehetségnek is nevezem, s ezáltal megkülönböztetem a reproduktív képzelettől, melynek szintézise csupán az empirikus törvényekhez, mégpedig az asszociáció törvényeihez igazodik, s amely ezért semmivel nem járul hozzá az a priori ismeretek lehetőségének megmagyarázásához, és ilyenformán nem a transzcendentálfilozófia, hanem a pszichológia területére tartozik. Illetve: „Egy és ugyanazon spontaneitás visz összefüggést a szemlélet sokféleségébe, csak ott képzelőtehetség, itt értelem a neve." (Kant, 1996. 156-157; 163.) Álláspontja szerint („ha más szempontra helyezkedünk") Kant bizonyára csak azt akarta mondani, hogy „az érzéki adatok sokféleségébe az értelem viszi az összefüggő egységet… a képzelem tehát értelmi tevékenység." (Böhm, 1942. 118.) Bezárván az idézett gondolatkört: ezért lehet az oktörvény nem az ismerési, hanem már a létezési mechanizmus kategóriája, hiszen ott fejti ki funkciójának megfelelő tevékenységét.

A kanti szövegben három tényező szerepel: a *reproduktív képzelet*, amitől olykor megkülönbözteti a spontánul működő *produktív képzelőtehetséget*, illetve harmadik tényező a transzcendentális logikához (nem az esztétikához) tartozó, spontánul működő *értelem*. A produktív képzelőerő és az értelem csak annyiban hozható közös nevezőre, hogy spontán módon egységet teremtenek, de az egyik mégiscsak az apprehenzió empirikus szintézisében, míg a másik az apprehenzió intellektuális szintézisében. Az egység a sokféleség egysége marad, különben a képzelőerő és az értelem egybeolvad. Nem lesz szükség képzelőerőre, hiszen feladatát átvette az értelem.

A reproduktív képzelet az empirikus törvények szintéziseként csak azért tartozik a pszichológiához (lásd az idézetben), mert a transzcendentalizmus eredeti intenciójához, az a priori ítéletek lehetőségének magyarázatához nem tud hozzájárulni. A böhmi képalkotás (létezési mechanizmus) az empirizmus elutasításával magát a transzcendentalizmust változtatja meg, s a kép keletkezésének magyarázatában erőteljesen érvényesülnek a fiziológia és a pszichológia mechanizmusai. Az empirizmus kifejezetten realista elmélet, elutasítása viszont a pszichológiát erősíti, hiszen tudományos magyarázat, pszichológiai magyarázat szükséges egy kifejezetten belső folyamatnak, a kép keletkezésének szükségképpen felmerülő problémájára. Az öntétfilozófia többek között azért sem felel meg a transzcendentalizmusnak, mert az értelem magyarázó elve (az okiság) ilyetén módon eltünteti a transzcendentális esztétika és a transzcendentális logika különbségét, és ott engedi a pszichológia érvényesülését, ahol a transzcendentalizmus tiltja. Kant realista tendenciáinak kiküszöbölése során a pszichológia tölti be az empirizmus üressé vált helyét, a pszichológia és a fiziológia tényei pozitivista tények. Bezárul tehát egy kör, melyből épp az ismeretkritikai transzcendentalizmus marad ki.

Az öntétfilozófia annyiban is tekinthető alapfilozófiának, amennyiben magát a *res* megítélését alapproblémának, elvi kérdésnek tekinti. A projekciótan által magától értetődően használt 'kivetített kép' már nem foglalkozik a Dialektika res-problémájával. A projekciótan visszafelé az öntét önértékelő mozzanatát hangsúlyozza. Az értékelés objektív feltételének tudja magát az önértékelést, az önértéket ismeretelméleti határfogalomnak nevezi (Ungvári, 2002. 93.). Kis túlzással: a projekciótan alapproblémája ott kezdődik, ahol az öntétfilozófia alapproblémája lezárul. Csak így, ennek tudatosításával lehet az értéktudat transzcendentális tudat, öntételezés csak így értelmezhető a transzcendentálfilozófia tág érvényességi körén belül.

- Bartók György (1913) *A logikai érték tana* In: Kajlós (Keller) I. szerk.: Böhm Károly élete és munkássága I-III. Besztercebánya
- Böhm Károly (1941) *Ember és Világa I. Dialektika vagy alapphilosophia* (2. kiadás) Bp.
- Böhm Károly (1892) *Ember és Világa II. A szellem élete* Bp.
- Böhm Károly (1942) *Ember és Világa VI. Az aesthetikai érték tana* Bp.
- Hajós József (1986) *Böhm Károly filozófiája*. Kritérion Kiadó, Bukarest
- Kant, I. (1996) *A tiszta ész kritikája.* Ictus, Bp.
- Tankó Béla (1913) *Böhm és Kant. Adalékok a transzcendentális filozófia kiépítéséhez* In. Kajlós (Keller) i. m.
- Ungvári Zrínyi Imre (2002) *Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája.* Pro Philosophia kiadó, Kolozsvár - Szeged

© Copyright Mikes International 2001-2003

About the Theory-Forming Factors of Károly Böhm's Philosophy

The first volume of Károly Böhm's philosophical system (Man and His World I. Dialectics) is issued for the third time, this time under the editorship of Mikes International. This essay was written to that third edition.

It looks into the circumstances under which the "Kolozsvár School" – the intellectual trend based on Károly Böhm's philosophy – was born and draws some characteristic features of this intellectual trend.

Later the essay outlines Böhm's philosophical programme and its modifications and, in connection with the programme, his system of philosophy itself. According to the author's point of view, the system itself is much rather "systematic" than "organic" and it did not become a theoretical subject.

The essay deals with the coherences and sources of history of philosophy in Böhm's subjectivism.

It pays significant attention to the fact that Böhm draws up his principles by means of "correcting", adjusting Kant's philosophy. According to the author's standing point the real consequences of this adjustment must be cleared up. The most important question is assessing the gnosiological role of Kant's transcendentalism correctly.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

BALÁZS, Imre József : Az erdélyi avantgárd folyóiratai

A kolozsvári Napkelet

Erdélyben Szántó György Periszkopja kivételével nem szerkesztettek olyan folyóiratot, amely kimondottan avantgárd irányultságú lett volna. Néhány lap azonban, az 1920 szeptemberében induló kolozsvári Napkelettel kezdődően rendszeresen közölt avantgárd poétikájú verseket, prózákat. A legjelentősebb, kiáltványszerű szöveg is ebben a lapban jelent meg. Igaz, Bartalis Jánosnak nem sikerült kávéházi asztaltársaságot és akciócsoportot szerveznie Az új művészet elé című szöveg köré. Művészi programja meglehetősen árnyalatlan, inkább a ráhatás elvének felerősítéséről, a vátesz-funkció újrafelfedezéséről van szó: "A pepecselések, szélviaskodások, egyéni kis búk halvány virága elvész az idő félelmetes fergetegében, és még jobban elsápad az Univerzum mérhetetlen, diadalmas ordításában. Ma új vallások korát éljük, és a próféták hangjára van szükségünk. [...] A művészet alkotó és termelő aktus, egy az Istennel, és eszményeiért szívesen viseli testén a nyomor és mellőzés condráit. A kenyérért és porciókért titánkodó művészet és irodalom posványából fel kell emelnünk a művészetet igazi, égi trónusára, ahol a helye. A művészet nem lehet félmunka, megalkuvási igények kiszolgálása, hanem a legbátrabb szó és a legvéresebb cselekedet, mely túl minden időkön, jelenen és múlton, tegnapon és mán, az örök nagy Embert mintázza, ezt a legtöbbet, ezt a minden-maximumot, ezt a legnagyobb vergődőjét az örök világnak."[1] Noha a korabeli avantgárd, mint a Bartalis-szöveg is mutatja, a "testvériesülés" vonalán szélesebb, vagy legalábbis csoportkonszenzusra törekedett, Erdélyben sajátos módon jobbára elszigeteltek és egyszemélyesek maradtak az avantgárd fórumok. A szavalóesteket rendező Stúdió színpad, amely Becski Andor és Szentimrei Jenő vezetésével 1927-ben jött létre Kolozsváron, egyrészt megkésett, másrészt inkább mozgósító-publicitást teremtő vállalkozás volt, mintsem művészi kísérlet.

A Napkelet liberális szerkesztési koncepciója azt eredményezte, hogy a lapban nemcsak kimondottan a világnézeti sokszínűség valósult meg, hanem többféle irodalomszemlélet is éreztette hatását az irodalmi anyagban: a konzervatív-transzszilvanista művek együtt jelentek meg az avantgárd szövegekkel és a nyugatos modernség szövegeivel (utóbbi vonulat különösen az 1921-es évfolyamban van jelen közvetlenül, élvonalbeli szerzőivel, Barta Lajos szerkesztői közreműködése révén).

A havonta kétszer megjelenő lap a Keleti Újság mellett jött létre, szerkesztői (Paál Árpád, Ligeti Ernő, Kádár Imre és Szentimrei Jenő) főállásban a Keleti Újság munkatársai voltak. A szerkesztők későbbi visszaemlékezéseikben politikai-koncepcióbeli nézeteltérésekről, konfliktusokról számolnak be, amelyeket talán az 1921-es évben sikerült leginkább tompítani, Barta Lajos irányítása alatt.[2] 1921 második felétől, Kós Károly Erdélyi Magyar Néppártjának vonzásába kerülve, Paál Árpád, Zágoni István, Szentimrei Jenő és Nyírő József fokozatosan eltávolodnak a Keleti Újság és a Napkelet körétől, megalakítják a Vasárnap című lapot, amelynek 1922 nyarától Szentimrei is szerkesztője. Ligeti Ernő a Súly alatt a pálma című kötetben Ignotus kolozsvári tartózkodásához köti a Napkelet megszűnését: "A folyóirat beszüntetésének közvetlen oka belső természetű szerkesztőségi ügy volt. A Keleti Újsághoz leszerződött Ignotus, a Nyugat volt főszerkesztője [ekkor még hivatalosan is a Nyugat főszerkesztője, B.I.J. megj.]. (...) Ignotus igen nagy lelkesedéssel látott a Keleti Újság szerkesztéséhez. Szemét nemcsak ezen a lapon tartotta, de a mellékkiadványokon is, a délután megjelenő 5 órai újság napilapon és a Napkeleten. A Keleti Újság szerkesztőségének azok a tagjai, akik némi féltékenykedést éreztek a Napkelet szerkesztőinek egyre növekvő népszerűségével szemben,[3] úgy mutatták be a teljhatalmú Ignotus előtt a helyzetet, hogy a mellékvállalkozások szétforgácsolják a Keleti Újság szellemi erőit és ha a Keleti Újság sikeresen akar megküzdeni a mindinkább erősödő konkurenciával, akkor összes energiáit a főlapra kell összpontosítani. Minden ember a fedélzetre! – és erre a délutáni napilap és a Napkelet megszűnt, vele együtt a már elindított könyvkiadó-vállalkozás is."[4] Szentimrei Jenő visszaemlékezése szerint a Napkelet megszüntetésének gondolata már jóval korábbra, 1921 őszére visszavezethető, amikor egy szerkesztőbizottsági ülésen a ráfizetések csökkentéséről esik szó. 1922 májusában formátumváltásra is sor kerül; Ignotus majd csak augusztus táján érkezik Kolozsvárra,[5] az utolsó lapszámban cikket is közöl. Tény, hogy a lap szeptember 1-jével megszűnik, s ezzel egy időre lecsökken az avantgárd irodalom megnyilvánulási lehetősége Erdélyben.

A tanulmány a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete támogatásával készült.

[1] Idézi Sőni Pál: Avantgarde sugárzás. Bukarest, Kriterion, 1973. 22-23. A kiáltvány a Napkelet 1920/6-os számában jelent meg.

[2] vö. Szentimrei Jenő: *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról*. Igaz Szó 1957/7. 63.

[3] Alighanem Weiss Sándor főrészvényesre történő utalás, aki 1922 januárjától kapcsolódik be aktívabban is a lapok – elsősorban a Keleti Újság politikai rovatának – szerkesztésébe, Szentimrei a lap mögött álló "szürke eminenciaként" emlegeti.

[4] Ligeti Ernő: i.m. 44-45.

[5] 1922. november 23-i keltezéssel írja Áprily Lajosnak: "Sajnálom, hogy a negyedév alatt, mióta Erdélyben vagyok, személyesen még nem találkoztunk; őszintén érdeklődöm irántad. S addig is, míg láthatnánk egymást, arra kérlek, emlékezz meg olykor a Keleti Újságról egy-egy

© Copyright Mikes International 2001-2003

A lap első, 1920. szeptember 15-i száma Reményik Sándor Spectrum, illetve Áprily Lajos A rím című versei mellett közli Halász Gyula, Bartalis János és Becski Andor szabadverseit is. Halász és Bartalis e verseiben inkább egy jellegzetes szótár használata (ébred, ordít, eszmél, merész tusa, tér, idő, Holnap, isteni Izgalom, munka, ifjú), illetve a Deréky Pál által "bipoláris aktivista modell"-nek nevezett "ma még–holnap már" szerkezet közelíti e szövegeket a klasszikus avantgárd paradigmához. Az az énszemlélet, amely Ady és Komjáthy révén vált a magyar költői köznyelv részévé, sok esetben zökkenőmentesen azonosítódott az avantgárd énpozicionálással – a különbség csupán annyi, hogy itt a szubjektum nem tulajdonságai révén, hanem szinte kizárólag illokúciós funkciójában képződik meg. Bartalis és Halász nem írják le ezekben a versekben az én szót. Hatásában viszont, felhívó erejét tekintve ugyanolyan lehetőségeket tulajdonítanak a szubjektumnak, mint Ady vagy Komjáthy: Jöjjetek, mondja Bartalisnál már a vers címe is, "siessetek", "gyorsan", "tovább" – folytatódik a ráhatás-sorozat. Halász Gyula szintén a "fordulat" adatolására rendezkedik be a Fehér faluban megmoccan az idő című versben. Itt a vers beszélője "tudósítóként" válik részesévé a változásnak: "Valaki eszmél,/ Valaki ébred,/ Valaki bődül,/ Valaki ordít,/ Valaki riasztó hanggá gyúrja magát." A személytelen formula egybejátszik a tudósítói pozícióval; a "valaki" a "ma még–holnap már" versszerkezet révén ugyanazt a fordulatot hajtja végre, mint a vers beszélője, aki szintén "az idő megmoccanását" hitelesíti aláírásával.

Abban az elemzésében, amelyet a klasszikus magyar avantgárd jelviszonyainak szentel, Kulcsár Szabó Ernő arról beszél, hogy a magyar líra részben az Ady-féle énpozicionálás modernséggel való azonosítása miatt, részben pedig a vers eszközjellegébe vetett bizalom századelős továbbhagyományozódása miatt alkotta meg az avantgárdban is ugyanannak a versnyelvnek egy másik, ellenbeszéd-szerű verzióját, amelyet csak az utómodernség József Attila- és Szabó Lőrinc-féle változata kérdőjelezett meg radikálisabban a harmincas években.[6] Annak a reflexiónak, amely a líra nyelvének közlőképességére vonatkozik, kevés nyoma lelhető fel a tízes-húszas évek magyar költészetében. Megkockáztatható talán az is, hogy a rengeteg félbeszakadó avantgárd írói-költői életmű (az erdélyi magyar irodalomban például egyedül Méliusz József építette tovább több-kevesebb folytonossággal avantgárd poétikáját a második világháború után is) összefüggésben áll ennek a kérdésiránynak a figyelmen kívül hagyásával, amely a szociális/aktivista támogatás "közérthetőség" felé fordulásakor védtelenül és tanácstalanul hagyta az avantgárd irodalmárokat. Ennek is tulajdonítható, hogy Reiter Róbert, Becski Irén vagy Becski Andor avantgárd versei mindmáig nem jelentek meg önálló kötetben.

Az élet elé köszönök Anyámnak című versében, amely szintén a Napkelet első számában olvasható, Becski Andor azokhoz a szövegkonstrukciós elvekhez is közelebb kerül, amelyek az expresszionista verset jellemzik. A szövegben ugyan Bildung-szerűen megképződik egy életrajz, ez azonban folyton eltérül a lineáris szerkezettől, egy-egy képi leágazás mentén burjánzásnak indulva: "Ám nőttem, nyúltam, el el a földtől, el/ a véges kék végtelenünk karjaiba, ki átölelt – s óh rémület –/ bukom az éther felé el anyámtól, anyám hátán keresztül, ki/ a mezők halálos virágzó havából.// Emelem lábam, púpján, kúpján anyámnak, hegyek csúcsára/ magas erdők, s virágos égi abroszok közelébe". Ez a versalany nem uralja teljességgel saját történetét – a növés, "elnyúlás", a bukás inkább egy irányíthatatlan, növényi (ugyanakkor: otthonos, organikus) modelljét jelenti a Bildungnak. Ezen a ponton kerül közel a Becski-vers az expresszionizmus "szélsőségesen kitágított, végletekig feszített személyességéhez", hiszen ez az irányzat, mondja Németh G. Béla, "a szélső személyességnek s az egyed fölötti egyetemességnek ebben a folytonos kapcsolatában vélte a művészet egymástól elszakadt szubjektív és objektív elemét újra egyesíteni".[7] Ennek az énnek nincs kiterjedése, pontosabban: nincsenek határai, az élettörténet nyomán létrejövő szubjektum nem olyasfajta végeredmény, amely "tulajdonságokkal" rendelkezne: "...az életnövésnek nagy partjait, hol part nélkül foly a/ nagy víz, az élet, s rajta lassan a végtelen csónak: én!/ Nincs jöttömnek határa, menésemnek vége, egész nap halászok,/ süllyed, emelked a hálóm". A halászat-kép az én "összegyűlésének" analógiáját indítja be az olvasóban. Ennek végpontja egybeesik a vers utolsó mondatával, a teleológia mégsem valósul meg, hiszen abban a pontban, ahol az énnek végre létre kellene jönnie, meg is semmisül: "mintha úszótestem csak nagy gyűjtő-/ medre volna a halálnak!" Az én és a halál területfoglalása egymásba íródik, s ez a párhuzamosság visszamenőleg egy másik olvasatlehetőséget is kínál a burjánzó Bildung-történet követése mellé: az életrajz mint a halálra vonatkoztatható, halál felé tartó események egymásutánisága.

A lap a későbbiekben is támogatja ezt a költészeti vonulatot. Az 1920 októberében meghirdetett verspályázatnak ugyan nincs hivatalos eredményhirdetése (Szentimrei Jenő visszaemlékezése szerint azért, mert néhány befutónak jósolt vers jeligéjét idő előtt felfedte a bíráló bizottság néhány tagja),[8] de a szerkesztőség a legelismerőbben emeli ki és publikálja Bárd Oszkár Ontogenézis, illetve Bartalis János Egészen kicsi, apróka Mihály című verseit a Napkelet karácsonyi számában. Bárd német metafizikus költészetre emlékeztető, szeszélyes, többször visszacsengő rímeket használó verse nem áll messze az avantgárd retorikától és képszerkezettől, Bartalis pedig itt egy váratlan váltásokra építő poétika révén, az esztéta modernségből is merítve,

tárcaszerű dologgal..." (Petőfi Irodalmi Múzeum, V.4142/148.). Első főhelyen közölt cikke a Keleti Újságban *A bécsi vita*, az 1922. augusztus 17-i lapszámban.

[6] Vö. Kulcsár Szabó Ernő: *"...Ki üdvözöl téged születő pillanat". Alanyiság és deperszonalizáció a húszas évek Kassákjánál*. In: Uő: *Beszédmód és horizont*. Bp., Argumentum, 1996.

[7] Idézi Kulcsár Szabó Ernő, i.m. 140.

[8] L. Szentimrei Jenő, i.m.

© Copyright Mikes International 2001-2003

a költői én illokúciós mozgásterét jelentősen korlátozve kerül közelebb az expresszionista versbeszédhez: "Október, mély kút./ Dús hangolású szőke hárfa."

A később újra meghirdetett verspályázatot majd szintén Bartalis nyeri Varjak című versével, Becski Andornak pedig A vers anarchiája című szabadverse részesül dicséretben. A lap természetesen prózát, tanulmányokat is publikál avantgárd szerzőktől és szerzőkről. Barta Sándor Meséjén kívül olvashatók a lapban Nagy Dániel vagy Kiss Ida szövegei is. Dienes László rendszeres Nyugati szemléi mellett olykor Bartalis János is publikál egy-egy cikket, olvasónaplót. Kuncz Aladár az expresszionizmusról és dadaizmusról közöl tanulmányt, Déry Tibor pedig részletesen, német idézetekből kiindulva mutatja be azt a kontextust, amelyben a dada akkoriban olvasható volt. Ezek az elemzések abban sajátosak, hogy az egyes irányzatok művészi logikáját ráérősen, következményeikkel együtt végigvizsgálják, megmutatva azt a nézőpontot, ahonnan éppen úgy látszanak a dolgok. Ez nem jelenti azt, hogy fenntartásaikat, eltérő álláspontjukat ne tárnák fel. Déry a dadaizmussal kapcsolatban pontosan látja annak a technikának a funkcióját, amely hierarchizálatlanul rendeli egymás mellé a dolgokat: "Mert dada nem Weltbesserer, dada semmit sem akar jobban vagy legjobban megcsinálni, dadának nincsenek céljai – dada van, mint ahogy a világ van, s a dolgok s az élet legfőbb értelmetlenségét s céltalanságát fejezi ki [...]. Ha a természetben nincs értelem és nincs rend, dada nem keresi tovább az értelmet s a rendet. Ő olyannak kell, hogy lássa az életet, amilyen az valójában, ha kizárjuk belőle a kívülről jövő, tolakodva kutató emberi szemlélődést. Káosznak kell, hogy lássa, ahol minden önmagáért van".[9] Déry ugyanakkor úgy látja, hogy az értelmetlenséget, céltalanságot, diszharmóniát más eszközökkel hatásosabban lehet közvetíteni, példaként Ady Tavaszi éjszakán-ját említi. Érdekes módon, amikor a képzőművészet kontextusába helyezi a dadát, már nem tartja fenn a művészet eszközjellegű megközelítését: "Képzőművészetben fantasztikusabb, de jelentősebb kísérleteiket találjuk. [...] Színes papirosokból, lószőrből, fadarabokból, drótból, géprészekből, üvegszemekből, óragépezetekből és fényképdarabokból készítik képeiket és szobraikat, hangsúlyozva, hogy nem képeket, szobrokat, nem művészetet, – hanem új s élő tárgyakat akarnak teremteni. E furcsa anyagú, lélektelen lények úgy teremnek kezükből, oly közvetlenül fejezik ki a dada formátlan lényét, mint ahogy az alaktalan kristályzatok képződnek, virág terem a mezőn, ronda százlábúak nyüzsögnek pincesikátorokban s fejezik ki egymás mellett s együtt a káosz céltalan értelmét."[10]

A Napkeletnek sikerült egy olyasfajta nyitott közeget létrehoznia, amelyben a legnagyobb természetességgel lehettek jelen a sokrétű művészi-politikai kapcsolatokkal rendelkező emigránsok, a "regionalisták" és az ekkoriban még igencsak differenciált baloldal képviselői. "A Napkelet a szabad kutatás s a különböző irodalmi irányok és világnézetek szabad fóruma. Nem alkalmaz lelkiismereti kényszert senkivel szemben s minden irányt szóhoz enged, ha becsületes álláspontot fejez ki és önmagának mértékével mérve értéket jelent." – állt a második évfolyamtól kezdődően a lap belső borítóján. Ehhez hasonló sokszínűség a Napkelet megszűnése után talán csak a Korunk első három, Dienes László által szerkesztett évfolyamát, majd a harmincas évek végi "népfrontos" Korunkot, és hellyel-közzel az Erdélyi Helikont jellemezte. Az avantgárd irodalom további fórumai pedig a Bánság és a Partium városaiban jöttek létre, ahol szintén megtelepedett néhány Bécsből visszatérő emigráns író. "A vers anarchiája" nyugatabbra költözik.

A Genius és az Új Genius

A 20-as években Aradon összesűrűsödött a szellemi élet. Nem volt különösebb hagyománya a nagyhatású irodalmi társaságoknak, mint Nagyváradon, de ahhoz hasonlóan nyitott volt az újdonságokra. Szentimrei Jenő ironikus jellemzése némiképp magyarázatot is nyújt arra, hogy miért volt Franyó Zoltánnak lehetősége éppen itt létrehozni "az egyetemes kultúra folyóiratát" 1923 legvégén: "Arad különös város, mely a maga külön karakterével – vagy éppen karakternélküliségével – érdekes stúdiumokra alkalmas. Nem nyugati és nem keleti, nem nagyváros és nem kisváros, eredeti színekre nem törekszik, de mindent eltanul, mi divat. Egészen bizonyosan Aradon volt Erdélyben az első bubifrizura, ott találták egészen természetesnek a dzsesszt és a térden felüli szoknyát. Csak Aradon indulhatott meg a Kék macska [valójában Fekete macska – B.I.J. megj.] című »erotikus revü«, és természetes, hogy a teniszezés sportjában ez a város vezet. Sok elegáns könnyedség van a szellemében, vajmi sok felelősségérzés nélkül."[11] Ez a könnyed nagyvonalúság azonban olyan munkatársi gárdát és olyan kapcsolatrendszert volt képes mozgatni, amelyre az ugyancsak Aradon megjelenő későbbi Periszkop kivételével aligha van példa Erdélyben. Nagy Dániel, Spectator (Krenner Miklós) és Szántó György aradi jelenléte ugyanakkor viszonylag stabil szellemi hátteret is jelentett a Genius számára.

A lap kétségtelen erőssége a szemlerovat, amely egyrészt "levelezői" révén első kézből származó tudósításokat, elemzéseket közöl a fontosabb európai és tengerentúli városokból, másrészt jó érzékkel válogat a különféle angol, francia, német, magyar, román, cseh, jugoszláv, spanyol, portugál és olasz folyóiratok anyagából, naprakész információkat nyújtva a

[9] Déry Tibor: *Dadaizmus*. Napkelet 1927. 7. 397-398.
[10] Déry Tibor. I.m. 401-402.
[11] Szentimrei Jenő: *Úri kamaszok*. Korunk 1927. 3. 233.

© Copyright Mikes International 2001-2003

friss irodalmi és kulturális fejleményekről. Franyó bécsi emigrációjából hazatérve nagy energiával látott hozzá a folyóirat szerkesztéséhez, s olyan szerzőktől kapott írásokat, mint Upton Sinclair, Romain Rolland, Miguel de Unamuno vagy Ivan Goll.

Nem egyértelműen avantgárd folyóiratról van szó. Franyó, bár korábban a Ma munkatársa volt, ambivalens módon viszonyul az "izmusokhoz", s ezt majd explicitté is teszi az Izmusok csődje című 1925-ös cikkében. A lap irodalmi anyaga esetlegesebb, mint a szemlerovat naprakész tájékozottsága. A modernség költői közül nagyobb súllyal csupán Hofmannsthal, Yeats és Verlaine vannak jelen a lapban; nagy terjedelmű összeállítás olvasható az akkoriban divatos klasszikus kínai költőkből is. A francia avantgárd költők közül Duhamel, Vildrac és Jouve egy-egy verse jelent meg a Geniusban, kortárs próza pedig Pirandello kivételével szinte kizárólag magyar szerzőktől olvasható. Így is jelentősen kiegészül az a kép, amelyet a Napkelet fordításrovata nyújtott.

Az avantgárd deszemiotizáció, montázsszerkezet és korlátozó énpozicionálás érdekes módon nem annyira a korábban ezekhez közelebb kerülő Bartalis János vagy Becski Irén verseiben van jelen – bár a Kis énekek éneke című Becski-vers a teremtésmítoszt a barkácsoló avantgárd szerző gesztusaival játszatja egybe. Az eredmény mégsem montázs, inkább a montírozásról való tudósítás: "és homloka négy sarkába/ a világ szögeit tűztem,/ – négy kicsi világító pontot. –// Kék, vörös ereket/ a világ összes folyói színét/ vérébe hullattam, könnyekből/ két golyót gyúrtam: szeme fehér gömbjét." Inkább a Szentimrei Jenő Útravaló című versében történik meg hangsúlyosan a vers beszélőjének fikcionalizálódása: "mondjátok el az eleveneknek, hogy élt itt egy ember, ki szavakra tépte magát/ s nem lett jobb általa semmi. Csak vérzik a melle s a körme". A beszélő eltávolítja magát saját szavaitól, s a beszéd "helyét" egy külső térben jelöli meg ("Itt az űrben jajtalan, zajtalan surranunk, bukócsillagok, pályánk paraboláján."). Lecsökken a távolság a szó/tárgy között, a szavak tárgyakként kezdenek viselkedni, ahhoz hasonlóan, ahogy a "jeltelenített-materializált jelentésképzés" Kulcsár Szabó Ernő által bemutatott eseteiben.[12] Azáltal, hogy a jelek "eszközjellege" egy széttartó multifunkcionalitásban nyilvánul meg, maga az eszközjelleg is átértelmeződik a versben: "de tán virágvázát fúr-farag majd a nagyobb darabokból/ egy-egy mesterkedő ügyes, szalonok asztalára./ Kiás a paraszt a juhakol mellől s vasanyagát eladja a gyárnak,/ kapa lesz, kasza lesz a zuhanó meteorból". A Szentimrei-vers közelében, egymás mellé olvasva őket, Fekete Tivadar Újhold című kötött rímes-ritmusos szövege is montázsszerű, hirtelen váltásokra épülő szerkezetét mutatja meg elsősorban.[13] A már emlegetett Fekete Macska című folyóirat szerkesztője zárójelhasználatával tompítja a "szabályosabb" strófák által felidézett dallamot, hogy a disszonánsabb refrént állítsa előtérbe: "(Utolsó május, borítsd be testem,/ fekete hold ez, lilára festem,/ csókot tavasszal kinek se nyújtson,/ ha gyullad még egyszer, kettőnkre gyújtson:)// Hold, hold,/ május-hold/ újhold:/ félek."

Franyó Zoltán indulatos cikke, az Izmusok csődje (amely már az Új Geniusban jelent meg), abból az elkeseredésből fakad, hogy az "izmusok" folyamatos újratermelődése gyakorlatilag lehetetlenné teszi az értékbeli különbségtételt az egyes irányzatok között, hiszen mire a művészek és a közönség "fölesküdnének" valamelyik irányzatra, máris feltűnik a következő új hitvallást hirdető "apostol". Az egyedüli értékmérő a hangosság, az egymás túllicitálása maradt, mondja Franyó. Az írás ugyanúgy előrevetíti egy majdani "nagy stílus" megvalósulását, ahogy a kortársak többsége, Dienes Lászlótól Komlós Aladárig. Nem derül ki viszont, hogy pontosan mi jellemezné a szintetikus stílust, amely az avantgárd irányzatok nyelvkereső attitűdjére következne. Különös annak a nyelvnek és vehemenciának a visszatérése a szövegbe, amelynek előrevetítő jellege éppen a különféle izmusokat kísérő kiáltványokra jellemző: "Ez lesz a holnap ünnepe, az izmusok csődje, melynek ítéletnapján minden jelszó, manifesztum, kellék, apostol, központi Dada és vidéki epigon, felkent próféta és profán síber oda kerül, ahová való: a szemétre vagy a spirituszba!"[14] Lévén, hogy az írás az Új Genius utolsó számában jelent meg, nem egyértelmű, hogy koncepcióbeli váltás következett volna-e ezután a kiábrándult programcikk után, vagy egyszerűen az értékszempontok erőteljesebb érvényesítése a szerkesztés során. Fábry Zoltán egy lapszámmal korábban az expresszionista programcikkek nyelvén fogalmazott a Franyóéhoz hasonló véleményt Emberirodalom című írásának első verziójában. Az irodalom autentikusságának lehetőségét az (expresszionista szövegekből ismerős) emberhez való elérkezésében látja a szerző, és lemondva az "újdonság" mint értékfogalom használatáról, az "igazi", az "örök" jellegét keresi a műalkotásnak: "Egy későbbi kor nem művészeti lényegét fogja skatulyázni, de úttörő, útkereső jelentőségét. Ma ez a fontos: a folytonos, hullámzó mozgás, a vágy, a hit és sikolyos akarat formátlansága, mindenhezérése, mindenségbe ömlése. Most egyetlenegy kórus dolgozik: a Narcisszosz Én-tükre szét van karcolva, a nagy feladat közösségébe, az előkészítés első gátnemismerő hitébe olvad fel minden én."[15] Fábry később, az esszé újraírott változatában majd az expresszionista lírát is a Narcisszosz én-tükrében hajlamos látni, elkülönítve azt a forradalmi költészettől. A Genius és Új Genius azonban megáll itt: a sikeres közvetítőszerep és a kritikus viszonyulások határvonalán. Szántó György lapalapítási kísérlete azt jelzi, hogy magának a lapstruktúrának az átgondolására volt szükség az aradi közegben ahhoz, hogy az avantgárd más perspektívái is megjelenjenek.

[12] Vö. Kulcsár Szabó Ernő. I.m. 137.
[13] Fekete Tivadar verse az 1924/6-os, Szentimreié pedig az 1924/7-es számban jelent meg.
[14] Franyó Zoltán: *Izmusok csődje*. In: *Genius–Új Genius. 1924–1925. Antológia*. Bukarest, Kriterion, 1975. 244.
[15] Fábry Zoltán: *Emberirodalom.* In: *Genius–Új Genius. 1924–1925. Antológia*. 207.

© Copyright Mikes International 2001-2003

A Periszkop

Nem fedezet nélkül jelezte a Periszkop belső címlapja önmeghatározásában: "a havi szemle új típusa". A Genius szerkesztési elveiből és Franyó Zoltán bizonytalankodásaiból kiábrándult Szántó György már 1924 novemberében arról ír Fábry Zoltánnak, hogy egy új lapot szeretne indítani, akkor még Átmérő címen. Majdani programját így vázolja: "internacionalizmus és kevés szöveg, sok kép. Lesz benne minden, nemcsak irodalmi sajtkukac rágta alagút a sajtban, de Picassótól bokszmérkőzésig és felhőkarcolóig vont átmérő."[16] Lényegében ezt a programot sikerül megvalósítania a szerkesztőnek Periszkop néven 1925 márciusától, már a Genius és Új Genius megjelenése közötti átmeneti időszakban beindítva a lap szervezését. A koncepció újdonsága nemcsak a képzőművészet arányainak megnövekedésében áll, hanem abban is, hogy a nem-művészeti események, és a mindennapokból fel-felbukkanó szenzációk ugyanúgy részévé válnak a lapnak, mint Picasso, Mattis-Teutsch és mások képei, szobrai. Egyfajta "életmód-magazinról" van szó, amelyben a művészet és a gépek, tárgyak szinte hierarchizálatlan egymásmellettiségben jelennek meg. Az a látszólagos ellentmondás, amelyet Szántó György utólag Fekete éveim című 1936-os kötetében állít fel, alapvető kiindulópontját jelenti a húszas évek közepén erőteljesen érvényesülő konstruktivista irányzatoknak. Egy párbeszédet felidézve írja Szántó: "a konstrukció gépekben adja az új esztétikát, célszerűség és higiénia vezérlik a formákat, az öncélúság és anyagszerűség a lényeg".[17] A célszerűség a maga képiségében, beemelődve az esztétikai reflexió szférájába, saját potenciális célszerűtlenségét is megmutatja. A kétféle közeg egybemosódik a képen, ahhoz hasonlóan, ahogy Almási Miklós Anti-esztétikájában az "ábrázolhatatlanság" és "fenségesség" kategóriái tartják fenn továbbra is az esztétika lehetőségét. A gépi konstrukciók nem szükségképpen idézik fel képszerűségükben a funkciót is, amire szolgálnak, így átkerülnek a "fenségesség" fogalmának hatáskörébe, ahol a grandiózus természeti képek vagy építmények is megnyilvánulnak.[18]

Kassák Lajos többször is elismeréssel ír a Periszkopról, és szövegeket is küld Szántónak. A folyóirat nem kötelezi el magát egyetlen avantgárd irányzat mellett sem, de figyelemmel követi azokat. A legfrissebb fejlemények: a (képzőművészeti) konstruktivizmus és a szürrealizmus naprakészen jelentkeznek a lap anyagában. Illyés Gyula már 1925 júniusában, szinte a franciaországi történésekkel egyidőben cikket közöl a lapban Szürrealizmus címmel. Noha az irodalomban csak fenntartásokkal szokás konstruktivista irányzatról beszélni, mint Deréky Pál is rámutat, a konstruktivista képzőművészet egyes elvei analógiás úton az irodalomra is leképezhetők: "Kassák irodalmára legfőképpen a konstruktivista művészi alkotás – látszólag – szigorú és egyértelmű törvényeknek engedelmeskedő, tehát megtanulható és leképezhető volta hatott. Ez nemcsak a »korszerű művészet« emancipatorikus, társadalmi elkötelezettségű »kollektív« jellegének felelt meg, hanem annak az igénynek is, hogy benne »az ifjúmunkás« felismerje a kor szerkezetének (a modern kornak) lényegét, s egyben némi gyakorlattal maga is képessé váljon annak művészi kifejezésére."[19] A Periszkop szoros kapcsolatban állt a korabeli román avantgárd folyóiratokkal; a Contimporanul, a 75 HP, a Punct és az Integral éppen a sajátos konstruktivizmus-képükkel hatottak anyagában, amely "lényegesen különbözött a bécsi magyarok "szuprematista" (Kassák) illetve "proletkultos" (Uitzék) konstruktivizmus-felfogásától".[20] Az irodalom és művészet ezekben a lapokban az élet egészéhez kapcsolódik, ennek megfelelően a lapban gyakoriak az épületek, repülőgépek és különféle más használati tárgyak reprodukciói.

A lap egyedülálló módon, különösen képi anyagában érzékelteti a folytonosságot a különféle avantgárd irányzatok és előzményeik között – így Van Gogh, Gauguin, Toulouse-Latrec, illetve az afrikai és kínai műalkotások ugyanúgy jelen vannak, mint Picasso, Kokoschka, Kandinszkij és Chagall. A szépirodalmi rovat abban tér el leginkább a lapelődök – a Napkelet és Genius – anyagától, hogy nem a hazai szerzőkre épít; verssel, prózával a jelentősebb szerzők közül csupán Becski Andor, Fekete Tivadar (egy-egy versközlés erejéig), Dienes László (egy prózaverssel), illetve maga Szántó György van jelen. Ezek a szövegek az expresszionizmus metafizikus változatát képviselik továbbra is. Déry Tibor és Illyés Gyula itt közölt versei ugyanakkor már a szürrealizmus technikai-szemléletbeli sajátosságait közvetítik: "A tengerparton egyedül álló ház olyan, mintha/ Énekelni akarna. Vidáman lélegzik.// Sokáig kellett várni, míg a vak Marja Ivanovna/ Szemében kivirágzott a rózsafa/ Kitárta karjait az égre s arcomat boldogan/ Szorította mellére: fölcsapott az első szemafor." – írja Illyés a Kronstadti pályaudvar című versben. Ez másfajta dikció és képarchitektúra mentén íródott szöveg, mint az erdélyi lapokban mindeddig nagyobb súllyal jelenlévő expresszionizmus. A szövegben egyetlen egyes szám első személyű formula jelzi az én pozícióját, amely azonban szinte teljesen esetlegesen rendelődik a semleges nyelvtani formulák vagy a szintén egyetlen második személyű alak ("álmaitok") mellé. A történések függetlenednek a regisztráló pozíciójától, és váratlan váltásokkal következnek egymásra. Illyéssel és Déryvel együtt tíz szürrealista vagy szürrealizmushoz is kötődő költő szövegeit fedezi fel a lapban a Periszkop antológiáját szerkesztő Kovács János: Apollinaire, Blaise Cendrars, Jean Cocteau, Ivan Goll, Ion Vinea, Malcolm Cowley,

[16] Szántó György levele Fábry Zoltánhoz. In: *Periszkop. 1925–1926. Antológia*. Bukarest, Kriterion, 1980. 421.
[17] Idézi Kovács János, In: *Periszkop. 1925–1926. Antológia*. Bukarest, Kriterion, 1980. 33.
[18] Vö. Almási Miklós: *Anti-esztétika*. Budapest, T-Twins–Lukács Archívum, 1992. 143–160.
[19] Deréky Pál: *A magyar avantgárd irodalom: 1915–1930.* 28. In: *A magyar avantgárd irodalom (1915–1930) olvasókönyve.* Budapest, Argumentum, 1998.
[20] Deréky Pál. I.m. 38.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Tristan Tzara és Vicente Huidobro műveiről van szó.[21] A tanulmányrovat súlypontja szintén eltolódik a fordított szövegek irányába: Kassák Lajos, Fábry Zoltán, Németh Antal és Illyés Gyula szövegei mellett jelentősen megnő a német és francia anyagok száma.

A lap kezdetben Sonnenfeld Gusztáv nyomdász támogatásával jelenhetett meg olyan technikai kivitelben, amelyet akkoriban az összes magyar avantgárd laptárs megirigyelhetett. Ez segítette a szerkesztőt a "magazinjelleg" hangsúlyozásában is. Mindössze négy számot jelentethetett meg azonban a folyamatosságot tartva. 1925 júniusától a lap szünetel, majd Zala Béla szerkesztésében még megjelenik egy utolsó lapszám 1926 januárjában. Ezzel lezárul az erdélyi magyar avantgárd szerkesztési koncepcióban, lapkiadásban is megnyilvánuló szakasza.

A Dienes László-féle Korunkban azonban 1926 februárjától továbbra is helyet kapnak az avantgárd fejlemények ismertetései és az ezzel kapcsolatos viták. Kassák Lajos például majdani alapművét, Az izmusok történetét az induló Korunkból átvett, A korszerű művészet él című tanulmánya újraközlésével kezdi.[22] Szilágyi András Új pásztora, illetve Méliusz József későbbi protest-songjai még közel maradnak az avantgárd dikcióhoz, azonban sem a deszemiotizáció, sem a beszélői kontroll megingása nem jellemzi már ezeknek a szövegeknek a meghatározó hányadát. Ugyanakkor Bori Imre értékelése Salamon Ernőről, akit könyvében "az erdélyi magyar expresszionista líra összegzőjeként" tárgyal, meglehetősen vitatható.[23] Az expresszionista hatás szinte kizárólag Salamon Ernő korai verseinek képszerkezetén mutatható ki, ezek azonban nem állnak össze valamilyen következetes törekvés jegyében. A Korunk szerkesztői, Dienes, majd Gaál Gábor a húszas évek végétől már egyértelműen tematikus elvárásokat támasztanak a művészettel szemben. A harmincas évekre tehát, párhuzamosan Kassák és társai "fordulatával", Erdélyben is lecsökken az avantgárd hatása. A korábbi avantgárd szerzők egy része elhallgat költőként – például a Becski-testvérek vagy Reiter Róbert –, mások pedig, mint Szántó György, Ormos Iván vagy Bartalis János, közelebb kerülnek a helikonista irodalom tradicionalistább vonulatához. Az erdélyi avantgárd szempontjából is jogosnak látszik tehát az a gesztus, amellyel Deréky Pál az 1930-as évnél lezárja avantgárd szöveggyűjteményét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy más, tágabb összefüggésben ne lenne izgalmas a harmincas évek baloldali irányultságú, illetve a sokrétűségét továbbra is megőrző össz-erdélyi irodalmat modernséghez való viszonyában megvizsgálni.

Periodicals of the Transylvanian Avantgarde

The paper presents a tour of the Hungarian periodicals established in the 1920s in Transylvania that published avantgarde poetry and art. In the focus of the analysis are three periodicals, namely '*Napkelet*', '*Genius*' and '*Új Genius*', and '*Periszkop*'. The details of their birth, their profile and lifecycle are fully presented. In this way we gain insight into a very exciting period of the Hungarian literary life in Transylvania.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[21] Kovács János, I.m. 50.
[22] L. Kassák Lajos: *Az izmusok története*. Budapest, Magvető, 1972.
[23] Vö. Bori Imre: *A szecessziótól a dadáig*. Újvidék, Forum, 1969. 251.

© Copyright Mikes International 2001-2003

ZEKE, Gyula : Búcsú az arisztokráciától

Szívemben halálhírrel, retinámban a Nap fehér lenyomatával ereszkedtem alá. Nem állhatom a bort. Félreborítottam a fejem, a testem hátrabillentettem, ahogy a részegek vizelnek, ügyelnem kellett. A pinceborozó lépcsejének meszes boltozata alacsonynak bizonyult, miként minden pinceborozó lépcsejének boltozata alacsony, mindegy, ki ereszkedik alá. Elkerültem, ismét elkerültem a horzsolódást, nem kellett apró falpotyadékot kotorászni sajgó sebemből, s nem káromolnom a boltozaton a véres intarziát, lehántott bőrdarabkáimat.

Mint pap altemplomba menet a ledér reverendát, igazgattam köpenyem ráncait, s nem gondolkodtam keresnivalóm felől. A homályos lépcsőn óriásgigás, sárgaszemű féllény kaptatott, mint valami óbirodalmi szolga, ki túlélte a temetést. Nyugalommal szorítottam bőröndöm fekete fogantyúját, mint ki tudja, hiába kapaszkodik. Van a borban valami, amit nem vesz be a gyomrom. Nagyapa hatvan felé már meg-megdőlt hat liter után, magam egy litert ha bírok, levegőre szökkenek, s már remeg a bérház, rettentő marhahús. Bánt is nagyon, már nem vagyok magyar. Látom a szemükben, ahogy néznek és nem mondják. Genetikus elégület. Sörmagyar vagyok. És unikum.

Istenem, mennyit jelentkeztem. Ma is zsibbad a vállam, ahogy hátrateszem a balt s jelentkezem a jobbal, micsoda komikus mozdulat, föntt a két ujj, a mutató és a középső, a gyűrűs és a kis meg lent a tenyérben izzad együtt a hüvelykkel, látom hátulról a kezemet, a többiekét is látom, mintha ellőtték volna a kezünket, a francba is. Már mindegy, akkor most mondom, hogy a borozók helyek, melyek az ólmos dekádokban is őriztek valami Magyarországot, újabb időkben pedig a politika és kultúra levitézlett építményeinek tövében konok kazamatákká lettek, ahol a lakosság továbbra is beszélget, nyugdíjasok, borostások, szabadok, kőművesek. A pinceborozók kiváltképp becses, s jellegzetesen magyar terek. Zajos kripták, a halál előterei, ahol a túlpart sötét rejtélyét törzsi közelségbe vonják, s latyakosan megsemmisítik.

A lépcsőn leérve is zsibbadt a balom, most már nemcsak a vállam, ezért adtam magamnak egy felest, háromcsillagost, s csak úgy kértem ki a fröccsömet. A pult alsó tövén álltam, néztem, honnan indul a buborék. Férfiak inogtak körülöttem, a borivók jellegzetes soványságával, kedvesen különbözve a többségi magyar testtől, mely tanácstalanul tömött, más állagú, mint a nyers agressziót végre gazdaságivá szublimáló feszített német test, cseppet sem hasonlítható a kövérség szabályozott nyugati formáihoz, eltér a térkitöltés trehány, esetenként esztétizált keleti formáitól is, és fájdalmasan más, mint a mediterrán öröm testi áradása.

Épp lenyomtam a konyakot, egy nénike toppant mellém, a semmiből szinte. Szöszmötölt keveset, mintás vászonszatyrát a lábához tette, a koccanó hangok egy üres üveg s egy vézna kulcscsomó felől tudósítottak. Egyszerre felém fordult:

- Uram! Nem akarok tolakodni, kérdem csak, meg tudna hívni egy italra?

Most vehettem alaposabban szemügyre. Hetvenéves lehetett, pici, sovány, százötvenhét centi tán, királynői testtartással. Nagy tömegű haja volt, az ősz s a szőke szálak jellegzetes színkeverékével, fölemelve magasra, mint Iren-é a Forsyte Saga-ban. Viseletes, de nem gondozatlan ruha függött csontos testén, mellkasán a virágminták között vékony láncon sötétlila medál pihent. Brokátstólája a térdéig ért, inas, fehér lábszára harisnya nelkül szökött fűzős, fekete cipőjébe. Arcán szétkent suszterbogár az eldolgozatlan pirosító, s csak az ápolt protézis fölött el-elcsusszanó mosoly engedte látni alkoholizmusát. Sötét szemében külön tudás világolt, nyakán az erek s inak mint valami bárkáról leeresztett kötelek logáztak alá.

- Kérem, asszonyom, mit inna? – válaszoltam megbabonázva, s láttam a csapos szeméből, nem törzsvendégről van szó.

- Egy kisfröccsöt kérnék, a hárslevelűből! – így ő nyomban gyermeki örömmel sötét fényű, de nikotinmentes hangján. Csak a felét itta ki elsőre.

- Ön zenész? – vetett meleg pillantást fekete bőröndömre.

- Nem, asszonyom, nem vagyok muzsikus, sajnos. – feleltem.

- Bocsásson meg, azt hittem, klarinét, nem akartam megbántani.

Hosszan maga elé nézett, s járomcsontjának finom mozgásából láttam, most zene van benne, fúvósokkal, mélyvonósokkal, s szeretné, ha én is hallanám. Perceket álltunk, vagy hat percet, lassan csúsztatta le a fröccs maradékát, felém fordult megint, s két tenyerébe emelte a kezemet.

- Köszönöm, aranyoskám! Kérem, engedje meg, hogy Baudlaire-rel fizessek, ön ugye ismeri Baudlaire-t?

A csapos s a környező proletárok fölkapták a fejüket, szemükben nyugtalan fény cikált, miféle új valuta már megint.

- „C'est une femme belle et de riche encolure," – akkor egy testes szerelő, amint a fröccséért nyúlt, kibillentette a helyéből, újra nekifogott.

- „C'est une femme belle et de riche encolure,

© Copyright Mikes International 2001-2003

Qui laisse dans son vin traîner sa chevelure" – fellobbant a tekintete, a hangja megtelt valami távoli erővel, elengedte a kezemet, sorról sorra, lassan tárta szét a karját, mint Edith Piaf, avval a szenvedélyes, pogány szakralitással, mely a félelmes semmi századában is emlékeztet a Názáreti végső gesztusára.

Ó! a legkülönbek ott, ott az idők közepén! Fehér lepleik húnyni tanították a Napot. S kövek körben, mindenütt kövek. Hol vagyok, Istenem, hová keveredtem? Mi ez itt megint? Ki tette, ki buherálta, ki eszközölte? Örök Magyarország? Vagy ez már a világ? „Gróf Széchenyi István egyszerű parasztszülők gyermeke volt." – egy magas beosztású katonatiszt kezdte így érettségi vizsgáját az ötvenes évek végén. Átment.

Rágyújtottam. Az inak s erek vadul himbáltak asszonyom nyakán, brokátstólája súlyosan lebegett, mint valami gyötrő, kitörölhetetlen emlék.

- „ Et quand l`heure viendra d'entrer dans la Nuit noir,
Elle regardera la face de la Mort,
Ainsi qu`un nouveau-né – sans haine et sans remord."

A pinceborozó közönsége, nem csupa frankofon férfiú, riadtan hallgatott. A játékosok is felhagytak hisztérikus közösűlő mozdulataikkal, csak automaták nyikogtak, mint a patkányok atomtámadás után.

Most én kulcsoltam át a meleg kezet, s csókra a szám felé emeltem. Ő darabútig készséggel követett, köldököm magasságában azonban megrándult az arca, éles erővel visszakapta a kezét, fölnyalábolta lenge vászonszatyrát a kongó üveggel és a kulcscsomóval, s lehajtott fejjel lépkedett föl a koszos köveken. Kiittam én is a fröccsömet, s már füstös, muskotályos nyelvvel simogattam a szavakat:

„Hádész óvjon, grófnő!"

Adieu à l'aristocratie

Le coeur endolori par un deuil, les rétines blanchies par le soleil, je descendis. Je ne supporte pas le vin. Je basculai ma tête sur le coté, portai mon corps en arrière, les gens lorsqu'ils sont saoûls urinent partout, je devais prendre garde. La voûte de l'escalier s'avéra basse, les voûtes s'avèrent toujours basses à ceux qui descendent dans les caves à vin. Je réussis, je réussis encore une fois à éviter le mur, je n`aurai pas à extraire de mes écorchures brûlantes la fine poussière de plâtre, je n'aurai pas à insulter la marqueterie de sang imprimée par ma chair sur la voûte.

Tel le curé qui sur le chemin de l'église ajuste sa soutane un peu désinvolte, j'arrangeai les plis de mon manteau, sans me demander ce que je venais faire ici. Dans le sombre escalier un individu au cou de taureau et aux yeux jaunâtres gravissait péniblement les marches tel l'esclave d'un antique empire revenant vivant de l'enterrement. Je serrai la poignée noire de ma valise, calmement, comme celui qui sait qu'il s'agrippe en vain. Il y a quelque chose dans le vin que mon estomac ne digère pas. Mon grand-père à l'age de soixante ans commençait à tituber à partir de six litres, moi, après moins d'un litre je dois vite sortir pour prendre l'air et déjà l`immeuble tremble, comme une gigantesque guimauve. Cela me gêne terriblement. Je ne suis pas un vrai hongrois. Je le vois bien dans leurs yeux, même s'ils ne disent rien. Je suis génétiquement rassasié. Je suis un hungaro-kronenbourg. Magyar-unicum.

Mon Dieu, combien, combien de fois ai-je levé doigt! Aujourd'hui encore mon épaule est engourdie à force d'avoir fait ce geste, main gauche dans le dos, lever la droite, quel geste comique, un doigt en l'air, l'index, tandis que les autres transpirent en chœur avec le pouce dans la paume. Je vois ma main de dos, celle des autres aussi, comme si une balle avait emporté leurs autres doigts, et puis merde! Qu'importe. Les lieux de consommation de vin qui au cours des décennies de plombe ont quelque peu sauvegardé la Hongrie, installés dans les soubassements de nos établissements politico-culturels déchus, se sont transformés en solides abris souterrains où les gens peuvent continuer à bavarder, les retraités, les mal rasés, les francs, les maçons. Les caves à vin de précieux espaces hongrois, des cryptes bruyantes, antichambres de la mort où les sombres mystère de l'au-delà se fondent dans une intimité tribale et s'anéantissent dans des boues marécageuses.

En descendant l'escalier, mon bras gauche était engourdi, pas seulement mon épaule, je m'offris donc un petit cognac, du trois étoiles, puis je commandai un fröccs. Debout en aval du comptoir, j'examinai l'itinéraire des bulles. Des hommes titubaient autour de moi avec cette maigreur qui caractérise les buveurs de vin et qui les démarque discrètement du hongrois moyen dont le corps est désespérément rond bien que d`une consistance toute différente du corps allemand dont l'agressivité brutale s'est finalement sublimée en courbes d'abondance. Rien à voir non plus avec la régularité des rondeurs occidentales ni avec le désordre négligé, parfois idéalisé des lignes orientales, encore moins avec l'étalage de bonheur de l'obésité méditerranéenne.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Je venais d'avaler mon cognac lorsqu'une petite bonne femme apparut à mes côtés comme surgie du néant. Elle piétina un instant, posa son sac à provisions en toile imprimée à ses pieds, différents sons s'entrechoquèrent, révélant la présence d'une bouteille vide, d'un maigre trousseau de clefs. Brusquement elle se tourna vers moi.

- Monsieur, je ne voudrais pas vous importuner, mais pourriez-vous m'offrir un verre?

Cette fois je l'observai avec plis d`attention. Elle devait avoir dans les soixante-dix ans, maigre, petite, un mètre cinquante sept environs et un port de déesse. Ses cheveux épais dans lesquels les mèches grises se mêlaient aux blondes étaient relevés sur le haut de sa tête comme ceux d'Irène dans la Dynastie des Forsyte. Une robe usagés mais soignée pendouillait sur son corps squelettique, sur sa poitrine, perdue parmi les fleurs imprimées, une médaille lilas foncé se promenait au bout d'une fine chaîne. Une étole de brocart lui tombait sur le genoux et des chaussures noires à lacets maintenaient ses jambes nues aux veines saillantes. Deux taches de fard mal étalé, telles deux coccinelles, ornaient ses joues, seul son sourire qui glissait, tremblotait au-dessus de son dentier laissait devenir son alcoolisme. D'étranges savoir luisaient au fond de ses yeux sombres. Les veines pendaient à son cou telles les amarres d'une barque lâchées à la dérive.

- Que désirez-vous boire, Madame? répondis-je fasciné et je vis au regard du serveur qu'il ne s`agissait pas d'une habituée.

- Un petit verre de fröccs, avec du vin blanc ordinaire, fit-elle sans hésiter, une joie enfantine dans la voix, une voix teintée d'ombres mais dénuée de traces de nicotine. Elle but la moitié du verre.

- Vous êtes musicien? Elle plongea ses yeux chaleureux sur ma valise noire.

- Non Madame, je suis pas musicien. Hélas.

- Excusez-moi. Je croyais. Clarinette. Je ne voulais pas vous offusquer.

Elle regarda un long moment devant elle et dans la fine gestuelle de ses mâchoires j'aperçus de la musique, instruments à vent, instruments à cordes, elle aurait aimé que je l'entende aussi. Nous restâmes sans bouger quelques minutes, peut-être six, lentement elle termina son verre puis elle se tourna à nouveau vers moi et prit mes mains les siennes.

- Merci mon garçon. Si vous permettez, je vous paierai en Baudelaire, vous connaissez Baudelaire, bien sûr.

Le serveur et les prolos du bar sursautèrent, dans leurs yeux une lueur d'inquiétude s'alluma: qu'est-ce que c'est encore que cette nouvelle monnaie?

- C'est une femme belle et de riche encolure, juste à ce moment-là, une ajusteur grassouillet renversa son verre de fröccs, elle dut reprendre.

- C'est une femme belle et de riche encolure.

Qui laisse dans son vin traîner sa chevelure, ses yeux flamboyaient, une force lointaine emplissait sa voix, elle lâcha ma main, lentement, au fur et à mesure des vers elle écartait les bras, comme Edith Piaf, avec cette solennité païenne, passionnelle, qui même en ce siècle de redoutable vide nous rappelle l'ultime geste du Nazaréen.

Oh! Aristocrates de la Grèce antique, là-bas, au milieu des temps. Leurs blanches toges ont appris au soleil à décliner. Et des pierres en cercle, des pierres partout. Ou suis-je mon Dieu, où me suis-je égaré? De quoi s'agit-il encore? Qui a fait cela, qui a bricolé cela, qui a orchestré cela? La Hongrie de toujours? Ou bien est-ce déjà le monde? "Les parents du comte István Széchényi étaient de simples paysans", c'est par ces mots qu'un haut gradé de l`armée commença sa dissertation au baccalauréat à la fin des années cinquante. Il a été reçu.

J`allumai une cigarette. Les veines palpitaient sauvagement au cou de la femme, son étole flottait lourdement comme un souvenir harcelant, ineffaçable.

- Et quand l'heure viendra d'entrer dans la nuit noire,

Elle regardera la face de la Mort

- Ainsi qu'un nouveau-né, sans haine et sans remord.

Les clients du bar, pas franchement francophone, écoutaient interdits. Les joueurs de flipper avaient abandonné leurs gestes d'accouplement hystérique, seules leurs machines gémissaient encore comme les rats après une attaque atomique.

Cette fois ce fut moi qui pris sa chaude main pour la porter à mes lèvres. Elle se laissa faire un instant mais lorsque sa main arriva à hauteur de mon ventre, son visage se crispa, elle la retira violemment, empoigna son sac de toile aérien, les clefs, la bouteille tintèrent, tête baissés elle gravit les marches souillées. J`avalai mon verre de fröccs et de ma langue désormais enfumée et masqués je savourai ces mots:

- Que le dieu Hadès vous protège, Madame la Comtesse!

Ezen írás az 'Anderson-taktusok' című kötetben jelent meg (Seneca, Budapest, 1998.). Franciára fordította Joëlle Dufeuilly. A mű magyar- és francianyelvű technikai előállításában közreműködött Gáspár Kata. Ezért itt hálás köszönetet mondunk. [Mikes International Szerk.]

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

LADIK, Katalin : Versek

Ladik Katalin ezen verseit a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2003. évi, 44. Tanulmányi Napjain, ***2003. szeptember13****-án az* ***Irodalmi Est****-en olvasta fel.*

Pók

Karjaiban felsóhajt a villanykörte
Éjteli szemmel kirázza ölét.
Ez az éhség maga az élet:
az ablak önfeledt kitárulkozása,
a vert csipkefüggöny parázna,
kései életereje, a bútorok halál előtti
kéjes életéhsége, tojásfehérje!

Hol vagyok?
Halál előtti tojás
a rémült térben
Szívébe visszanő a csend.

Hattyú

Féknyom az időben.
Nádasba zuhan az ég.
A testből még egy sóhajt kiszorít.
A harmat befészkeli magát a szárnyak alá.
Kinyílt a téridő: fájdalomkút.
A madár az utolsó fényfullánkot magához veszi,
nyitott, csodálkozó szemekkel áldoz,
visszazsugorodik önnön megszületésébe.
Vonzerő, beszűkülő.

Miért pont én? Fénylövés.

Időszipóka

Már nem vagy székmeleg.
Eloldódott tőled a simogatás.
Leereszkedik ránk az ég.
Hideg karfáid közé szorítva
az én véridőmet szívod.

Kutya

Hold ott! Foga a sötétnek.
Ember húrja. Szakad bennem harag.
Se küszöb hallgat.
Vacog bennem deszka.
Csont kívülem közöny.

Hal

Kimossák szeméből a holdat.
A fehér kéz fájdalmát sózza,
elszórja pikkelyes emlékeit.
Otthona lesz az olaj,
és együtt serceg a rozmaringgal.
Krumpli, petrezselyem a tüdőben.
Csak a tenger lélegzi még
a megvakult égboltot.

Varjak

A vakablak betölti az eget.
A világ erőit nem fékezik meg
a téli reggelek sötét tüdői.
Fagyott cipők, recsegő tollazatuk
idővakulat,
gyorsított virágzásban
az éji vihar szökkenti őket szárba.
Vékony fényhajtások szűkölnek
szomjasan és toporzékolva
lélegző ablakomban, mely szökőkútként
önnön visszfényét issza,
szomját issza olthatatlan.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Sirály

„... mint az iszonyú kezdete,
mit még elviselünk”
R.M. Rilke

Fényes hússal csőrében
életbe ejti a tengert.
Belemártja kezét a fénybe:
felszikráznak rég elfelejtett arcok,
rajtuk is szárnyakká burjánzik a penész.

Holdfényben elégeti tollazatát.
Vijjog a beteg, fáradt és elvadult tenger.
Már nem angyal, nem ember.
Vissza a tojásba!
Bensőbb lebegéssel, örök jelenben
élni a tágasabb létet.

Ladik Katalin saját verseiből olvas fel az ***Irodalmi Est***-en.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

GÁSPÁR, Kata : Körkép kávéval

Idén, 44. alkalommal, ismét megrendezte a Mikes hagyományos Tanulmányi Napjait. Nekik hagyományos volt, nekem az első, így hát érthető, hogy telve kíváncsisággal készültem az útra.

Mikor megérkeztem, még nem tudtam, mekkora megtiszteltetés, szerencse és lehetőség lesz nekem ez a pár nap, mennyi mindent kapok majd, mennyi ajtó csapódik fel agyam sötét kamrájában, fényt, friss levegőt, új energiákat, szellemek ajándékát adva nekem. Csak azt éreztem érkezésem pillanatában, hogy büdös vagyok, éhes, fáradt, elcsigázott, amire nem kis mértékben az erdő tiszta, harapni való levegője ébresztett rá, ahol a konferenciaközpont állt. Ekkor ért az első meglepetés, ugyanis addig Hollandiának ezt a nyugodt, barátságos arcát még nem ismertem. Útitársaimmal estére érkeztünk meg – csak és kizárólag az én hibámból, így vártam, hogy méltó büntetésem kihűlt vacsora legyen. Egy asztalhoz kerültünk az akkor még ismeretlen, s ezért kicsit ijesztőnek ható monumentálisan szerény Mariska Zoltánnal, a visszafogott, de barátságos arcú Boško Krstić-csel és klasszikusan szép szláv vonásokkal büszkélkedhető kísérőjével. Akkor éreztem először, hogy nem mindennapi társaságba csöppentem – bár adott pillanatban még a vacsora és a holland cukorka győzött, ami az északi étkezési kultúrával kapcsolatos tapasztalataimat cáfolandó, meglepően finom volt.

Még mindig csapzottan, bár a bortól a fáradságot feledve, s késésünket még csak véletlenül se behozva, istenkáromló módon mohón a templomba siettünk, mert ott *Ladik Katalin* előadóestje folyt éppen. Félműveltségem leleplezendő, a hölgy avantgárd művészetének polgárpukkasztó oldalára, bár a férfiszem számára örömteli látványára számítottam, nem tudván, hogy az igazi művész olyan, mint a jó bor: ahogy érik, úgy válik éterivé, bölccsé és megfoghatatlanná, ugyanakkor valóságossá és letaglózóvá. A látvány, ami fogadott, fejbevágott (talán csak nem a bor volt?!?). Egy nő, szájában lepedővel, épp akkor vált egyenlővé a kozmosszal. Gyorsan becsuktam a szemem, mert éreztem, a káprázat nem a szemnek való. Fokozatosan váltam előadásának rabjává, óvatosan nyitva ki szemem. Szkepticizmusom letörölte hangjának varázsa, mozdulatainak pantomimjátéka, mely pontos tolmácsa volt történetének, s szemem előtt testesült meg a tudat. Újból elátkoztam magam, amiért balgaságom következményeként ismét lemaradtam valamiről, amit életem végéig bánni fogok. Elhatároztam, hogy ezen túl pontosan érkezem mindenhová…

***

A hétvégén többször hallottam, az előadások előtt, alatt és után, az ebédlői pohárcsörgések zajos kísérete mellett, a puha szőnyegű folyosók kanapéin kávézaccos dohányfüstbe elvegyülve, hogy a jövő a szeretet. Ez Tóth Miklós, *A vallás(ok) jövendője* című előadásán hangzott el először, s mintegy védjegyévé, jelfájává vált a világ minden tájáról érkező magyarok társasági beszélgetéseinek. Nem tudom, hogy tudományaink és kultúrvilágaink jövője a szeretet-e, de az biztos, hogy szeretet nélkül semmi sem lehet szívből csinálni. Nem elég a kitartás, odaadás, áldozat, elhivatottság, ha nem szeretetből táplálkozik, s nem kíséri a másság iránti kíváncsiság és elfogadás. Ezt a szeretetet láttam minden előadó arcán, miközben tudományának jövőjéről mesélt, s ebben a szeretetben reménykedem a mai napig, ha lehetséges világaink jövőjéről hallok.

A szeretet mellett másvalamit is láttam, ami itthon, Magyarországon, már régen nem divat. Láttam a jövőbe vetett hitet, azt, hogy hozzáértéssel, odafigyeléssel, értő gondolkodással mi is alakíthatjuk tudományainkat, társadalmainkat.

Ennek summárumát hallottam először *Mariska Zoltántól*, aki nem csak impozáns termetével és éles elméjével nyűgözött le, hanem azzal a szívvel is, amit nemegyszer láttam nála elvérezni, ha meg-nem-értéssel és szakbarbársággal találkozott. Ilyen alkalmakkor, nem mindennapi pedagógiai érzékről téve tanúságot, logikusan rendbe állított érvekkel, de visszafogott hangjában feszültséggel értetlenkedett és percek alatt helyére téve az összekuszálódott dolgokat, diadalmasan legyőzött minden ellenérvet. Ha jól belegondolok, ő az első filozófus, akinél nem azt látom, hogy irodájának csendes homályában siránkozik a filozófia evilági kudarcain, hanem konstruktív módon gondolkodik a való világról és a jövő lehetőségeiről. Nem az akadémikus beszél belőle, hanem a gondolkodó ember - a józan paraszti ész, ha tetszik. Kár, hogy előadásában úgy fellőtte az „agyrakétát", hogy néha le kellett fordítani magyarra. Pedig a gondolat nagyszerű és hasznos (és nem is olyan újszerű), hogy a gondolkodó magánember kutyakötelessége a „nyilvános okoskodás", hogy a jövő demokráciája a direkt demokrácia kell legyen, a jövő embere pedig a homo politicus, s hogy mindez mennyire nincs így napjainkban. Nem szabad kényelmesen hátradőlni a puha kanapén vagy sajnálkozni azon, hogy a világ milyen romlott, s politikusaink mennyire korruptak, hanem minden értelmes embernek filozófussá kell válnia, olyan emberré, aki felelősen gondolkodik társadalmi világáról (tehetségéhez mérve a társadalmi távlatokat), s jótékony kritikájával segíti a képviselők munkáját, még ha olykor bírálja is a fennálló hatalmat (sőt). *Nincsenek nem filozófiai kérdések* – mondta Mariska Zoltán. *Ezt jó hallani* – gondoltam én.

Szerencsére a viták keresztтüzében mégis átszűrődött valami ebből a nagyon is időszerű elvárásból, melynek alapja a jobbító szándék, s nem a szkepszis gyártása volt – még ha olykor egyesek találva érezték magukat.

A vita végén elindult egy másik érdekes téma tárgyalása is, de a levegőben lógva maradt. Pedig engem érdekelt volna, hogy milyen történelmi szükségszerűség okozza, hogy a kelet-európai demokráciák nem organikusan szerveződnek, s ebből kiindulva mi vár ránk, magyarokra a jövőben (és az Unióban).

A szünetben, feldolgozva az elhangzottakat, rágyújtottam egy kávéra…

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mariska Zoltán kérdésekre válaszol

***

Boško Krstić nevét először az egyetemen hallottam. S mivel csak hallottam, s nem olvastam őt, azt képzeltem, hogy valami megcsontosodott intézmény lehet, amolyan Adys-Illyés Gyulás érinthetetlenséggel. Öregnek képzeltem, mint tanáromat, aki mesélt róla, sőt, egy ideig meg is voltam róla győződve, hogy rég halott. Ezért lepett meg, mikor olvastam tőle *A Behringer-kastély*t, mert rá kellett döbbennem, hogy a kortárs irodalom egyik legérdekesebb regényét olvasom, mely tele van frissességgel (jó, tudom, Esterházyt is tanítják az egyetemen, s őt sem kell még eltemetni) és érdekes időbeli megoldásokkal. Humor ölelte körbe előadását is, amit különleges, visszafogott *charme*-ja tett még izgalmasabbá - ami, ahogy érzékeny csápjaim fogták, igen sok nő szívét dobbanásra késztette. A hallgatóság rokonszenvét egyből elnyerte szláv akcentusával, mellyel hősiesen és kitartóan, de végül sikeresen küzdött meg a magyar nyelv nehéz fonológiai kihívásaival. Egy emberként szurkoltunk neki, s élveztük stílusát.

„*A város az embereké, a hatalom az államé*"- kezdte esszébe ágyazott előadását, mely a szerb-magyar ellentét közösségi megélését mesélte el érzékletesen, bemutatva Szabadkát, melynek hét kapuja nyílik a világ felé, több kultúrát fogadva magába és igazi, békebeli Monarchia hangulatát idézi fel minden utca szegletében. Szabadka kontaktváros. A multikulturalizmus mintavárosa, ahol a másokkal való együttélés művészete napi szinten jön elő, s ahol a tolerancia nem üres szólam, hanem az egymás mellett élés keserves feltétele.

Nekem a városról csak homályos képeim vannak, azok is inkább a feketepiac köré csoportosulnak. Viszont vannak innen származó barátaim, s régóta tudom, hogy kulturális fellegvár. Ahogy elnézem, Szabadka a jövő városa. Ez az elgondolás egyébként az előadást követő vitában is többször előjött, párhuzamot vonva Nagyváraddal, s megfogalmazva az igényt a hasonló kontaktvárosok együttműködésére.

Irodalmi életünkben, az utóbbi időben fel-felbukkannak hasonló tematikájú szövegek, mint Boško Krstić-é. Nagy kedvencem, a Jadviga párnája és a Milota Závada Páltól, pontosan ezt a világot, ezt a hangulatot adja át, s ha jól meggondolom, a téma aktuális jellege és kvázi-újszerűsége egyben lehetőség arra, hogy a világirodalmi piacra a kis népek is végre betörjenek – másrészről, hogy a magyar irodalom ne csak magyarországi irodalom legyen, hanem a magyarság irodalma. Fel kell ismerni, hogy sokszínűségünkben rejlik a jövőnk, nemcsak zenei világunkban, de a művészet minden ágában (érdemes meghallgatni Lajkó Félixet, a Folkestrát, a Besh O Dromot; csupa magyar zenészt, aki ebből a multikulturális légkörből nyer inspirációt).

© Copyright Mikes International 2001-2003

E nagyszerű felismerés örömére, mely az előadás közben fogalmazódott meg bennem, ittam egy kávét a folyosó végén, s hasamban a fekete lötyivel, vérmes reményekkel indultam az ebédlő felé. Most nagyot kell alakítaniuk a hollandoknak, ha versenyben akarnak maradni azzal a szellemi táplálékkal, amit az imént kaptam…

***

Tapasztalatból tudom, hogy ebéd után legédesebb a pihenés és legmérgesebb a figyelés. Ezért is csodáltam a szervezők tehetségét, mellyel a tematikus összeállítást megoldották, hogy a második felvonás kezdetére egy mindannyiunkat érintő, de nem túl száraz témával álljanak elő – szárazságot csak a címben aposztrofálva.

Fraunholz Norbert a globális változás és klímaváltozás kihívásait tálalta nekünk desszertként, megspékelve egy kis ízletes környezettani historizmussal, no meg egy kis kémiával, hogy senki el ne aludjon. Engem nem győzött meg, de rajta láttam, hogy – csatlakozva az utóbbi időben nálunk is nagy vihart kavaró meteorológiai viták pozitivista gondolkodóihoz – ő nem tartja annyira elkeserítőnek és égetőnek a helyzetet, mint amennyire azt nekünk igyekeznek környezetvédő aktivisták előadni. A Föld globálisan és folyamatosan melegszik, nem annyira az ember okozta öngyilkos környezetrombolás következtében, hanem, mert most abba korba érkezett – állítja ő, s talán igaza van.

Bicskanyitogató megjegyzéseit a gazdaság és környezet egymástól elválaszthatatlan függéséről csak lassan értettem meg, s még annál is lassabban fogadtam el. Fenntartható fejlődés, csak megfelelő gazdasági klíma esetén jöhet létre – vagyis csak akkor, ha a gazdaságot irányító multinacionális konszernek kifizetődőnek tartják a környezet védelmét, karba öltve a vezető kormányok érdekeivel. Ez a függés, még ha igaz is, eléggé elkeserítő. És érthetetlen. A leginkább az fájt, hogy annyira szenvtelenül beszélt a harmadik világbeli országok várható pusztulásáról, lassú és előre tudható szenvedéseiről. Objektív hangjából még irónia, a tehetetlen emberek egyetlen mentsvára sem érződött ki, mintegy belenyugodva a megváltoztathatatlanba. Ekkor eszembe jutott Mariska Zoltán gondolata a magára maradt és kiábrándult egyénről, aki csak objektuma a politikai csatározásoknak, miközben a világ lassú haldoklásának szemtanúja. *Fogoly dilemma*- védekezett Fraunholz Norbert. *Erkölcstelenség* – mondott ellen valaki, aki sajnos nem én voltam.

Az első, s sokáig egyetlen női felszólaló, Kónya Melinda pendítette meg az egyén szerepének és személyes félelmeinek húrját hozzászólásában. Különösen örültem ennek a kérdésfeltevésnek, nem csak azért, mert immáron a női nem is képviselteti magát e tudományos tanácskozásban, hanem azért is, mert a konkrét tennivaló felé vitte el az addigra kicsit teoretikussá váló eszmecserét. Megoldás nem született, s fájdalmas űr maradt bennem is, mint sokakban. Ezen csak egy kávé segíthet, gondoltam, s kiandalogtam a kissé kesernyés illatú teremből…

***

Vajon milyen értékrend felé haladhat az ökonómia a XXI. században? - vetette fel a kérdést *Mándy* professzor egy negyedóra elteltével, aki Belgiumból hozott nekünk pár közgazdaságtani koncepciót. Igazi, hamisítatlan akadémikus előadásban volt része a hallgatóságnak, mely összefoglalta a XX. század tendenciáit, s kipillantott a jövőre. Ezen nem is volt mit vitatkozni, s valószínűleg így gondolhatták a tudós urak is, mert az előadás egy merőben módszertani vitával zárult: nevezetesen a közgazdaságtan értékmentességbeli problémájával. Két közgazdász régi összecsapása, két dörzsölt öregúr nemes harca. Mekkora szerencse, gondoltam, hogy más, később kialakult társadalomtudományok (például a szociológia) fel merik vállalni értékorientáltságukat, tőkét kovácsolva hátrányukból, s közelebb jutva ezzel a valóság megismeréséhez.

Már-már elszunnyadva kényelmes székemben, s azon gondolkodva, hány szem cukrot teszek menetrendszerinti előadás utáni kávémba, valami megzavart. Megcsapott a vita szaga. Az urak épp Karl Marxról beszéltek, elméleti koncepciójának tarthatatlanságáról, még csak nem is tagadva, hogy rájuk nagyobb hatást gyakorolt a marxizmus, mint maga az elmélet. Ekkor kedvenc fogadatlan prókátorom, Mariska Zoltán tanár úr, felhördülve azon, hogy valaki megint nem képes lényegében látni a dolgokat, feldúlt arccal, robbanásig feszült hangon szó szerint kioktatta közönséget. És igaza volt, mélységesen igaza. Marx gondolatai ma élőbbek, mint valaha, a világ, mintha csak neki kívánna megfelelni, ugyanazokat a mechanizmusokat produkálja, mint a XIX. századi nemzetállamokban, csak most nagyban. Egy lepel megint lehullt. Mégiscsak érdemes volt fennmaradni.

Igyekeztem elismerő pillantást lövellni kedvenc felszólalóm felé (ő ugyanis mindig nyújt anyagot a beszélgetésre és továbbgondolásra), de lányos zavaromban csak leejtett állal bámultam rá. Utána égő arccal mentem kávét inni…

***

Nagyon vártam másnap *Pomogáts Béla* előadását, annál is inkább, mert őt már korábbról ismertem munkái alapján. Azt nem mondhatom, hogy intim viszonyba kerültem vele, mint olvasó, de nagy tudású embernek tartottam. Ha valaki, akkor ő intézmény – gondoltam előadása közben -, katedrális, annak minden előnyével és hátrányával együtt. Lenyűgöző összefoglalása századunk irodalmáról magával ragadott, tudása és szintetizáló képessége letaglózott.

Egyedül azt sajnáltam, hogy a kortárs magyar irodalomról beszélve megállt Esterházy Péternél, mintha a Péterek nemzedékének tagja volna az egyetlen lehetséges jövő a magyar irodalom számára, elfeledve Hazai Attilát és Garaczi Lászlót,

© Copyright Mikes International 2001-2003

meg se említve egy még újabb nemzedéket, Varró Dánielt, Grecsó Krisztiánt, Karafiáth Orsolyát, hogy a többiekről ne is beszéljek. Az sem tetszet, hogy azt mondta, ma Magyarországon nincsenek író-olvasó találkozók. Talán az Írószövetség nem szervez ilyesmit. Én mindenesetre járok ilyen estekre, s legjobb tudomásom szerint nem csak Budapesten, de az országban egyre több helyen és egyre gyakrabban szerveznek ilyen és ehhez hasonló kulturális fórumokat. Végül pedig (Touché!- mondja a francia) sértve éreztem magam, mikor a professzor úr a magyar olvasási szokásokat ecsetelte. Régóta neuralgikus pontja az irodalomnak az olvasási szokások tendenciáinak megváltozása, párhuzamosan a diszlexiás és analfabéta gyerekek növekvő számával és a mellékhelyiségben lányregényeket olvasó elcsigázott negyvenes nők elszaporodásával. Balgaság lenne azzal védekezni, hogy az emberek olvasnak, csak éppen szennyet, de örülnünk kell ennek is.

Egyik kedvenc időtöltésem a könyvkiadók eladási listájának, az úgynevezett bestseller listák tanulmányozása. Illusztris és népszerű könyvkiadók listáját egyaránt szívesen elemzem, nem ritkán így kapva kedvet egy-egy könyv elolvasásához. Ez alapján megkönnyebbülve állíthatom, hogy az ún. átlag olvasó nem is annyira műveletlen. Évek óta listavezető Vámos Miklós és Janikovszky Éva, az utóbbi idők nagy felfedezettje Závada Pál, Kertész Imre Sortalanság című könyvét nem is említve. De Esterházy Harmonia Celestis-e is népszerű, tehát nem kell attól tartani, hogy a Harry Potter és a Gyűrűk ura fogságában az olvasó csak színvonaltalan és nyomdahibával teli zagyvaságokat tud olvasni, azt is maximum tíz percig. Csak megfelelő reklám kell, ennyi az egész. Tapasztalatom pedig azt mutatja, hogy már csak sznobizmusból is, az emberek azt olvassák, amiről sokat hallanak. És ha a megfelelő könyv kap kellő figyelmet, akkor nem marad el a siker sem.

És még valami. Úgy gondolom, az írók is tehetnek arról, hogy nem olvassa őket a nagyközönség. Arra gondolok, amikor az írók az irodalomtudósoknak írnak, tele irodalomelméleti kódokkal, hogy csak az arra specializálódott olvasó értse őket. S ha nem érti, akkor már nem is értheti az ún. magas irodalmat. Talán le kéne szállni a katedráról…

Mindezt nem csak én gondoltam így. Szerencsére, fortyogó idegrendszerem egy kávé mellett kényszerítve nyugalomra, a folyosón egy fiatalember mellé huppantam le, aki osztotta véleményemet. Kellemes beszélgetés vette kezdetét, mely ismét meggyőzött arról, hogy nem mindennapi embereket sodort ide a szél Elspeetbe, erre a pár napra. Később Alföldy Mária, Márai Sándor holland hangja is érdekes dolgot jegyzett meg a magyar írókkal kapcsolatban: a stílus behatárolja a fordítási lehetőségeket, ami viszont meghatározza az olvasottságot: Márait mindig is könnyebb lesz fordítani, mint Tandori Dezsőt.

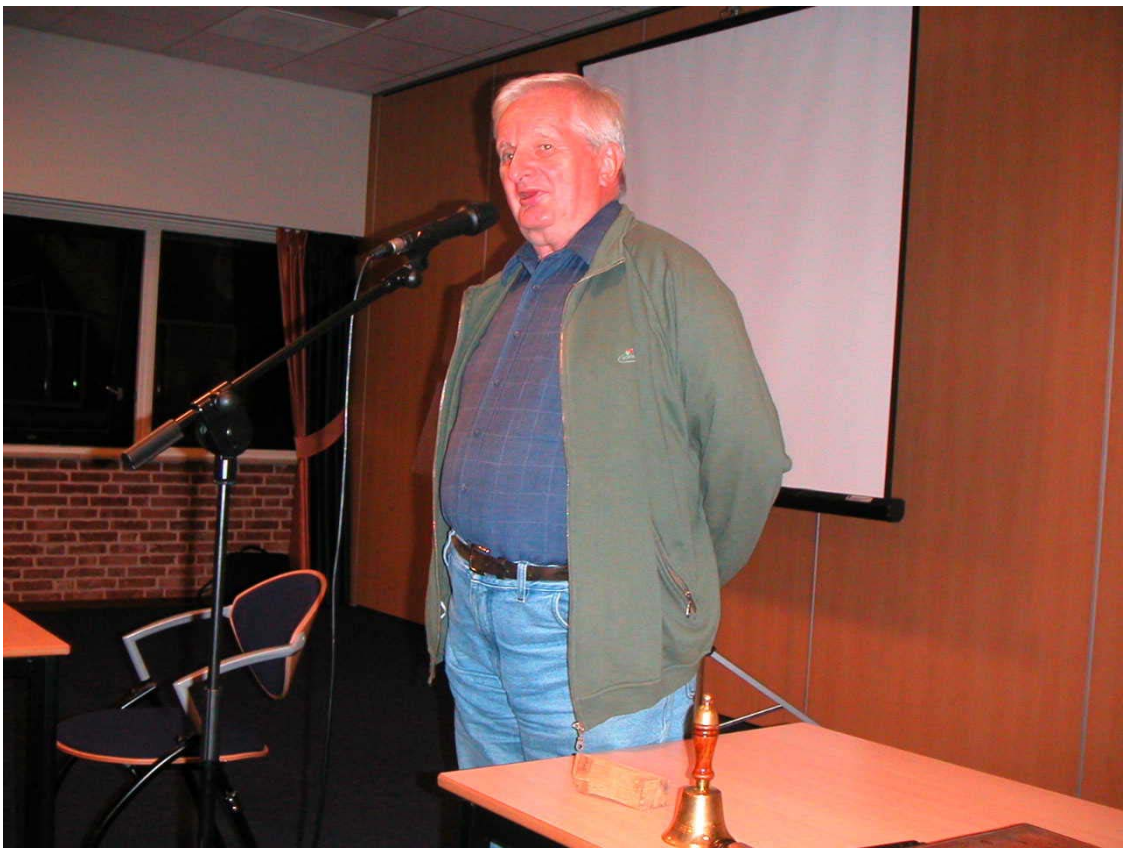

Pomogáts Béla előadást tart

© Copyright Mikes International 2001-2003

Úgy gondolom, mindenki számára a legérdekesebb előadást *Vancsó Gyula* tartotta Singapore-ról. Kevés olyan összeszedett és a témájában jártas előadót láttam, mint ő, figyelembe véve, hogy eredeti szakmája kémikus. Az ország történelem- és társadalomrajza, gazdasági berendezkedése és kultúrája egyaránt azt az érzést keltette bennem, hogy Singapore igen jó hely lehet. A jövő országa. Talán kicsit utópisztikusnak hat ez a kis állam Ázsia közepén, talán irigységet kelt, talán elérhetetlennek tűnik, a kiválasztottak hazájának. Talán tudatosan rájátszik a világgazdaságra, s kendőzetlenül elszívja legjobbjaink agyát, mindenesetre életképesebbnek hat, mint megannyi más állam. Ezen túl kíváncsian fogom figyelni jövőjét.

Mint ahogy félelemmel vegyes kíváncsisággal figyelem civilizációnk jövőjét is. Ebben kiváló útmutatót adott *Segesváry Viktor* összefoglaló előadása a posztmodern kor össztársadalmi problémáit számba véve. Előadása mintegy összefoglalása volt az immáron két napja folyó eszmecseréknek is, amit mi sem bizonyított jobban, mint a minduntalan utalás az előző témákra, kibővítve, más kontextusba helyezve azokat. Szintetizáló látásmódja csodálattal töltött el, medret adott csapongó gondolataimnak.

Így zárult le a harmadik nap, átadva helyét az irodalomnak és a mulatságnak.

Segesváry Viktor előadást tart, Vancsó Gyula a háttérben levezető elnök

***

Az utolsó reggel szomorú szívvel ébredtem. Kezdtem már hozzászokni a jó léthez, a finom ételekhez és a minőségi borokhoz, s leginkább a minőségi emberekhez. Gondolkodtam is rajta félálomban, hogy mennyire otthonosan érzem magam itt nemcsak fizikailag, de szellemileg is. Olyan volt számomra ez a pár nap, mint jobb idők hajnalán az egyetem. Érdekes és izgalmas emberekkel ismerkedtem meg, minden érzékszervemet megmozgató élményekben volt részem. Használ pedig nem kell ecsetelnem, hiszen az igény egy ilyen rendezvényre egy percig sem hagyott kétséget maga után.

Tudtam, hogy már csak egy hattyúdal, s véget ér az egész. Ezért igyekeztem minden idegszálammal *Kibédi Varga Áron Sándorra* koncentrálni, magamba szívni, és jól megjegyezni szavait. Már csak azért is, mert a számomra legkedvesebb jelenségről, az élet bölcsőjéről és értelméről, a művészetről beszélt. Lubickoltam minden szavában, mert végre különösebb erőfeszítés nélkül megértettem mindent, amiről beszélt, régi ismerősként fogadva gondolatait.

Ő is, mint minden, magára valamit is adó igényes előadó, elméleti megalapozással és történelmi áttekintéssel kezdte előadását, minduntalan utalva témájára, a művészet halálára és jövőjére. Alapos és színes dokumentációkkal kísért

© Copyright Mikes International 2001-2003

elemzéseiben felmerült a képzőművészeti alkotások művészi értékelésének problémája, megjelenítési módjainak végtelen tárháza, az új, néha morbid és képtelen ötletek és a jó ízlés harca a befogadóért. Különösen tetszett a múzeumok szerepének változásáról és más képzőművészeti alkotások jövőbeli tendenciájáról szóló apró eszmecsere, amit nyilván a téma maga generált, de a leginkább az a szakmai vita fogott meg, ami a téma és a forma szerepét taglalta. Egyértelmű volt, hogy két eltérő elképzelés csap össze, kár, hogy ez a vita is a levegőben lebegve maradt. Sebaj, remélem, jövőre folytatódik!

***

És remélem, nem csak ez, de egy csomó elkezdett beszélgetés folytatódik, új ötletekkel és kitáguló horizontokkal bővülve, amelyek majd kavarognak az éterben, lecsapódnak egy-egy termékeny talajon, viszik tovább a Gondolatot, hogy megtermékenyüljön, s ez által, ha nem is jobb, de nyitottabb legyen a világ.

Ezt, a gondolatoknak a nyitottságát egyszer tapasztaltam esszenciális formájában, s láttam az arcokon jótékony következményeit. *Kovács László Béla* Látókör nevű szemináriumára gondolok, mely péntek este hozott össze pár embert. Pozitív hatása többszörösen is jelentkezett: egyrészt kicsit gunyorosan azt mondanám, azok kaptak itt lehetőséget, akikben bennrekedt a gondolat az előadások folyamán, mert félénkségből, komplexusok miatt, talmi félelemből nem mertek, vagy csak egyszerűen nem akartak véleményt nyilvánítani. Bizonyára volt, akit a puszta kíváncsiság hozott ide, és olyan is akadt, akit a kifejezési vágy, esetleg a magamutogatás hajtott ilyen kétes élmény felé. Másrészt viszont soha nem látott nyugalom lengte körül az egész estét, még az olykor felparázsló vita is jó szándékú és elnéző hangnemben folyt.

Fokozatosan nyúlt el mindenki arca, erre tisztán emlékszem, a figyelem és a másikra koncentrálás következményeként. A játék lényege ugyanis az volt, hogy úgy kellett egy adott témáról beszélgetni, hogy nem csak a külső jó modor okán végighallgatni a másikat, hanem ténylegesen figyelni arra, amit mond. Ez, ugye, ha az ember belegondol, nem is olyan könnyű feladat, mert már fogalmazódik bennünk a gondolat, holott a másik még a végén sem jár az övéjének, s hajlamosak vagyunk előre látni, mit is mond, s erre reagálni – holott nem is képzeljük, mi mindent mondhatna még, ami bennünket is meglep. Ez a koncentrálás viszont óhatatlanul is nyugalomra kényszerít (ezért kell kételkednünk a heves viták kapcsán abban, hogy valóban egymásra figyelnek-e a vitázó emberek vagy csak a saját mondandójukat akarják mindenáron keresztülhajszolni a másikon), a nyugalom pedig segíti a figyelmet.

Ilyen szemináriumokra, azt hiszem, a Mikes Tanulmányi Napokon is szükség lenne, mert az igényt több ember arcán is láttam megfogalmazódni. Csak egy kis biztatás kellene, s nemcsak a szokásos felszólalók gondolatait, kételyeit, kérdéseit és véleményét hallhatnánk, hanem a szerényebb karakterű értelmiségiek is felszólalnának. S ki tudja: talán előbbre jutnánk. Mindenesetre a szemináriumokra biztosan kávéval a kezemben mennék el…

Állófogadás szombat éjjel
(balról jobbra: Visser-Szendi Ágnes, Kanizsai Nagy Eleonóra, Gáspár Kata)

© Copyright Mikes International 2001-2003

A konferencia résztvevői szombat délután
(Mennorode Konferenciaközpont, Elspeet, Hollandia. 2003. szeptember 13.)

Panorama with Coffee

This piece of work is a personal diary written by Ms Gáspár during her stay at the 44th Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held between September 11-14, 2003 in Elspeet, the Netherlands with the title: '*NEW ATLANTIS - Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures'*.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Új Látóhatár
1981. november
XXXII. évfolyam 3-4. szám

GÁLI, József : SZABADSÁGHEGY[1]

- Dráma három felvonásban -

Szereplők: *Mama*
Péter
András
Zsuzsa
Pelleg Pista
ÁVH- őrmester

Történik a Szabadsághegyen Bolgár Péter miniszter villájában.

SZÍN: Teremnagyságú könyvtárszoba, a Bolgár család napközbeni tartózkodóhelye. A hátsó fal dupla üveg, középen ajtó, kis teraszra nyílik. A hóval borított teraszról szabályszerű répaorrú, szénszemű hóember vigyorog be a könyvtárszobába. A teraszról le lehet látni a városra, de innen a szobából úgy tűnik az idegennek, mintha a terasz roppant űr felett lebegne. Balra a teraszra nyíló ajtótól, az üvegfal előtt fióknélküli nagy íróasztal. Jobbra a teraszajtótól, végig az üvegfal előtt télikert: fikuszok, kaktuszok, stb. A növénytársaság dísze egy embernagyságú óriáspálma. A pálma távolabb valamivel a többi növénytől, a jobb sarokban áll. A jobboldali falon végig beépített könyvtár. A padlótól a mennyezetig érnek a könyvek.

Ezt a falat szinte észrevétlenül kétfelé osztja egy kis tapétaajtó. Közvetlenül a tapétaajtó előtt olvasógarnitúra. Állólámpa, kisasztal, karosszék. A középső könyvespolcok egyikén, szembeötlő helyen sorakoznak a Szikra ideológiai könyvei a jólismert kiadásban és orosz nyelvű, cirill betűs szakkönyvek. Ugyanezen a középső polcon üldögél egy csomó fehér és barna játékmackó. A baloldalon két ajtó. Az egyik – baloldalt, elől - a miniszter szobájába, a másik az előszobába vezet. A két ajtó közötti falrész ugyancsak könyvtárnak szolgál. Itt az egyik középső polcon, szemben a tapétaajtóval, a könyvekhez támaszkodva áll Bolgár József, Bolgár Péter édesapjának fényképe. A kép alatt miniatűr barokk asztalka, rajta bőrkötésű telefonkönyv.

A baloldalon elől zeneszekrény, alsó része bárszekrény, mellette lemeztartó, könnyen mozdítható három szék. A miniszter szobájába nyíló ajtó és a könyvtár közötti falrészen egy-egy ízléses szénrajz: Sztáliváros látképe, Tiszalöki Erőmű.

A színpad egész szélességében perzsaszőnyeg. Mindkét oldalon a fal mentén három-négy díszpárna, ülőalkalmatosságnak. Hamutartók az asztalon. Az állólámpák ernyője, a díszpárnák és asztalkák terítői népművészeti munkák. Baloldalon hátul a sarokban gurulóasztalka feketekávés készlettel. A kényelmes berendezési tárgyak ellenére az egész inkább hodálynak, mint lakószobának hat.

[1] Gáli József 1953–54-ben írta „Szabadsághegy” című drámáját. 1955-ben ez volt a diplomamunkája a Színház-és Színművészeti Főiskolán. A színdarabot csak – Rákosi Mátyás bukása után – 1956. október 6-án mutathatta be a budapesti József Attila Színház. A bemutató napját augusztusban tűzték ki. Akkor még nem tudhatta senki, hogy ezen a napon kerül sor Rajk László és társai temetésére. A premierközönség nagy része a temetőből ment a színházba. Nagy Imre is. A bemutató után a közönség tüntetett, a többség a darab mellett. A szerzőt a fiatalság vállára emelte. Néhány egyenruhás funkcionárius előadás közben elhagyta a nézőteret.
A forradalom eltiprása után Gáli Józsefet letartóztatták, bíróság elé állították és elítélték. 1957-ben az elsőfokú bíróság az ítélet indoklásában a vádlottat *Szabadsághegy* című darabja mellett „az ellenforradalom egyik eszmei előkészítőjének" nevezte. A másodfokú tárgyaláson, amelyen a bíróság az elsőfokú ítéletet kötél általi halálra változtatta, már nem esett szó a Szabadsághegyről. Az ítélet végrehajtását csak széles körű nemzetközi összefogás és tiltakozás akadályozta meg.

© Copyright Mikes International 2001-2003

I. felvonás

Február végi délután. Kint szikrázik a hó. Ahogy alkonyodik, úgy telik meg lágy színekkel egyre jobban az eleinte bántó ragyogás. Bent idilli hangulat. A mama karosszékben ül a kis olvasóasztal mellett. Erős alkatú, de nem elhízott asszony. Mozdulatai határozottak. Egy ősz hajszála sincs. Sötétbarna ruhát visel, fehér gallér rajta a dísz. A kisasztalon kosár stoppolni való zoknikkal. A mama most nem varr, fiára figyel. A mama lábainál díszpárnán kuporog Zsuzsa. Fekete hajú, kreol fiatalasszony. Ahogy bordó tréningruhájában, fejét egy kicsit a karosszék karfájához döccintve a távolba mereng, egészen lágy jelenségnek hat. Ő is Bolgár Pétert hallgatja, aki az íróasztalhoz támaszkodva levelet olvas fel. Bolgár Péter hatalmas darab ember, nem kövér, de nemsokára az lesz. Kicsit kopaszodó, félénk, gyerekes mosoly gazdája. Kigombolt háziköntösét palástként viseli.

Péter: „…A múlt héten Leningrádban voltam, egy kultúrpalota avatóünnepélyén. Hatalmas, kétezer személyt befogadó színházterem, mozi, kísérleti laboratórium, ultramodern könyvtár áll a szórakozni, tanulni vágyók rendelkezésére. A könyvtár érdekessége, hogy az olvasó asztalához a kiválasztott könyvet futószalagon továbbítják. A palota büszkesége a faragott vörösmárvány oszlopcsarnok. Itt tartották a megnyitó ünnepséget…

Zsuzsa: Vörösmárvány?

Péter: Faragott vörösmárvány.

Zsuzsa: Mikor építették?

Péter: Nincs benne a levélben. Folytassam?

Zsuzsa: *(bólint)*

Péter: Kedves mama, látja, nincsen ok aggodalomra, szórakozni is van időm. Hogy mikor látjuk egymást? Ahogy nehezen, de letelt ez a másfél esztendő, úgy el fog múlni a hátralevő kis idő is…

Mama: De mikor? Melyik nap?

Péter: Tudja, mama, aki eljegyezte magát a politikával, annak más naptára van, nem családi, hanem határidős.

Mama: Olvasd tovább.

Zsuzsa: Majd én folytatom.

Mama: Nem. Péter olvassa. Tudod, milyen egyforma a hangjuk. Ilyenkor behunyom a szemem, és azt hiszem, hogy János beszél hozzám. Na olvasd, onnan a kis időtől.

Péter: … el fog múlni a hátralevő kis idő is. Nagyon kérem a mamát, ne eméssze magát és Zsuzsára is vigyázzon. Ha lehet, maradjon maguknál a hegyen és ne engedje éjfél után olvasni, főleg szakkönyveket ne. Feleség várjon engem otthon, ne bagoly.

Zsuzsa: Hát ez igazán az én dolgom.

Péter: *(zavarban van)* Benne van a levélben.

Mama: Olvasd tovább.

Péter: „…A bátyókát ölelem, mind a kettőt, az államférfit és a kapitalistát is. Nekik majd külön írok. Édesmama kezét csókolja világjáró fia, János."

Mama: János. Ez jobb levél volt, mint a múltkori. Kevesebb benne a beszámoló, meg a földrajz.
(csengetés, a mama indulna)
Juliska szabadnapos.

Péter: Majd én megyek. *(el)*

Mama: Amit rólad ír, az igaz. Az éjjel is… sokáig égetted a villanyt.

Zsuzsa: Konferenciát vezetek holnap, jegyzetelnem kell. Ma nem készülhetek, mert Péter addig agitált, hogy el kell mennem este a parlamenti Karneválra.

Péter: *(hangja kint*) A kapitalista! Kerülj beljebb. Hát a kalapod hol hagytad?

András: Lekapta a szél.

Mama: András… *(feláll)* András jött!

András: *(Péterrel belép, a mama felé indul)* Kezét csókolom, mama.

Mama: Jó napot kívánok. Özvegy Bolgár Józsefné vagyok. Valahonnan ismerem az elvtársat, nem a fiamnak tetszik lenni?

András: Mama, mama, a héten meghalni se volt időm. Átszervezések vannak a gyárban, nagyon sok a munkám.

Péter: Mondom, hogy kapitalista. A gyár!

Zsuzsa: De klasszikus kapitalista! Hallod, dolgozik.

András: Köszönöm a védelmet. *(üdvözli Zsuzsát)*

Zsuzsa: Szívesen. De azért telefonálhattál volna, hogy feljössz. Ha tudom, hát nem ígérem meg Péternek, hogy elcipelhet a Parlamentbe.

Péter: Velünk jössz a karneválra. Egy gyárigazgató vegyen részt a közéletben.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mama: Nem megy sehová. Alig vagyunk együtt, már széjjel? Ha neked el kell menni, menj, de ő nem miniszter, neki vasárnapja van.
András: A mamával maradok.
Péter: Megpróbálunk hamar olajra lépni, és akkor együtt vacsorázhatunk, ha neked is úgy tetszik.
Mama: Látod, kisfiam, ez okos beszéd. Körülnéztek egy kicsit, aztán haza. Mit főzzek vacsorára? Te, te András, te ma még nem ebédeltél. Ne felelj, az orrodra van írva.
András: Nem ettem még, mert tudtam, a mama megebédeltet, akár ettem, akár nem.
Mama: Nem jól tudtad. Én már el is felejtettem, hogy van egy középső fiam. De azért nézek valamit a konyhában, hátha akad.
Zsuzsa: Hagyd, mama. Majd én kotyvasztok neki valamit
Mama: Még az kéne! Úgyis csak egyszer van ilyen napom, hogy senki sem lábatlankodik a konyhában. Tudod, ezek az ország minden szakácsnőjét meg szobalányát ideszalajtanák a nyakamra, mintha nem tudtam volna etetni három szájat akkor is, amikor nem volt miből. Kotyvasztani pedig nem kell, mert félretettem a részét. Tudtam, hogy mégiscsak elhoz a lélek.
(Indulna kifelé, de az ajtóban megáll.)
Te, Andris, János öcséd írt, olvasd el, kisfiam. Elég jó levél. *(el)*
Péter: Szent asszony!
Zsuzsa: Anya.
András: *(nézi a levelet)* És ha egyszer megkérdezi, miért gépen levelez vele a fia?
Péter: Szerencsére nem fogja megkérdezni soha. Szegény János akárhová utazott, mindig magával vitte a táskagépét. Amikor Sztálinvárosban dolgozott, a pártban, akkor is géppel írt. Ezt a mama megszokta.
Zsuzsa: Nem emlékszel, hányszor mondta János: az írógép a patikusok legnagyobb konkurrense. Ha kézzel írt valamit, csak én tudtam elolvasni, még a mama is alig.
Péter: Szegény öcskös!
András: Szegény. Úgy beszéltek róla, mintha már el is temettük volna.
Zsuzsa: *(idegesen feláll)* Légy már kíméletlenebb, jó?
Péter: Ezerszer megmondtam, hogy itt erről ne beszéljünk. Ebben a házban a mama él. Másfél esztendőn át megőriztük a nyugalmát, talán az életét. Most akarsz mindent elrontani? Tudod, hogy a mama a szemünkből olvas.
András: Tudom. És szeretnék már egyszer újra a szemébe nézni. Te elhitted, hogy a gyár miatt kerülöm? Félek, hogy ő nem hiszi. De ma feljöttem, mert mondanivalóm van. *(Péter mozdulatára.)* És itt fogom elmondani neked, mert lent a minisztériumban hiába kereslek, mert az a minisztérium… Tegnapelőtt visszajött a gyárba egy ember. Onnan.
Péter: Na és?
Zsuzsa: Beszélt Jánosssal?
András: Nem tőle jött, csak valahonnan onnan. Börtönből. És egyre többen jönnek vissza.
Péter: Tudom… tovább...
András: Emberek, akikről nem tudtuk, hol vannak, hová tűntek, előbukkannak. Valaki tegnap a körúton rámköszönt. Törtem a fejem, ki lehet. Este aztán rájöttem, hogy ez is egy a sok közül, a házból vitték el, négy esztendeje… Hazajött, ahogy János is hazajöhet egyszer. Nem akarom, hogy a mama Jánostól tudja meg az igazat. Soha nem értené meg, hogy kíméletből hazudtam neki.
Zsuzsa: De te igazán megérthetnéd. Nézd, én csak az anyakönyvvezetőn keresztül lettem a mama lánya, engem nem nevelt, mivel hallomásból tudom csak az ő eposzba illő heroizmusát, amivel a kivégzett apa helyére három fiút adott. A munkásosztály akaraterejének szimbóluma ő, éhezett, hogy egyetek, tudatlan maradt, hogy megokosodjatok. Ti hárman vagytok neki az élet értelme. A mesebeli három testvér. Esténként itt ül az apátok képe előtt és látom, hogy a szemével beszélget vele. Ha megmondanánk neki az igazat, nem tudna nyugodtan erre a képre nézni. Vége lenne a mesének. Szégyellné a fiát az apja előtt.
András: És ha Jánost ártatlanul csukták le?
Zsuzsa: Annál rosszabb. A mama nem képes felfogni a mi társadalmi és politikai életünk bonyolultságát. Ki magyarázná meg neki, hogy a mi társadalmunkban, hogy ötvenkettőben is csukhattak le ártatlan embereket? Senki. Én sem. De ha nagynehezen elhinné valakinek, apátok mártíromságát érezné hiábavalónak.
Péter: Most már érted, hogy miért kell hazudnunk?
Mama: *(hangja kint)* Andris, Andriskám, itt terítettem a konyhában.
Zsuzsa: Ha János hazajön, ő is csak azt fogja mondani, hogy tanulmányúton volt. Erről meg vagyok győződve. Próbáld te is megérteni a helyzetet. Nekem se volt könnyű.
Mama: *(kint)* András, gyere már, kihűl!
András: Ti asszonyok sokkal erősebbek vagytok. *(Az ajtóból visszaszól.)* Ha az előbb goromba voltam, bocsáss meg. *(el)*

© Copyright Mikes International 2001-2003

Péter: Azt hiszem, sikerült megnyugtatni. Még valami butaságot csinált volna, amilyen hamari természetű.
Zsuzsa: Undorító, hogy annyi önfegyelem sincs benne, mint egy gyerekben. Nem bírom az önző embereket.
Péter: Önző?
Zsuzsa: Fegyelmezetlen és önző, mint egy gyerek. Őszinteséget kiabál, de csak azért, hogy tisztán álljon, mint egy Grál-lovag. Azzal nem törődik, hogy akihez őszinte lenne, azt kegyetlenül összezúzná.
Péter: Andris nem önző, csak nem elég előrelátó, nem megfontolt ember. Nem politikus alkat.
Zsuzsa: És ezerötszáz ember életsorsát intézi. Szép! Nagyon szép dolog! Mennyi javítani való van még ezen a világon!
Péter: A kettő nem egy. Más az, hogy gyárat vezet, és más az, hogy nagyon szereti a mamát.
Zsuzsa: Nem más. A kettő egy és ugyanaz. A pártiskolán neked is valahogy így taníthatták: a családi dolgok a közügyektől elválaszthatatlanok.
Péter: Ez nem ilyen egyszerű, Zsuzsám!
Zsuzsa: Tudom. Másfel esztendő alatt megtanultam, hogy milyen bonyolult. De a lényeg ez. Jó lenne, ha te is megtanulnád.
Péter: Ideges vagy mostanában. Több nyugalomra van szükséged.
Zsuzsa: És idegcsillapítókra, meg szanatóriumra, meg mindent feledtető, zsongító, butító kábaságra!
Nem, Péter. Józanságra van szükségem, nagy-nagy józanságra van szükségünk. És ha előhoztad, hát beszéljünk erről. Nem akartam most, főleg nem itt. De kiprovokáltad.
Péter: Miről beszélsz?
Zsuzsa: Erről a levélről. Azt írod a férjem nevében, hogy maradjak a hegyen. A mama tartson itt, ha lehet. Tudod, ameddig bírom, maradok. Nem magamért. Végig kell csinálnom ezt a szomorú históriát. És te csak nehezíted a helyzetemet. Kínzol. Azt írod, ne engedjen éjfél után olvasni, főleg szakkönyveket ne. Hát még nem tanítottam be a töltőtollamat, hogy míg alszom, helyettem jegyzeteljen. Őrizetemre rendelted a mamát? János ezt sohasem tette volna, ennyire ismert. Ahol belépek a terembe, ahol várnak, elfelejtem ezt a szörnyű állapotot, amiben élek.
Péter: Senki sem akarja elvenni tőled ezt az örömet. A pártbizottság sem engedne el. A héten beszéltem a titkároddal, azt mondta: az elvtársnő nem is elméleti tanácsadó, hanem az eleven ész maga. Hát, ahogy eszünket védi a koponyánk, úgy óvlak téged én. *(Meg akarja ölelni.)*
Zsuzsa: Józanság. János hazajön, és várom, hogy hazajöjjön. És én csak úgy tudok ittmaradni a hegyen, ha többet nem ölelsz meg. Így akarom.
Péter: Jó. Tegyük fel, hogy jó. Mondjuk, hogy Jánost egy hónap múlva kiengedik. Mondjuk, hogy egy hét múlva, vagy egy nap múlva. Én mindent megteszek ezért. Itthon lesz, közöttünk lesz. Akkor mit fogsz csinálni? Tovább élsz vele?
Zsuzsa: Meg kell, hogy próbáljam. Ez lesz az én penitenciám.
Péter: Nem fog sikerülni. Ez halálos ítelet lenne, nem penitencia. Elébe fogunk állni és megmondjuk neki: másfél esztendő nagy idő. Húsból és vérből való az ember, testvér. Megmagyarázzuk neki, hogy nem volt remény a visszatérésére, hogy megszerettelek és nem hagytalak egyedül. Jánosnak ez fájni fog, de meg kell, hogy értse. S te megvallod neki, hogy te már nem szereted.
Zsuzsa: Hazajön egy ember másfél esztendei szenvedés után, és még én is rúgjak rajta?
Péter: Nem hazudhatunk az öcsémnek. Ez más dolog, mint a mama dolga. Elváltok és kész. Ha pedig nem jöhet haza, akkor is elválasztanak tőle és akkor…
(megcsókolja)
Zsuzsa: Nem, nem Péter. Mit mond a mama? Az emberek, az elvtársak?
Péter: Szeretni fognak. És János a barátunk marad. A testvérünk. De te az enyém maradsz… (*megöleli)*
Zsuzsa: Péter, Péter…kedves…
Péter: És ha tovább fogod kínozni magad, akkor felteszlek erre a polcra a mackóid közé. *(fölteszi)*
Zsuzsa: Megőrültél?
Péter: És itt moroghatsz.
Zsuzsa: Péter, vegyél le.
Péter: Megígéred?
Zsuzsa: Mindent megígérek csak vegyél le. Bejöhetnek.
Péter: András most mesél. Egy hete nem találkoztak és a mama eteti.
Zsuzsa: Akkor is vegyél le.
Péter: Ha megígéred.
Zsuzsa: Megígérem.
Péter: Mindent?
Zsuzsa: Mindent! Mindent.
(Kiszabadítja magát. A teraszajtóhoz megy és kinyitja.)

© Copyright Mikes International 2001-2003

Péter: Csukd be az ajtót. Elolvad tőled még a hóember is.
Zsuzsa: Olvadjon. Nem szeretem ezt a hóembert.
Péter: Mikor építettük, szeretted.
Zsuzsa: Szerettem, de most olyan kajánul vigyorog. Barátságtalan hóember.
Péter: Holnap újraépítjük, jó?
Zsuzsa: Jó. Minden kaján hóember helyett újat kell építeni.
Péter: Rendelet?
Zsuzsa: Törvény.
Péter: *(mint a kisbírók)* Azonnali hatállyal elrendelem, hogy a Szabadsághegyen a hóemberek ezentúl nem vigyoroghatnak.
Zsuzsa: Vigyoroghatnak, csak ne kajánul.
Péter: *(mint előbb)* Vigyoroghatnak, csak ne kajánul.
Zsuzsa: Öltözködni kell. *(Megcsókolja és elindul.)*
Péter: Ráérsz még.
Zsuzsa: Megígértük a mamának, hogy hamar visszajövünk. No eredj. *(el)*
Péter: (*utánaszól*) A fekete ruhát vedd fel. *(Visszamegy a teraszra, mélyet szippant a levegőből.)*
András: *(bejön, melléje áll. Péter a várost nézi, András a hóembert.)* Jó, hogy háttal építették a városnak, legalább nem látja, hogy a hó, amiből őt is gyúrták, miként válik sárrá, mocsokká odalent.
Péter: *(becsukja a teraszajtót. Odakint sötétedik.)* Keserű kedvedben vagy.
András: Ellenkezőleg. Nagyon jó kedvem van. A mama kint a a konyhában mesélte, hogy valahányszor megszegi a kenyeret, a kosárba kerül a vége.
Péter: Emlékszel, kölyökkorunkban milyen hatalmas csatákat vívtunk a sercliért?
András: Igen. És most Jánosnak teszi félre. Azt mondja, nem lehet tudni, mikor érkezik meg, hát legyen a háznál sercli.
Péter: Remélem, nem szóltad el magad?
András: Nem. Már csak Zsuzsa kedvéért sem. Csodálatos, hogy ez az asszony milyen erővel viseli sorsát.
Péter: Igen, valóban csodálatos. És ha látnád naponta, mint én, hogyan gondozza a mamát. Újabban már nemcsak irodalomra, hanem zenetörténetre is tanítja. A kis proletármama zenetörténetet tanul. Minden lemezt, ha lejátszunk, külön elmagyarázza neki a szerzőt, a korát, a stílusát. Néha eszembe jut, hogy tíz esztendő is eltelt ugyan, hogy a mama csak képes vasárnapi mellékletet olvasott.
András: Ez a zeneszeminárium nem tetszik nekem. A mama érzékeny, lenézést érezhet ki belőle.
Péter: De egyáltalában, mi az, ami neked tetszik? Mindent bizalmatlanul nézel, úgy jársz-kelsz közöttünk, mint egy felesküdt békétlen. Látom, komolyan beszélnünk kell egymással. András komám, kisöcsém, így nem élhetsz tovább.
András: Miniszter vagy, adj programot, hogyan éljek?
Péter: Ne gúnyolódj. Gyere, igyunk egy kupica pálinkát. *(A bárszekrényhez megy, tölt, isznak, aztán leülteti Andrást maga mellé.)* János éppúgy az én őcsém, a mama éppúgy az én anyám, mint a tied. A te bánatod az én bánatom is. Mi ketten már megtanultuk az életben, hogyan kell a fogakat összeszorítani. Te, Andriskám, elfelejtetted volna, nem emlékszel már arra az éjszakára, amikor reggel hatig együtt lapátoltuk a havat? Én tizenhat éves voltam, te tizenhárom. Azon az éjszakán végezték ki apát. És te daloltál. A munkásgyászindulót, de daloltál.
András: Az akkor volt…Péter…régen.
Péter: Igen. Akkor az ország népe testvér volt velünk minden bajunkban. Most, ami van, az egyéni tragédia. Szomorú, de egyéni. A havat lapátoló, nótázó kedvet nem szabad elveszíteni. Amiért éltünk, most teljesedik. Féltelek, András. Rossz híreim vannak a gyáradról. Nem teljesíti a tervet. Ha ez csak olyan természetű hiba lenne, ami másutt is előfordul, meg se említeném. Megbírkóznál vele.
De neked a szíved van lemaradóban. Felelj. Igazam van?
Felelj bátyádnak.
András: Nagy szavakat használsz. Azt mondod, a gyár? Hivatkozhatnék arra, hogy ami nyersanyagot behoznak a főkapun, legszívesebben a hátsón visszaküldeném a feladónak. De ezt olyan igazgató is megtenné, akinek — hogy a te szavaiddal éljek — nincsen egyéni tragédiája. Én erről az egyénről mondok neked egyet-mást. Valahányszor bemegyek a gyárba, még ha az autóban fütyörésztem is, a kapunál a szám szélére fagy a füttyszó. Lehet, hogy képzelődöm, de mikor az emberekkel a munkáról, egy új üzemrészről vagy a jövőheti futballmeccsről beszélgetek, mindig az az érzésem, hogy kérdeznének még tőlem valamit. Ott ül a szemükben a kérdés: hát miért is csukták le a maga öccsét, elvtárs? Hogy is volt az az eset?
Péter: Minden felelős ember tudja, hogy neked nincs részed az ügyben. A párt kivizsgálta a dolgot a te oldaladról is. Tisztán állsz.
András: Köszönöm ezt a tisztaságot! Az istenit! Nem az én személyemről van szó! Hanem a válaszról, amit a kérdésekre

© Copyright Mikes International 2001-2003

adnom kell. És ha sose kérdezi meg senki, akkor is állandóan válaszolnom kell magamnak. Ez pedig így szól: van nekem egy öcsém, tisztelt kérdező. Világéletében rendes embernek ismertem. A felszabadulás után politikai akadémiát végzett, a párt felemelte és kerületi titkár lett. A család szemefénye volt, a legkisebb királyfi. De ez csak a látszat, mert ő volt, ahogy kiderült, a Júdás. Kémek és ellenforradalmárok barátja. Annyira szemérmetlenül az, hogy nyíltan kiállt egy ilyen gyanús fickó érdekében. Az egész pártszervezetet mozgósította ezért a Pellegért, akinek még a neve sem hangzik jól, ugyebár, tisztelt kérdező, mert se Felleg, se Billeg, hanem csak egyszerűen Pelleg. Nem létező, ködös név. De hiába, mert amint mondani szokás, Pelleg Istvánra lesújtott az igazságszolgáltatás büntető keze. Elítélték. Aztán ugyanez a kéz galléron ragadta az én komisz öcsémet is.

Péter: Hagyjuk ezt... Mindezt tudjuk….Kár ismételgetni.

András: Figyelj csak tovább. Most jön a java. Hittem ennek a rendszernek az igazságszolgáltatásában, mivel az igazságban is hittem. Keserves éjszakákon át bírkozott ez a hit a testvéri szeretettel. De végül a hit lett a győztes. Annyira, hogy még a mamának is tudtam hazudni, hogy meg ne szakadjon a szíve a gazember gyerekéért. Belenyugodtam, hogy aki kémekkel, elítélt csibészekkel barátkozik, vád nélkül is internálható, kiközösíthető a társadalomból. És a testvéri szeretetből. No, de most jön a bukfenc, tisztelt kérdező. Kiderült, hogy az igazságszolgáltatás sok esetben tévedett. Kihirdették, hogy őket félrevezették, becsapták, mint engem, aki kétszer hittem, és kétszer tévedtem. És ha most az öcsem kiszabadul, lehet, hogy én már akkor sem fogok hinni, mert hátha az is tévedés lesz. Az ember nem tudja olyan könnyen cserélgetni a hitét meg a szeretetét. Ezért nem válasz ez a válasz, tisztelt kérdező, ezért nem tudom, hogy ártatlan-e az öcsém, vagy sem. Ezért keserű nekem a gyárban és az anyámnál. Ezért!

Péter: Micsoda összevisszaság van benned! Mégis csak tudtam én, hogy hol a baj, mi a betegség!

András: A betegséget tudtam én is, de a bacilust találd meg, Péter. A kórokozót.

Péter: Ezt a kórokozót úgy nevezzük köznyelven, hogy tévelygés. És te vagy a bacilusgazda. Te táplálod kövérre ezt a bacilust. Összevissza keversz mindent, aztán elintézed azzal, hogy nem tudsz hinni. Általánosítasz. Az igazságszolgáltatás nem azonos azzal az egy-két emberrel akik paragrafusnak vették a közmondást: madarat tolláról, embert barátjáról. Mert ha János ártatlan, csak ez történhetett.

András: Én biztos vagyok abban, hogy Pelleg, akinek barátságáért János megfizetett, megérdemli azt az öt esztendőt, amit a nyakába sóztak?

Péter: Ki az a Pelleg? Egy jelentéktelen ember. Még ha egy vezető elvtárs lett volna, akit koholt vádakkal buktattak le, akkor megérteném ezt a kérdést. De Pelleg Pista… kis kígyó, akinek kihúzták a méregfogát, akiben a mi Jánosunk meggondolatlanul megbízott.

András: És olyan nagyon bízott, mint ahogy mi hittünk Jánosban.

Péter: Ha volt, hát ez a könnyelmű bizalom volt János vétke. De ezért persze nem internálható senki. Nyugodj meg Andriskám. Remélem, hogy János rövidesen itthon lesz, s úgy elfelejtjük az egész históriát, mint egy rossz álmot. Csak a tanulság marad meg, semmi más. Újból együtt leszünk. A pártember, a kapitalista és az államférfi.

András: Nagyon jó lenne már.

Péter: Szedd össze magad és dolgozz. Dolgozz úgy, mint azon a havat lapátoló éjszakán.

András: Igen! *(Péter tölt, isznak.)* Te, Péter, mégis azt mondom neked, utána kell nézni a Pelleg Pista ügyének.

Péter: Nem. Ezt nem lehet megérteni. Hát azt akarod velem elhitetni, hogy ebben az országban mindenkit ártatlanul csuktak le?

Zsuzsa: *(Erre a fölcsattanó hangra lép be.)* Ti már megint erről beszéltek? És megint itt?

András: Nem, nem. Csak politizálunk. Álmodozunk és politizálunk.

Péter: Már készen is vagy? Itt az ideje, hogy én is menjek. Ha egy asszony öltözködésben megelőz egy férfit, az nagyobb szégyen, mint ha egy gyár versenyben lemarad. Nem igaz? *(az ajtóból)* Gondolkozz, András, gondolkozzál… *(el)*

Zsuzsa: Miről politizáltok? *(szünet)* Vagy inkább: miről álmodoztatok?

András: Arról álmodoztunk, hogy milyen jó lesz akkor, ha majd nem lesz az, amiről politizálunk.

Zsuzsa: Egyszóval keseregtél?

András: Baj van az élettel, Zsuzsa.

Zsuzsa: Igen, csakhogy én szeretem ezt a „bajt".

András: Szereted?

Zsuzsa: Amit te bajnak nevezel, azt én úgy hívom, hogy forradalom. Vagy nagytakarítás. Amikor még csak alapszervben végeztem pártmunkát, kizártak egy kedves ismerősömet. Igazságtalanul. A vádakat egy kövér nő olvasta a fejére, aki olyan volt, mint egy túldagasztott, enyhén rúzsos tejeskalács. Csalódottan mentem haza a taggyűlesről. Jó csomó koffein volt bennem, nehezen aludtam el. Álmomban otthon voltam és takarítottam. Tudod, bakfislány koromban szerettem takarítani, legalább csináltam valamit. Untam a mamám kártyacsatáit, végtelen uzsonnáit, apával meg keveset találkoztam, estig a korházban volt mindig. Szóval álmomban takarítottam, s ahogy

© Copyright Mikes International 2001-2003

felemeltem a szőnyeget, kibukkant alóla egy darab tejeskalács, rúzsos. Utánanyúltam a seprűvel, s ahogy arrébb tóltam, kettő lett belőle, aztán még egy. Rúzsos, gusztustalan mind. A szekrény tetejéről estek le. A könyvek közül hulltak ki. Kalácsdarabok és morzsahegyek töltötték meg a szobát. Elárasztottak, körül bástyáztak. Már majdnem megfulladtam, amikor kétségbeesett erővel elkezdtem sepregetni és kisöpörtem mindet. Látod, ez a forradalom. Az ember seper és egyre több szemét jön elő. A végén aztán mégis tiszta lesz a szoba. Ha csak a bajt látjuk, megfulladunk. Kicsit vulgáris hasonlat, de legalább megérted.

András: Hej, ha nálunk minden szemét kalácsból lenne!

Zsuzsa: Akkor gyerekek irányíthatnák a harcot és nem lenne szükség forradalmárokra.

András: Ha téged hallgatlak, nyugodt vagyok. Csak tisztalelkű embernek lehet ilyen felesége, mint te vagy.

Zsuzsa: Hűvös van itt! *(Odamegy a teraszajtóhoz, kicsit nyitva maradt előbb, most becsukja.)* Miért van ez nyitva?

András: Péter levegőzött, amikor bejöttem.

Zsuzsa: Nem szép tőle, hogy kihűti a lakást. A mama könnyen megfázhat és én sem szeretem a hideget.

András: Behozom a kabátodat, magadra teríted, míg indultok. *(Kifelé indul, leveti a kiskabátját és Zsuzsára teríti.)*

Zsuzsa: Úgy bánsz velem, mint egy gyerekkel.

András: Így dukál. No, nyúlj csak a zsebembe… ne a balba, ott a zsebkendő van.

Zsuzsa: A zsebkendőt a belső zsebben hordják.

András: A jobb zsebbe nyúlj.

Zsuzsa: Egy mackó, kismackó!

András: A társaság új tagja.

Zsuzsa: Nekem hoztad? Ez igazán kedves. Akkor bemutatjuk a többieknek. *(Odamegy a többi mackóhoz.)* Ez itt a férjemuram mackó, az a minisztermackó, ezek pedig a jóbarát mackók.

Mama: *(be)* Este van gyerekek. *(Felgyújtja a villanyt.)* Hát te aludni készülsz, hogy így nekivetkőztél?

András: Csak amíg Zsuzsa kabátját behozom. Fázik. *(el)*

Zsuzsa: Sokáig voltál kint, mama.

Mama: Eltörölgettem, aztán elüldögéltem egy kicsit a sámlin.

Zsuzsa: Mert biztosan elszédültél. Fogadok, hogy felmostad a kövezetet.

Mama: Nem szeretném, hogy Juliska, ha hazajön, azt gondolja magában: ezek is olyan szabadnapot adnak, hogy egész héten dolgozhatom utánuk.

Zsuzsa: Neki ez a munkája, kedves. A tied pedig az, hogy pihenj és egészséges mamánk légy.
(András és Péter egyszerre lépnek a szobába.)

Péter: Indulás, indulás!

Mama: Hadd nézzelek. Megtaláltad az ingedet?

Péter: Meg bizony. Nagyon szépen vasalt ing.

Mama: Fordulj meg. Így. Szép, derék fiam van. Vigyázz, beléd ne bolonduljon valami maskara ott a karneválon.

Péter: Ne féltsen a mama engem.

András: Majd Zsuzsa vigyáz rá.

Zsuzsa: Tőlem akár el is rabolhatják.

Péter: Na menjünk. Csókolom, mama.

Zsuzsa: András, muzsikálhatnál addig a mamának. A baloldali rekeszből mindent lejátszhatsz, azokat már átvettük.

Mama: Jól van, jó. Majd valahogy eltöltjük ezt a nagy időt. *(Már kimentek, amikor utánuk szól.)*
Te Péter, Péterkém, gyere csak vissza.

Péter: Tessék, mama.

Mama: Már megint leszedték a bélyeget erről a borítékról.

Péter: A titkárom mindig elkunyerálja. Szenvedélyes bélyeggyűjtő.

Mama: Egyszer már rajta hagyhatnád. A házmester fia is gyűjti és az gyerek.

Péter: Hozok neki holnap egy aktatáskára valót.

Mama: Jó. Hát eridj. *(Péter el. A mama rendezkedik, eloltja a villanyt, felkattintja az olvasólámpát, a levelet magához veszi és leül a karosszékbe.)*
Farsangolnak…Ez is másképp van, mint az én időmben. Akkor farsang farsang vasárnapján volt, most meg nemcsak télen, hanem még nyáron is farsangolnak. És mindenütt másik nap. Az újságban olvasom, a Keltex, Röltex, mindegyik máskor tartja a bált…No, ülj le már. *(András a mama lábához akar kuporodni, oda, ahol Zsuzsa ült.)* Ne kuporodj, nem vagy te török, húzz ide egy széket. Így. Szembe velem, azt jobb szeretem. Hát elmentek a karneválra. Jobb lenne, ha nem Péter kísérné ezt az asszonyt, hanem János. Furcsa, hogy megbékült vele. Pedig milyen nehezen fogadta be. Emlékszel, hogy ellenezte a házasságot.

András: Talán János miatt, most mellé állt. Meg aztán Zsuzsa művelt, közgazdász, van miről vitatkozniuk.

Mama: Hát van. Néha olyanok, mintha idegen nyelven beszélnének. Te, még számokban is beszélnek.

© Copyright Mikes International 2001-2003

András: Jó, hogy megértik egymást. Nehéz dolga lenne Zsuzsának, ha Péter a régi ellenszenvét éreztetné vele.

Mama: Hát épp itt az ideje, hogy hazajöjjön János. De nem is engedem el többet. Nem én! Nincs az a kormányküldetés, ami elvigye tőlem. Talán, ha akkor nem nyaralok vidéken, el sem megy, igaz? Ettől az asszonytól is szép, hogy kitart mellette. Másfél év nagy idő és a levél csak levél. Több nyugtalanságot hoz, mint nyugalmat. Mert mikor jön az a levél, mi van benne, miről ír, miről hallgat… Nézd csak meg ezt, ebben is hiba van. Azt írja, hogy Leningrádban volt, valami kultúrházavatáson. Vörösmárvány oszlopcsarnok meg ultramodern könyvtár van benne. Én meg egy hónappal ezelőtt olvastam egy lapban a Szovjetunió építkezéseiről. Mostanában minden ilyesmit elolvasok. Abban az áll, hogy Leningrádban építenek egy kultúrpalotát és szórul szóra emlékszem, ugyanaz a leírás: vörösmárvány és ultramodern könyvtár. Csak az idő nem egyezik. Ott az áll, hogy ötvenötben adják át a népnek. Egy év múlva. Te érted ezt?

András: Biztosan túlteljesítették a tervet, mama.

Mama: A tervet… az lehet… Hova indulsz?

András: Itt a hegyen lakik egy ember, a gyárban dolgozik. Annyit hívott már, hogy látogassam meg. Gondoltam, egy félórára átmegyek, hogy ne legyen sértődés.

Mama: Ahogy akarod. Ha menekülni akarsz, eridj. Öregasszony nem jó társaság.

András: Nem azért, mama… Csak fáj a fejem, hát levegőzöm egy kicsit.

Mama: Levegőzz csak, levegőzz. Ha akarsz, úgyis visszajössz.

András: Csókolom mama, kezét csókolom *(el)*

Mama: *(üldögél egy darabig, aztán az íróasztalhoz megy, papírt vesz elő, levéliráshoz készülődik, de nem esik jól neki az ülés az asztalnál, egészen a karosszék élé húzza a kisasztalt. Nézegeti még János levelét és írni kezd.)* Kedves fiam, János; itt üldögélek és a leveledet olvasgatom. Jó lenne már beszélgetni is, de amíg dolgod van, maradj, végezd el becsülettel… becsülettel… Két té vagy egy té?...Kettő lesz. *(Csöngetnek, a mama feláll rosszkedvűen.)* Ez is farsangolna inkább *(Kimegy, kint.)* Pista, Pelleg Pista, Pista, te is élsz?

Pelleg: *(A mamával be. Fiatal ember, jól szabott ruha van rajta, minden mindig új neki, mindent igyekszik újra felfedezni.)* Már ez a fal is tele van könyvvel. Nem is miniszter lakik itt, hanem tudós.

Mama: Mondd csak Pista, becsülettel — egy tével írják vagy kettővel?

Pelleg: Becsülettel? … Kettővel. Miért kérdezi ezt tőlem Bolgár néni?

Mama: Jánosnak írok levelet.

Pelleg: János még nem jött haza?

Mama: Nem.

Pelleg: Én is csak tegnap.

Mama: Hát te hol voltál?

Pelleg: A szegedi Csillagban.

Mama: Börtönben voltál?

Pelleg: Ott.

Mama: No…ülj le fiacskám. Én meg azt hittem már, hogy jó dolgodban kerülsz. Azt gondoltam, nincs itthon a haver, hát szünetel a barátság. Beszélj, hogy kerültél börtönbe?

Pelleg: *(kicsit keserűen)* Csak úgy elvittek… Tévedésből… Bolgár mama semmit sem változott, amióta elvittek. Akkor nyár volt, most a háztető, meg a fák is mind megfehéredtek, de Bolgár mamának egy ősz hajszála sincs…

Mama: Nincs. Ne a hajamról beszélj, hanem hogy miért vittek el. Mi volt a tévedés? Nekem tudnom kell, hogy Jánosnak ki a barátja. Mibe keveredtél?

Pelleg: Bolgár mama… Emlékszik, mikor még a Valérián laktak, mit mondtam egyszer magának?

Mama: Ne a Valériáról beszélj.

Pelleg: Arról kell, hogy beszéljek. Tízéves voltam, és János meghívott magához. Nagyon nehezen hívott. Nem akarta, hogy oda menjek. Én erőszakoskodtam. Szégyellte, hogy ott laknak. Nem akarta, hogy lássam a nyomorúságukat. Emlékszem, maga meg is szidta Jánost, hogy minek vitt magukhoz egy olyan úrfit, mint amilyen én voltam.

Mama: Megszidtam, de azért ki nem dobtalak.

Pelleg: Nem… Még meg is vendégelt Hitler-szalonnával.

Mama: Hitler-szalonna, Valéria, miért voltál börtönben?

Pelleg: Akkor én azt mondtam Bogár mamának, hogy ha felnövök, mérnök leszek és építek a barakk helyébe maguknak egy emeletes házat.

Mama: Ha nem is lettél mérnök, volt tisztességes foglalkozásod. Ne kertelj. Ne az életedet meséld. Becsületesnek ismertelek, János barátjának. Miért nem felelsz egyenesen?

Pelleg: Bolgár mama, engem a Valéria miatt vittek el.

Mama: A Valéria miatt?

Pelleg: Ötvenkettőben egy svájci küldöttséget tolmácsoltam. Végigkalauzoltam őket az országon. Mindent megmutattam

© Copyright Mikes International 2001-2003

nekik, amit ilyenkor szokás. Voltunk Sztálinvárosban az Erőműnél. Népdalokra tanítottam őket az Úttörővárosban és vitorláztam velük a Balatonon. Egyszer elvittem őket a Lehel úti új munkáslakásokhoz. Ahogy néztük a házakat, az egyik kis köpcös svájci azt mondta, hogy ez mind szép, de náluk modernebb építkezési elveket követnek. Így mondta, nagyképűen. Hirtelen támadt az ötletem és kivittem az egész társaságot a Valériára, ahol minden a régi, Bolgár mama. Csak a penész lett öregebb a falon, meg a poloskák kövérebbek az ágyakban. Elvittem őket és azt mondtam: Nem volt elég időnk még villákat építeni mindenkinek, mert nekünk ezt kell eltüntetni nagyon hamar. Egy hét múlva volt a pártfegyelmim. Rá egy hétre a nyugati újságban megjelent a Valéria-telepről egy fényképsorozat: a kommunisták Magyarországa. Elíteltek öt esztendőre, kémkedésben való bűnrészességért.

Mama: Hát jobban megnézhetted volna, hogy kiben bízol. De ezért nem jár öt esztendő.

Pelleg: Bennem aztán csak János bízott egyedül.

Mama: János tudott róla? Nekem nem szólt.

Pelleg: Ő az egyetlen, aki mellém állt.

Mama: Mikor volt ez?

Pelleg: Ötvenkettő augusztusában.

Mama: Akkor voltam Füreden. Nem szabad nekem nyaralni. Ha itthon vagyok, talán engem is megkérdeznek felőled.

Pelleg: János sem tudott segíteni, Bolgár mama. Olyan idők jártak akkor, hogy barát a barátnak, de még testvér a testvérnek sem tudott segíteni. Azért jöttem ide, hogy bocsánatot kérjek magától, amiért bajba sodortam Jánost, akaratlanul.

Mama: Te, te hogy-hogy bajba sodortad? Hol van János?

Pelleg: Bolgár mama... tőlem kell megtudnia, nem tudtam, hogy eltitkolták… de akkor is eljöttem volna, hogy megmondjam…

Mama: Mi az, amit eltitkoltak? És miért kértél bocsánatot? Miket mondasz össze-vissza? Beszélj!

Pelleg: Bolgár mama. János börtönben van. Akkor csukták le, amikor engem, azért, mert mellém állt.

Mama: Hazudsz! Hazudsz! János tanulmányúton van!!!

Pelleg: Ahogy hozott a vonat ezt zakatolta: otthon leszünk, együtt leszünk… S ez így is lesz, Bolgár néni…

Mama: Ha igazat mondasz, akkor András, Péter miert nem mondták meg? Erre felelj! Ugye, most hallgatsz? Mit akarsz ezzel a hazugsággal? Jaj, miért nincsenek itthon… Jaj nekem…

Pelleg: Nem kenyerem a hazugság Bogár mama… Lehet, hogy a fiúk kímélni akarták. Az is lehet, hogy én vagyok kíméletlen. De most már biztos, hogy hazajön János. Most már mindenki hazajön… akit ártatlanul vittek el.

Mama: Miért vitték el? Hát ebben a világban is csak úgy elvihetnek valakit? Csak úgy?

Pelleg: Erre még nem adott választ nekem senki. Nemcsak kettőnkké ez a kérdés, Bolgár mama. Ezért mondtam el magának mindent.

Mama: Amikor utoljára láttad, egészséges volt?

Pelleg: Igen.

Mama: És mikor láttad?

Pelleg: A tárgyaláson…

Mama: Miért nem mondták meg? Éntőlem nem veszi el senki! Ismerem a fiamat, nincs annak bűne! Tőlem nem vitték volna el!!!! De én vagyok az oka. Csak én. Fölültem ide a hegyre. Se szomszéd, se rokon… senki, akivel beszélhetek. Nagysága lettem és azt hittem, hogy minden megy a maga rendjén. Téged nem kerestelek, pedig azelőtt gyakran meglátogattál. Azt hittem, amíg János a Szovjetunióban van, más dolgod fontosabb. Nem tudtam, hogy nem ott van, ahol mondják! András bánatát is mással magyaráztam, és Péter… itt élt mellettem… nem vettem észre semmit. Mintha idegenek között éltem volna. Mi van még, amit nem szabad megtudnom?

Pelleg: *(hallgat)*

Mama: Börtönben van…Börtönben van a fiam!!!

Függöny

© Copyright Mikes International 2001-2003

Második felvonás

(Aznap este. 10 óra múlt. Csak a hó világít be a teraszról. A mama kisasztalán ott a félbehagyott levél. Nagy csönd. Pár pillanatig üres a szín, aztán kint csapódik az előszobaajtó. Először Zsuzsa lép, jobban mondva lebben be a szobába. Könnyed kis dalt dúdol. Kezében sálat lenget. A sötétben megtorpan. Az ajtó mellé bújik, s a belépő Péter arcára borítja a sálat. Péter esetlenül védekezik. Zsuzsa felkacag, hirtelen mozdulattal lerántja a sálat és felkattintja a villanyt.)

Zsuzsa: Legyen világosság.
Péter: És lőn világosság.
Zsuzsa: Nem szeretem a sötétet. Ha rajtam múlna, soha nem lenne sötét és soha nem lenne hideg. Az emberek jobbak lennének akkor. Ne nevess ki. Lehet, hogy a két pohárka likőr beszél belőlem, de legjobban azért irigylem azokat, akik majd a kommunizmusban élnek, mert biztos, hogy nem lesz éjszakájuk. Az atomerő egyenletes fényességet teremt, éjjel-nappal világos lesz.
Péter: *(nevet)* És hogyan fognak aludni az akkoriak?
Zsuzsa: Világosban. Keveset alszanak, de az álmaik világosak lesznek és nyugodtak. És a munka termelékenysége is nőni fog ettől.
Péter: Te vagy az én nehéz, vasból faragott életem költészete.
Zsuzsa: *(Kikerüli Péter ölelésre tárt karját és körülnéz a szobában, szemlét tart.)* A mama nem vár minket.
Péter: *(Az íróasztalnál ül, lábait kinyújtva ábrándozik.)* Úgy jöttél az életembe, mint a versek. A nagykalapács lármája volt kölyökkorom óta a megszokott muzsikám.
Zsuzsa: *(A mama karosszéke mellett áll.)* A mama máskor mindig vár.
Péter: Sokat mosolygott Andráson, aki munka után reggelig bújta Aranyt, Petőfit, József Attilát…
Zsuzsa: *(A mama ajtaja előtt).* András is elment volna? Csend van odabent. Pedig nem késtünk.
Péter: Nem, nem késtünk. Figyelj csak. Azt már nem tudom, hogyan, talán mert András szeretett hangosan olvasni, rajtakaptam magam, hogy én is mondogatok, először csak sorokat, aztán egész verseket. Egyszer csak kenyerem lett Petőfi, József Attila. Érdekes, ugye?
Zsuzsa: Igen.
(Észreveszi a félbehagyott levelet.) Levelet írt és félbehagyta.
Péter: Veled is úgy jártam, mint a versekkel. Észrevétlenül belopóztál a szívembe.
Zsuzsa: *(A levelet olvassa)*. Becsülettel…máskor mindig végigírja. Nem zavarhatja semmi.
Péter: Amikor János bemutatott, eleinte idegen voltál. Túl finom, mint a versek.
Zsuzsa: *(Erre már reagál.)* Most is sokszor úgy érzem, idegen vagyok itt köztetek.
(Kicsit gúnnyal, tudatosan ellenkezést provokálva.) Osztályidegen.
Péter: Szamár vagy! A húgom vagy, az anyám vagy, a szerelmem vagy. „Én tied, te enyém, légy enyém, kedveském. Szívembe jól bezártalak mélyen, parányi kulcsa elveszett, mostmár örökre bennrekedsz."
Zsuzsa: Sohasem idézed úgy, ahogy van, ahogy tanítottalak. „Én tied, te enyém, higyj nekem, kedveském." Higyj nekem, és te mindig úgy mondod, önzően, hogy légy enyém.
Péter: A kettő egyet jelent. *(megöleli)*
Zsuzsa: Ma olyan vigyázatlan vagy.
Péter: Ma farsang vasárnapja van. Emlékszel, hogy köszöntött be Karnevál Hercege? „Félre bánat, félre bú, bolond, aki szomorú." Ma az egész ország farsangol. Mindenki vidám és mulat. Ma én sem akarok tudni másról. *(Kinyitja a rádiót, harsogó zene.)*
Mama: *(az ajtóban)* Jó estét.
Zsuzsa: Mama! De jó, hogy megvártál! *(átöleli)*
Péter: Jó estét, mama. Szófogadó lánya van, félt, hogy elkésünk.
Zsuzsa: Mama, te már voltál a Parlamentben?
Mama: Nem.
Zsuzsa: Látod, milyen fiad van? Te nevelted oda miniszternek és még nem vitt el. Péter, vigyük, vigyed el egyszer a mamát a Parlamentbe. Az ő háza.
Péter: Semmi akadálya. De még nem kívánta soha.
Zsuzsa: Ma este csodaszép volt. Az egész országból vendégek, gyárakból, téeszcsékből, mindenhonnan. És mindenki álarcban. Muzsika, fény, márvány. Olyan volt, mint egy mesebeli tündérpalota.
Mama: Mint a leningrádi kultúrház.
(szünet)
Péter: *(zavarban)* Nem egészen. Az modernebb, de a Parlament nagyobb.
Zsuzsa: Ugyan, Péter, a mama nem azért mondta, hogy a két épületet összehasonlítsa. Jánosra gondolt, mint én. Igaz,

© Copyright Mikes International 2001-2003

mama?

Mama: Igen.

Zsuzsa: Jánost már nagyon várják. Beszéltem az egyik felettesével tánc közben. Nemsokára hazajön. *(Kínos csönd.)* András hol van?

Mama: Elment.

Zsuzsa: Itt hagyott egyedül? Nem szép tőle.

Péter: Siettünk haza, ő meg fütyül ránk.

Mama: Visszajön, csak levegőzni ment. Valami bántja.

Zsuzsa: Neki mindig van valami baja. Ha nincs, keres.

Péter: Ez a passziója.

Mama: Zsuzsa, melegítsd meg a vacsorát.

Zsuzsa: Beengedsz a szentélyedbe? Akkor te rosszul érzed magad. Nem akarsz lefeküdni?

Mama: Nem. Péterrel akarok maradni.

Zsuzsa: Így is szokatlan, de legalább érthető. Ez a mamák joga. *(el)*

Péter: Kár volt megbántani, tudja, milyen érzékeny.

Mama: Te jobban pártolod Zsuzsát, mint a testvéredet, akit nem ismersz. András mindig vidám fiú volt. Ha valami bántja, nem ok nélkül bántja.

Péter: Hóbortos ő mostanában, mamám.

Mama: Az öcséd. Tudom, hogy sok a dolgod, de apád halála óta te vagy a családfő. Kihez forduljak, ha nem hozzád.

Péter: Megnőtt a család sok millió emberrel, ezerféle gonddal. Ha egy kicsit türelmetlen vagyok, ez az oka. Bocsásson meg nekem.

Mama: Oszd meg velem a gondjaidat. Talán van olyan, amit én is megértek, ami az enyém is.

Péter: Nem olyan gondok azok. Hiába sorolnám, úgysem tudna nekem segíteni.

Mama: Volt nekem egy fiam. Az, ha valami bántotta, leült mellém és elmondta nekem. Aztán vagy megfogadta a tanácsomat, ha adtam, vagy nem. De mindig így köszönte meg: az esett a legjobban, hogy elmondhattam. Te voltál az fiam.

Péter: Mama… Édesanyám…

Mama: Kezd el, Péter… Ha nehéz is, beszélj.

Zsuzsa: *(az ajtóban)* Főzzek teát? Ha nem feleltek, főzök. *(el)*

Péter: Főzz… főzz teát.

Mama: Beszélj.

Péter: Nincs olyan bajom, amiről beszélhetnék. Államügyek, hivatali titkok, azok majd megoldódnak.

Mama: Nem türelmetlen lettél te, Péter… Régen, ha valaki úgy beszélt Andrásról, mint te az előbb, hát megrázod. András szenved.

Péter: De hát mi van vele? Délután beszélgettünk. Üzemi dolgokról vitatkoztunk. Elég zavaros lett és önfejű. Hiába védené a mama. Keményen beszélek róla, mert ami igaz, az igaz. Politikában a testvéremnel se ismerek tréfát. De ezen kívül olyan nagy bajt nem vettem észre nála.

Mama: Azt hittem, közös gondotok van.

Péter: Feleslegesen aggodalmaskodik. Semmi baj nincs, se saját, se közös. Vagy András beszélt valamiről?

Mama: Igen.

Péter: Mit? Mit mondott?

Mama: A szeme beszélt… Meg a hangja. Te Jánost mindig jobban szeretted, mint Andrást. Te tanítottad, rád inkább hallgatott. Büszke voltál rá.

Péter: Így volt, így van. De miért mondja ezt a mama?

Mama: Olyannak ismered-e még, amilyennek szeretted?

Péter: A kicsi nagyszerű gyerek. Igaz ember.

Mama: Amíg vártalak, arra gondoltam, hogy én első kimondott szavatokról ismertelek hármatokat. „Add ide" – mondtad először s mintha a világot akartad volna megölelni. András mamát kiabált, János első szava a kenyér volt. Azután, ahogy nőttetek, mindig tudtam, mire gondoltok, mit akartok. De most már nem tudom. Eleinte azt hittem, mert öregszem, jobban a magatoké vagytok.

Péter: Hát bizony, felnőttünk, megöregedtünk, mamám.

Mama: András, mert kérdeztem, elmenekült levegőzni, te meg csak a szájaddal felelsz. Jánosról is, amit mondtál… „igaz ember"… ez egy könyv címe, ott van a polcon.

Péter: Mama, nem értem. Fölöslegesen nyugtalan. András megzavarta. Engem is megdöbbentett, de…

Mama: Mielőtt Zsuzsa bejött volna, beszélni kezdtél. Aztán másképp beszéltél. Folytasd.

Péter: Maga érez valamit, amiről én nem beszélhetek. Ez nekem nagyon rossz, mert maga szenved, édes. De ha valaha

© Copyright Mikes International 2001-2003

bízott bennem, higyje el, nincs baj, és ami kevés van, az is elmúlik. Nem családi ügy. Sajnos nekem még maga előtt is lehetnek titkaim. Ez a miniszterséggel jár, a hivatásommal.

Mama: Csak ennyit mondasz?

Péter: Ennyit. Értsen meg engem…

Zsuzsa: *(tálcával a kezében, az ajtóban hallotta az utolsó mondatokat, most beljebb lép)* Zavarok?

Péter: Gyere, gyere csak.

Zsuzsa: *(Mamára néz)*

Mama: Gyere…

Péter: Mama beszélni akart velem, azért kért meg…

Zsuzsa: Nem kell magyarázat, a fia vagy.

Péter: Te meg a lánya.

Zsuzsa: *(Igenlést várva a mamára néz, de az hallgat. Teríteni kezd.)* Nem tudom, érdemes-e várni Andrásra. Biztosan bement a Vörös Csillagba egy duplára, találkozott valami ismerősével és most hajnalig vitatkoznak. Ismered, milyen?

Mama: Lehet.

Zsuzsa: *(A kisasztalon rakosgat.)* Jánosnak írod? Egy pár sort biggyesztek majd a végére, ha megengeded. Külön levélre most nincs témám, tegnap írtam.

Mama: Nem folytatom.

Zsuzsa: Akkor holnapra marad.

Mama: Nem írok több levelet a Szovjetúnióba.

Péter: Nem válaszol Jánosnak?

Mama: Azok a levelek nem érdemelnek választ.

Zsuzsa: Megértőbb lehetnél. Nem írhat mindig egyformán.

Mama: Mindig egyformán ír. Ti megértitek azt, hogy valaki egyszer csak egészen más legyen, mint amilyennek ismertétek?

Zsuzsa: Előfordulhat. De ebben az esetben nem erről van szó. Hamisítatlan mama vagy. Hiú. Ne haragudj, a férjemet védem. Szűkszavú, vagy általánosabb hangú levél miatt szerelmes lányok, vagy hiú mamák szoktak megsértődni.

Péter: Amikor hazajön, majd jól megmosom a fejét.

Mama: Én most akarok vele beszélni.

Péter: Most?...

Mama: Telefonon…

Péter: Telefonon?...

Zsuzsa: Te még a városba, még Andrásnak sem szeretsz telefonálni.

Péter: Tíz óra elmúlt. Mire kapcsolást kapunk, éjfél, még külön vonalon is.

Mama: János későn fekvő. Én meg majd várok.

Zsuzsa: Ki tudja, melyik városban van ma este. Hol itt van, hol ott. Lehet Moszkvában, Leningrádban, de éppúgy Grúziában is.

Mama: Hát akkor ott keressétek, ahonnan utoljára írt.

Péter: Inkább reggel… Majd a minisztériumbol felhívom.

Mama: Én akarok vele beszélni.

Zsuzsa: Voltaképp igaza van a mamának. Másfél év alatt eszünkben juthatott volna nekünk is.

Péter: András néha szokott Jánossal beszélgetni a gyárból. Egyszer én is próbáltam, de mire kapcsolták, Diósgyőrbe, vagy hova kellett hirtelen utaznom.Mégiscsak a levél a legjobb.

Zsuzsa: Ha már telefonálunk, várjuk meg András̀t. Legyen együtt a család.

Mama: Legyen. Várjuk meg.

Péter: János nem tudja majd, mire gondoljon. Kár felizgatni, úgyis rossz a szíve.

Mama: Ha meghallja a hangomat, megnyugszik.

Zsuzsa: Igazad van, fel fogjuk hívni. Ez nem lehet probléma, elvégre a technika korában élünk, miniszter elvtárs.

Péter: Az egész Szovjetet, minden városát keresztül-kasul telefonálhatnánk. Lehetetlenség.

Mama: Ennyire nem tudjátok, hogy hol keressétek?

Zsuzsa: Nem lesz az olyan nehéz. Nem értelek, Péter. Ne haragudj, a mama kívánsága természetes. Aggódik és meg akar nyugodni.

Péter: Értem én… Csak hát szokatlan ez az időpont.

Zsuzsa: Te is örülni fogsz majd, ha felhívjuk. Csak túl kényelmes a miniszter elvtárs… Majd mi a mamával és Andrással felhívjuk. Ön csak nézze át nyugodtan azokat az iratokat a holnapi kollégiumi ülésre.

Péter: Miféle iratokat?

© Copyright Mikes International 2001-2003

Zsuzsa: Mit tudom én! Megkértél a Parlamentben, hogy figyelmeztesselek.
Péter: Köszönöm. Mindig mondtam, hogy te vagy az én eleven emlékezőtehetségem. *(indul)* Majd szeretném, ha gépelnél nekem.
Zsuzsa: Szívesen. Addig megnézem pontosan, honnan írt utoljára János.
Péter: Mama…
(De nem tud nyugtató szót találni. Kefelé indul.)
Mama: Péter…
(Péter visszafordul)
Elromlott abban a szobában a fűtőtest. Vedd fel a házikabátodat, fiam.
Péter: Felveszem, mama.
Zsuzsa: Majd holnap szólni kell a házmesternek, hogy javítsa meg.
Péter: *(el)*
Zsuzsa: No, itt vannak a levelek. Ebben azt írja, hogy a jövő héten – az most van – Leningrádban lesz.
Mama: Neked milyen leveleket írt?
Zsuzsa: Mikor milyent. Hangulatember.
Mama: Hangulatból még soha nem szeretett senkit.
Zsuzsa: Nem úgy értettem.
Mama: Mond, hogy vagy te Jánossal? Szereted?
Zsuzsa: Furcsákat kérdez. A felesége lettem.
Mama: Ha két évig, ha öt évig nem jönne vissza, várnád?
Zsuzsa: Igen, persze. De erre úgysem kerül sor.
Mama: Jobb lett volna, ha azt mondod: megpróbálnám. Várni nehéz.
Zsuzsa: Tudom. De ha nem lenne nehéz, talán nem is várnám. Úgy látszik, én már olyan ember vagyok, aki nincs meg erőpróba nélkül. Én Jánosért sok keserűséget lenyeltem. Azt hiszed, nekem jó, hogy az első perctől fogva érzem a lenézésedet? Hallgattam eddig, de a mostani kérdésedre felelni kell. Te a mi házasságunkat mésalliance-nak tartod. Ez francia szó. Ha egy herceg feleségül vett egy szimpla teremtést, például egy órásmester lányát, azt nevezték mésalliance-nak. A herceg a te szemedben János, a befurakodott nő meg én vagyok. Annak tartasz. Tele vagy bizalmatlansággal. Lehet, hogy érzelgés, de nekem fájt, amikor az előbb kiküldtél…
Mama: Én ezt a francia szót nem ismerem. Azt mondod: lenézlek. Pedig csak azt kérdeztem, szereted-e Jánost? Azt mondod, bizalmatlan vagyok, pedig csak tudni akartam, milyen leveleket ír neked, ha ír. Róla kérdeztelek, és te magadról beszéltél.
Zsuzsa: Azt mondtam, amire gondoltam. Őszintén, mert… végre szeretném megtalálni a szívedhez a kulcsot.
Mama: Rossz helyen kerested.
(Zsuzsa hallgat.)
Ha András megjön, szóljatok. *(el)*
Zsuzsa: Péter?
Péter: *(be)* Megnyugodott?
Zsuzsa: Nem hiszem. A telefonról meg sem próbáltam lebeszélni.
Péter: Mindent érez. Nem sokáig lehet tovább titkolni.
Zsuzsa: Ha mindent elárultok neki, akkor nem. Akkor elhiszem, hogy mindent érez. Először is az az ostoba levél. Ha nem tudsz fogalmazni, írattad volna mással. Aztán nem tudom, András mennyit beszélt neki délután, de te határozatlanul, bosszantóan viselkedtél. Szinte a szájába rágtad: kedves mama, maga érez valamit. A telefont is. Miért nem hagytad rá? Ha azt mondjuk, nem találják, úton van, elhiszi. Alig tudom jóvátenni, amit hibáztál. És ha nem tuszkollak ki, gyónni kezdesz.
Péter: Nem bírom tovább. Az anyám.
Zsuzsa: Értem. Mit akarsz tenni?
Péter: Meg kell mondani neki, meg kell értetni vele… mert így tébolyító. Hidd el, mindent érez…
Zsuzsa: Legenda az anyai ösztönről. De ha te is így látod jónak, így lesz helyes. Énnekem mindenesetre el kell innen mennem.
Péter: Elmennél? Miért?
Zsuzsa: A mama úgyis idegenkedik tőlem. Célzott rá. Az előbb is kiküldött a szobából, mert veled akart beszélni. Ha most megtudja az igazat, neked és Andrásnak talán megbocsát, de én örökre elvesztem a bizalmát. De csak hárítsd nyugodtan rám az egész felelősséget. Mondd neki, hogy az én ötletem volt a hazugság. Ha nem mondod, akkor is erről lesz meggyőződve.
Péter: Bebeszéled magadnak, hogy nem szeret.
Zsuzsa: Lehet. És mégis elmegyek.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Péter: Tenélküled… a te segítséged nélkül egyedül maradok. Nem mehetsz el. És a mama meg fog érteni… tudni fogja, hogy kímélni akartuk.
Zsuzsa: Soha. Sokkal önérzeteseb annál. Egyenesen sértené, hogy gyengének tartottuk. De el se hinné.
Péter: Másra nem gondolhat.
Zsuzsa: Biztos vagy benne? Ha kiderül, hogy egyszer hazudtunk, többé semmit nem fog elhinni.
Péter: Nem értelek.
Zsuzsa: Ha az ember ember, legyen következetes a hazugságokban is. Szomorú, de így van. Itt a mama érdekében hazudunk. Miért kell, hogy másra gyanakodjék, hogy mást higyjen?
Péter: Mire gyanakodna. Rémeket látsz.
Zsuzsa: Egy anyának sok minden juthat eszébe.
Péter: Ha nem mondjuk meg neki, újabb és újabb megoldásokon rágodhatunk. És örök feszültségben nem lehet élni. Mindkettőnknek a munkához nyugalomra van szükségünk.
Zsuzsa: Látod, milyen kínban vagy? És megnő ez a kínlódás. Százszorosan nő, ha ő fog kérdezni.
Péter: A szerelem szövetség. Egyedül akarsz hagyni?
Zsuzsa: Szerelem. Még most is csak a nőt nézed bennem. Pedig írtózom attól, ami ösztönös, ami állati. Ameddig kellett, hogy melletted legyek, melletted voltam, de ha most mindent feltársz, akkor mi szükség van rám. A terhedre lennék. A mama követelni fogja, hogy válassz közötte és közöttem. Még így, sógórnő viszonylatban is. És ha János hazajön, ellenem fogja fordítani. Inkább önként vállalom a lemondást, még ha fáj, akkor is…
Péter: Nem tarthat ő minket rossznak.
Zsuzsa: A mama még más mértékkel mér. Neki János sorsa a mérték.
Péter: Dehát én nem vagyok felelős Jánosért.
Zsuzsa: Mit védekezel? Én nem vádollak.
Péter: A mama sem vádolhat.
Zsuzsa: Ha majd tudsz felelni a kérdéseire, akkor nem.
Péter: Szörnyű helyzet.
Zsuzsa: Döntened kell.
Péter: *(hallgat)*
Zsuzsa: *(A mama ajtaját nézi.)* Szegény mama. Hogy szerettelek volna megkímélni attól, ami rád vár. Nem szerettél, és én mégis reméltem, hogy egyszer az anyám leszel.
Péter: Zsuzsa!
Zsuzsa: Ha lenne családom, ha élnének a szüleim… Könnyebb lenne elviselni. Eh, ne törődj velem, Péter. Szentimentális vagyok. Eridj, menj be hozzá, legyünk túl a keserűjén. *(Nagy szünet.)*
András: *(be. Némán megáll.)*
Zsuzsa: Azt hittük, már elvesztél.
Péter: Felforgatja fenekestül a házat, aztán elmegy.
András: Tudjátok-e, hogy milyen betegség az az angina pektoris?
Zsuzsa: János! Mi történt Jánossal?
András: Úgy látszik, te tudod már. Én is tudom. Megtanultam. Figyelj ide, Péter, elmondom. Orvostól jövök, az magyarázta el nekem. Még frissek bennem a szakkifejezések. Az angina pektoris a szívizom betegsége. A szívizom hajtja motorként a szív üregeiből a vért az egész szervezetbe. A szívizmot erek táplálják. Hiába áramlik a vér a szíven keresztül, ha az erek nem adnak a szívizomnak éltető erőt, éhenhal. Olyannak alkotta a természet, hogy nem tud vért sikkasztani a maga számára. Ha a koszorúerek — izgalomtol, vagy a nikotin mérgétől elzáródnak, akkor a szívizom fájni kezd. Éltetné az embert, dolgozik tovább, de az erek cserbenhagyják. Érted? Elárulják. Ez okozza a fájdalmakat… a görcsöket. A váll, a mellkas sajog tőle. Az egész ember fájni kezd, verejték veri ki a homlokát és a legbátrabbnak is halálfélelme támad. Olyan embernek is, mint János.
Péter: Ennyire romlott a szíve?
András: Ennyire használt a börtön a „kis" szívidegességének.
Péter: Honnan tudtad meg, hogy mi van vele?
András: Amikor elmenekültem, mert a mama faggatni kezdett, megkerestem azt az embert, aki most szabadult, aki a gyárban dolgozik. Rabkórházban találkozott Jánossal, aki ott fekszik és várja, hogy ártatlanná nyílvánítsák. Ami már csak napok kérdése… ha addig életben marad. Ezután felcsengettem egy orvos barátomat, mert tudni akartam, hogy mi ez a betegség.
Péter: Mostmár nem szólhatok a mamának. Az előbb gondoltunk rá, de nem lehet.
András: Most kell csak igazán megmondani… Legalább a mamával beszéljen… Hadd lássa, míg nem késő.
Péter: Látogassa meg talán a rabkórházban és ott essen össze az ágya mellett? Mi? *(nyugodtabban)* Ha úgyis hazajön, minden megoldódik.

© Copyright Mikes International 2001-2003

András: Nem oldódik meg. Igen, látogassa meg és én is vele megyek.
Péter: Őrültség!
András: Az erek példáját követed? Elzárkózni? Megtagadni a segítséget? Milyen méreg, vagy milyen izgalom bánt meg téged? János börtönbe került és te miniszter maradtál, én meg gyárigazgató… mi volt ennek az ára… Rettenetes kimondani, de én mostmár azt is elhiszem, hogy tudtad, hogy ártatlan!
Péter: Te! Velem beszélsz! *(Fölragad egy széket.)*
Zsuzsa: Megálljatok… Péter… András… Ott van a másik szobában. Ha meg is mondjuk neki, így feldúltan nem lehet. Menj ki és vedd le a kabátot. Hallod? Kérlek… a mama miatt, András, könyörgöm, a mama miatt.
András: Itt minden ő miatta történik. Az ő érdekében *(kimegy)*
Péter: Meg vagyunk verve ezzel… ezzel az anarchistával.
Zsuzsa: Nyugalom. Fogd a telefont és vidd be szobádba. Hívd fel az igazságügyminisztert, vagy akárkit. Tudd meg pontosan, hogy mi van Jánossal és kérj látogatási engedélyt nekem. András én elintézem.
Péter: Segítesz újra?
Zsuzsa: Ez természetes.
Péter: Ugye… ugye te nem hiszed el ezt a rágalmat?
Zsuzsa: Szeretlek annyira téged, mint te a mamát. No, eridj.
Péter: *(el)*
Zsuzsa: *(Egyedül marad, rendbe szedi magát)*
András: *(visszajön, helyre állítja a felborult széket.)* Ez a szék sem hitte volna, hogy fegyver lesz egy miniszter kezében.
Zsuzsa: Csodállak titeket, hisz olyan hamar elvesztitek az ember legfőbb kincsét, az önuralmat.
András: Én meg azért csodállak, mert mindig meg tudod őrizni ezt a „kincset".
Zsuzsa: Ha nem is szántad annak, én bóknak veszem. Péter most telefonál János ügyében. Nagyon kérlek, ha jön a mama, ne szólj neki még. Ne ajtóstól rontsunk a házba. Tudnod kell, hogy a szívbetegségek idősebb korban veszélyesebbek. A mama betegebb lehet, mint János.
András: Ha Jánosssal valami baj történik és mama utólag tudja meg, rosszabb. Én ismerem a mamát.
Zsuzsa: Péter most látogatási engedélyt kér.
András: Végre. Másfél év után.
Zsuzsa: Holnap ketten, te meg én, bemegyünk hozzá… Addig legjobb lenne függőben hagyni mindent. A mama tele van gyanakvással. Leningrádba akart telefonálni. Ugye, rám hallgatsz.
András: Hát tehetek mást? Erre nincs ellenérv. De holnap…
Zsuzsa: Holnap. Ülj le és igyál feketét. Olyan… rumszagod van és nagyon sápadt vagy és egészen furcsán viselkedsz velem. Délután még olyan „ember" voltál.
András: Délután óta mintha új, mintha tíz másfél esztendő telt volna el. Délután óta nem értem, miért pártolod jobban Pétert, mint Jánost.
Zsuzsa: Rémképeket látsz. Igyál feketét. Korunk gyógyszere, a koffein használni fog. Én megnézem, mit intézett Péter. *(el)*
András: *(Fáradtan leül.)*
Mama: (*Bejön, megáll András háta mögött.)* Jó volt a levegőn?
Megnyugodtál?
András: Mama… kezitcsókolom. Megvárakoztattam?
Mama: Öregasszony tud várni, ha kell.
András: Ne haragudjék.
Mama: Nem haragszom. Péter hol van?
András: Telefonálnak Zsuzsával.
Mama: Együtt mennek bálba, együtt telefonálnak…
András: Mire gondol, mama?
Mama: A te bátyád megváltozott. Zsuzsa pedig olyan, amilyennek megismertem.
András: Milyennek ismerte Zsuzsát?
Mama: Csillogónak, ügyesnek, okosnak.
András: És Péter… miért változott?
Mama: Nem szerette a csillogást. Hová telefonálnak?
András: Hát ahová mondta… Maga mondta… Leningrádba…
Mama: Nem mondtam várost. Én Jánossal akarok beszélni.
András: Hát azért.
Mama: Ott megtalálják?
András: *(Nagy csend után.)* Nem hiszem.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mama: Gyere csak ide… Hadd nézzelek… Így. Nem… azt hiszem, te nem sokat változtál. Csak sápadtabb lettél, meg elhagyott a kedved. Máskor, ha be is volt csukva télen az ablak, még akkor is meghallottam, ha jöttél. Hova lett a füttyszó, András?
András: Télen nem fütyülnek a madarak sem, mama.
Mama: Tél van. De ez már az utolja. Azért ilyen kemény.
Zsuzsa: *(Péterrel együtt be.)* Már telefonáltunk.
Péter: Négy meghívást kértem.
Mama: Megkaptátok, amit kértetek?
Péter: Reméljük. Nemsokára választ kapunk.
Zsuzsa: Bevittük Péter szobájába a telefont. Kinevezzük telefonbakternek. Majd ő virraszt hajnalig is, ha kell. Azért államférfi, nemigaz? Valahol olvastam, hogy minél tovább világít az államférfi ablaka, annál boldogabb a nép.
András: Ezt biztosan az újságban olvastad.
Zsuzsa: Vacsorázott? Ahogy elnézem, semmit sem vacsorázott, azért morcos. Pedig ma este én remekeltem. Tálalhatok, mama?
Mama: Lehet.
Zsuzsa: Terülj-terülj asztalkám.
(Középre gurítja a kisasztalt.) Hű, a tea ki is hűlt. András, ezt neked kéne meginni, büntetésből. Kérem ide a mama székét.
Mama: Nem vacsorázom.
Péter: Legalább kenyeret, a kenyeret szegje meg, ahogy szokta.
Mama: *(Az asztalhoz megy, megszegi a kenyeret. A kenyér vége a kezében marad. Péter és András követik a mozdulatait.)*
Zsuzsa: *(A feketekávé főzővel babrál, a hirtelen csendre szintén felfigyel.)*
András: *(Felébred benne a gyerek, az emlék.)* A sercli…
Mama: *(Megrezzen, kiejti kezéből a serclit, pillanatnyi döbbent csend támad. Utána lehajol, felveszi.)* Éhes ember gondol ránk.
Zsuzsa: Milyen szép szólás-mondás. Melyik tájról való?
Péter: Régi mondás, elavult már…
András: Népi mondás, sok minden hallgat benne.
Mama: Amikor János elemista volt, az ő olvasókönyvében olvastam; Valahol még meg is van az a könyv. Együtt őrzöm a súlyzóval. Azzal nagyon szeretett tornázni János; Még a kis nyápic Pelleg Pista is hogy megerősödött mellette; Együtt emelgették. Te Péter, miért nem látogat meg mindket mostanában az a fiú?
Péter: Pelleg?
Zsuzsa: Ő bizony elpártolt a családtól.
Péter: És attól is, amire tanítottuk.
Mama: Mi van vele?
András: Bajba került.
Péter: Valami csibészséget követett el, mint tolmács. Részleteket nem tudok, de büntetést kapott.
Mama: Nem tudod, miért? Ez a fiú Jánosnak jó barátja volt. Talán segítségre szorul.
Péter: Segítségre? Lett volna becsületes. Nem hiszem, hogy János barátjának tartaná most is.
Zsuzsa: Meg se írtuk neki, kár ezzel idegesíteni. Én sohasem szerettem ezt a Pelleget, de annyira ragaszkodott Jánoshoz, kullancs módra, hogy néha találkozni kellett vele.
Mama: Meg kellett volna tudni, hogy mi a bűne.
Péter: Kiderítette a hatóság.
Mama: A hatóság? A hatóság nem ismerheti annyira, mint mi. A hatóság nem vacsorázott itt, amikor Pista, nem beszélgetett vele és nem látta őt nálunk kint a Valérián. A hatóság is emberek, azok is tévedhetnek, azoknak is lehet segíteni. Régen, apátok idejében nem lehetett.
Zsuzsa: Ebben az esetben a hatóságnak nem volt nehéz dolga.
Mama: Te, András, te mit szólsz hozzá?
András: Becsületes embernek ismertem Pelleg Pistát.
Péter: Egy gyárigazgatónak más dolga is van, mint hogy gyanús fickók mellett… miatt kellemetlenségnek tegye ki magát.
Mama: Miféle kellemetlenségnek?
Péter: A mi családunk nem barátkozhat olyan egyénekkel, akik ellenségei a népi demokráciának.
Mama: Pista ellenség?
Zsuzsa: Ellenség, nem ellenség, kár a szót vesztegeni rá, ha tiszta lenne a lekiismerete, eljönne. *(csend)* Itt senki sem

© Copyright Mikes International 2001-2003

vacsorázott, csak mi. Ez őszinte bírálat. Péter, tölts innivalót, de nekem keveset, mert én már becsíptem a karneválon. Nagyon becsíptem, nem a likőrtől, inkább a kavargástól, a tánctól.

Péter: *(italt tölt a bárszekrénynél.)*

András: *(Az asztal mellett.)*

Mama: *(A karosszékben ül mozdulatlanul.)*

Zsuzsa: *(A terítéket szedi le.)* Mennyi mulatságos figura volt ott! Képzeld, András, láttunk egy grófnő-jelmezt. Ilyen pipiskedve járt, és amikor a Karnevál Hercegével táncolt, egyik kezével a sleppjét tartotta, másik kezével a herceg palástját markolta.
(Hirtelen ötlettel rádobja Péterre az asztalterítőt.)
Zenét, zenét… *(Bekapcsolja a rádiót.)* Szabad egy keringőre, felség?

Péter: *(halkan)* Megbolondultál? Minek komédiázni?

Zsuzsa: Játszd… játszd a herceget… Ah, herceg! Így pipiskedett, látjátok?
(Péterhez halkan.) Pellegről kár volt fecsegni… Herceg, csodás a tánca! Ilyenkor pukkedlit csinált… így… így forgott körbe… körbe… Andrást le kell rázni, mielőtt bajt csinál… Gyorsan… gyorsabban forogtak…

András: Van otthon egy kék-fehércsíkos hálóruhám. Másfél esztendeje nem viseltem. Elhozom nektek jelmeznek... Hiányzik ebből az álarcosbálból! *(elrohan)*

Mama: Elég volt!

Péter: A telefon.

Zsuzsa: Leningrád. Bocsánat, mama. *(mindketten el)*

Mama: János, kicsi fiam… jaj, mivé lettek. Mivé lettek. De jó, hogy nem látod őket… kicsi fiam… *(Péter és Zsuzsa bejönnek, Pétert a sírás fojtogatja. Zsuzsa méltóságteljesen leplezi magát, izgalmát.)*

Péter: Mama… mama kedves…

Zsuzsa: Legyél erős. Leningrád jelentkezett. A férjem… János ma szívrohamban meghalt.
(A mama lassan az ajtó felé indul, Péter ajtót nyit neki.)

Függöny

Harmadik felvonás

(Aznap éjjel. Zsuzsa a teraszajtó üvegéhez szorítja homlokát. Péter a mama szobájának ajtaja előtt áll tanácstalanul.)

Zsuzsa: Apám is télen halt meg. Igazuk van a kínaiaknak. Nem a fekete, a fehér a gyász kifejező színe. Az emberek naivul kitaláltak mindenféle játékot, ródlit, sít, hólabdát, hogy elfelejtsék a telet. A halált. Gyűlölöm ezt a hazudozást. És már értem, hogy miért gyűlölöm itt szemben ezt a vigyorgó pofát.

Péter: Zsuzsa!

Zsuzsa: Gyűlölöm!

Péter: Zsuzsa, kérlek… jobb lenne, ha lefeküdnél.

Zsuzsa: Ne félj, nem bolondulok meg, de feküdni nem akarok. Az álom csak mesékhez hoz megoldást. Minek állsz ott, mint egy ajtónálló, mint egy hóember!

Péter: Bemegyek hozzá.

Zsuzsa: Vigasztalni? Légy ember! A bánat kettesben elviselhetetlen. Egyedül kisírja magát, aztán elbóbiskol.

Péter: Igazad van.
(Elindul a saját szobája felé.)

Zsuzsa: *(Szinte a karjába veti magát.)*
Ne… ne… engem ne hagyj egyedül. Nekünk együtt kell maradnunk. Vagy nem akarod?

Péter: *(megöleli)*

Zsuzsa: Erős vagy. Jó, hogy újra erős vagy. Erre van szükségem, a régi, nyugodt Péterre. Az „államférfira".

Péter: Jóra fordul minden… Holnap a mama kap egy hivatalos értesítést János leningrádi haláláról.

Zsuzsa: Nem. A mama nem kap semmiféle értesítést. A telefon beleberregett a mi életünkbe. Tévedtünk, Péter. Két esztednőn át az volt a meggyőződésem, hogy becsületesen élünk. A halál azonban mindent más megvilágításba helyezett. Megrázó volt, ahogy a mama innen kiment. Fájdalmasan, de önérzetesen. Mást vártam. Azt hittem… szégyellem, de félreismertem. Ez az asszony elbírja az igazságot.

Péter: Most mondjuk el neki? Lehetetlen, értelmetlen.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Zsuzsa: Egyelőre nem mondhatunk neki semmit. De holnap ne a hamis értesítést fogalmazd. Holnap mást kell tenned. Megtudtuk, hogy János ártatlan, de a telefon szűkszavú. Most meg kell tudni a részleteket. Áttanulmányozod az összes irtatot és aztán kérni fogod a nyilvános jogorvoslást. Ezzel tartozol Jánosnak, magadnak és mindenkinek. És mielőtt Jánosnak nyilvánosan igazságot szolgáltatnak, mindent elmondhatunk a mamának.

Péter: Nyilvánosság elé? Nem tudod, mit beszélsz. Gyere, feküdj le, vigyázok rád.

Zsuzsa: Soha még ilyen józan nem voltam. Nézd, én téged szeretlek. János már rég nem a férjem, de ha egy teljesen idegen ember lenne, akihez semmi érzés, semmi emlék nem fűz, akkor is azt mondanám: igazságot neki. Igazságot Jánosnak! Hazudtunk és a hazugságnak ára van. Fizetnünk kell, Péter.

Péter: Őrültség!

Zsuzsa: Ne félj. Nem lesz megalázó. Ki egy fordulóponton nem tudja mérlegre tenni egész életét, aki nem akar leszámolni tévedéseivel, az nem kommunista. Ma te gondoltál arra, hogy mindent elmondj a mamának. Lebeszéltelek. De a mama közben egy mártír anyja lett. Nem tagadhatjuk meg tőle, hogy ezt megtudja. Cinikus vagyok? Csak realista. Nemcsak neki, az ország minden mamájának el kell mondani. Ha titokban szolgáltatunk igazságot Jánosnak, az úgyis kiszivárog. Nem lehet hazudozni… A hóember nem felejti el a telet. Suttogni fognak.

Péter: Suttogástól még nem dőltek össze falak. Jerikóban is harsonáztak.

Zsuzsa: Neked kell fújni a harsonát. Nehéz feladat lesz. De minden új nehéz… Ha miniszter akarsz maradni, ha jó miniszter akarsz lenni, új utat kell járnod.

Péter: Új utat? És ha szakadékba vezet? Ha belezuhanok? Száznyolcvanfokos fordulat? Éppúgy beszélsz már, mint András.

Zsuzsa: Nem igaz. András anarchista, meggondolatlan. Én nem azt akarom, hogy most rögtön tálaljunk ki a mamának. Ő azt akarja… És akkor, amikor még Jánosról nem tudtuk, hogy ártatlan… És még élt János. Nem érted? Halott ember becsületéről van szó. Legalább az emlékét kell feltámasztani.

Péter: Igen, halott. De mi élünk. És nem csak magunkért élünk.

Zsuzsa: Így van. Ezért kell megfogadnod, amit mondok. Nem csak magadért vagy miniszter. Nehéz a felfogásod, hát kimondom: ha most nem állsz ki János mellett, az emberek nem felejtik el, hogy annak idején nem fogtad pártját… sőt… És akkor búcsúzhatsz a hivatalodtól.

Péter: Mindenki tudja, hogy akkor mindenki tévedhetett.

Zsuzsa: Ebben a szituációban ezt már nem elég szavakkal bizonyítani. A tévedést csak János ügyének tisztázásával lehet jóvátenni. És erre sor fog kerülni. Hát miért ne te kezd el?

Péter: Én? Nem én emeltem vádat…

Zsuzsa: Felemelt fejjel akarok melletted élni… A feleséged akarok lenni. De Bolgár János özvegye csak ahhoz az emberhez mehet feleségül, aki méltó Bolgár János emlékéhez. És te nemcsak a férjem leszel, hanem János bátyja és miniszter is vagy. Lehet, hogy ez patetikusan hangzik, de az igazság egy kicsit mindig patetikus.

Péter: Nem tehetem. A mamának talán elmondhattuk volna, de nyilvános ügy ebből nem lesz. Nem tehetem.

Zsuzsa: Miért nem?
(csengetnek)
Felelj, kérlek… miért?

Péter: *(hallgat)*
(Újra csengetnek, vadul, négyet-ötöt egymás után.)

Zsuzsa: Felelj!

Péter: *(nagyon halkan)* Csengetnek.

Zsuzsa: Akárki csenget, a válasszal adós maradtál.
(csengetnek)
Nyiss már ajtót!
(Péter nem bír mozdulni.)
Hóember!
(Ő megy ajtót nyitni. Ahogy megy, gondosan fésült haját meglazítja egy mozdulattal. Egy tincs a homlokába hull, így ziláltabbnak látszik.)

András: *(Részegen, szinte berobban a szobába. Zsuzsa után jön be.)* Szabadság, miniszter elvtárs! Nagy munkában van a dolgozó nép. Forradalmat csinál.

Péter: Dugd a fejed a csap alá. Részeg vagy.

András: Csap alá, vizet rá… mi? Nincs a világon annyi víz, ami kimoshatná azt, ami most a fejemben van. Nem tetszik? Vezettesd be a Niagarát a fűrdőszobába. Különben mégse. Kár lenne. Az is csak gyenge zuhany ahhoz a tengerhez képest, ami téged fog ellepni. Téged, engem, mindenkit.

Péter: Térj észhez, a kutyaistenit!

© Copyright Mikes International 2001-2003

András: Készül a forradalom. Az új párjanincs forradalom. A rum forradalma. A rum! Jó, mi?
Zsuzsa: Undorító.
András: Lehet, de téged érdekel. Téged minden elmélet érdekel, és ez még egészen új, feldolgozatlan. Népi gyűjtés… és gyűjtöttem… láttam… Magyarországon mindenki rumból csinál forradalmat. No, nem tudatosan, főleg ösztönösen. A munkás bérét, az újító a prémiumát, a diák az ösztöndíját, a tolvaj a lopott pénzt, a funkcionárius a kudarcát, az író a tintáját rumra váltja…. rumba mártja… rumszagúak az utcák… a lehelet rumszagú… a bánat, a jókedv, amit akarsz, mind rumból való. A hegytől a városig és vissza nyolcvanhat forradalmárral találkoztam. Én vagyok a nyolcvanhetedik.
Péter: Menj innét. A mama. János…
András: Hátra az elmélet, barátom! Az elmélet, ami így néz ki: hegytől a városig ma még nyolcvanhét, holnap nyolcszázhetven, aztán nyolcezerhétszáz, nyolcvanhétezer, értitek? Eszemnél vagyok. Számolok. Nyolcvanhétezer és még annyi fogja inni a rumot. A levegő, a gőz, a pára, az eső, és a Duna, a víz is rum lesz. És akkor egyszer csak valaki, talán tudatosan, talán ösztönösen, meggyújt egy gyufát. Brrr! És minden égni fog. Forradalmárok és csibészek, tudatosak és ösztönösek izzadni kezdenek.
Zsuzsa: Ezt nem bírom. Fúj… *(el)*
Péter: *(Utána menne, de András elébe áll.)*
András: A rum kiégeti a szennyet. Akinek a szíve piszkos, annak a szívét. Akinek a nyelve hazug, annak a nyelvét. És aki egészen mocsok, abból csak a salak marad. Érted? És akik megmaradnak, újra kezdik. Rum nélkül. Tisztán.
Péter: Befejezted?
András: Igen. Iszom egy kis rumot. Van itthon?
(Választ nem várva, odamegy bárszekrényhez.)
Gin. Ez nem népi ital! *(félrelöki)* Vermuth. Ez kotyvalék. Rum! Ez az!... Ez a forradalmi. *(Péter elé tartja.)* Igyál!...
Péter: András… János meghalt…
András: Kisöcsém.
Péter: Alighogy elmentél, telefonáltak. És valóban ártatlan volt.
András: Valóban. Miután már nem él.
Péter: Bizalmasan közölték.
András: Bizalmasan. És a mama?
Péter: Tudja.
András: Mit tud? Mit tud?
Péter: Csak a halálhírt.
András: Csak. Csöppenkénti adagolás. Nagyon emberséges.
Péter: Te még részeg vagy.
András: Én már józan vagyok.
Péter: András; segíts. Nem tudhatja meg, hogy börtönben volt, hogy ott halt meg. Ha józan vagy, segíts kitalálni valamit és elmondani.
András: Eredj Zsuzsához. Eredj, úgyis utána indultál, eredj.
Péter: Zsuzsát teljesen megzavarta a gyász.
András: Sajnálom. Részvéttel vagyok, de örülök, hogy téged nem zavart meg a „gyász".
Péter: Hogy beszélsz velem? Kínlódom. Töröm a fejem, hogy segítsek… Én szeretem a mamát!
András: Én nem. Én nem szeretem azokat, akiknek hazudnom kell.
Péter: Cinikus, anarchista…
András: Te meg ostoba vagy, Péter, nagyon ostoba. Már csak a szavakat hallod. Eredj, eredj innen.
Péter: Jól van, no. Tudom, hogy csak a keserűség beszél belőled. Pihenj meg egy kicsit. Fölmegyek Zsuzsához, hátha rosszul van. De kérlek, a mamának ne mondj semmit. Majd együtt kitalálunk valamit. *(el)*
András: *(Egy ideig a mama ajtaja előtt áll. Nagyon fáradt, szinte lezuhan a karosszék melletti zsámolyra.)*
Valamit, mesét. Mesét a mamának, arról, hogy volt, hol nem volt, volt egyszer egy János. Messzi idegenből indult az édesanyjához. Ahogy jött hazafelé, eltévesztette az utat. Hósivatagba került. Jeges szél fújt, szemébe vágott… megvakult, eltévedt, megfagyott. Hogy nem szokott eltévedni, vagy elfáradni? Igaza van, nem tévesztett utat soha. Betegségben halt meg… a szíve hasadt meg… mert maga nagyon messze volt… és nem tudott hazajönni… nagy hegy állta útját. Hogy magáért átkelt volna a hegyen? Átkelt volna, de nem tehette. Óriások emelték ezt a hegyet. Nem, nem óriások, törpék. Mi emeltük. Hazugság-versenyben, gyávaság építésvezetővel. Nem tudok én hazudni. Igazságot! Igazságot!
(A kisajtó észrevétlenül kinyílik, a mama megáll a karosszék mögött. Péter és Zsuzsa berontanak a szobába. Péter le akarja fogni András, de mikor meglátja a mamát, földbe gyökerezik a lába.)

© Copyright Mikes International 2001-2003

András: Az igazat akarom! Csak maga segíthet! Meg kell tudnia.
Mama: Tudom.
Péter: A börtönt is?
Mama: Tudom.
András: Mama… mama…
Mama: Állj fel, Péter, a te öcséd már csak részegen tud becsületes lenni?
Zsuzsa: Hidd el, mama, józanon nehéz. Nagyon nehéz. Mi tudjuk, Péter meg én, mit jelent józanon átélni egy tragédiát.
András: Jó vagy hozzám. Kedves vagy. Így talán még magadat is fehérre moshatod.
Zsuzsa: Rummal egyszerűbb lenne? Ugye?
Péter: Hallgassatok! Kérdezzen, mama… mindenre felelek… Értem. Amikor elvitték Jánost, éppen így néztek a szemembe. Sokan néztek akkor a szemembe, a portás, a titkárnőm, az osztályvezetőim, az elvtársak a központi bizottságból, mind így néztek. Hát ilyen kommunista vagy? Ez lett az öcsédből? Ez a családi nevelés? És le kellett sütnöm a szemem, mert nem tudtam, hogy tévednek. Félrevezették őket is, mint engem. Nekem kommunista kötelességem volt… én szentül hittem… én nem a testvéremet tagadtam meg, mama, maga mondhatja, hogy látnom, tudnom kellett volna, hogy ártatlan. Igen, de olyan zűrzavaros időket éltünk… mama! A forradalom nagytakarítás! Felszáll a por, a piszok és megvakítja a szemet. De utána tisztaság lesz. Tisztaság és rend.
András: Ezt már hallottam ma. Álomnak szebb volt.
Péter: Csak gúnyolódj rajtam. Azt hiszed, jogod van hozzá? Mama… ő sem szerette jobban Jánost, csak azért volt kétségekkel tele, mert eleve nem viseli el a rendet, a törvényességet.
András: És János?
Péter: Ő más. Ő szilárdan kitartott az igaza mellett, amiről mostmár tudom, hogy igazság volt. És így lett belőle példa. Az én példaképem. Mama, ugye megért. Ne hallgasson… Feleljen. Kérdezzen. Mit akar még tudni? Én azért nem látogattam meg Jánost, mert ha meglátogatom, nem teljesíthettem volna tovább a küldetést, amivel az osztály bízott meg. Lejárattam volna a pártot, a kormányt. Ugye megért.
Le sem mondhattam. Kell a munkám, amit elég jól végzek. Szóljon már! Ha nem ad igazat, akkor is szóljon! Én nem tudtam, hogy János betegsége ilyen súlyos, nem tudtam, hogy meg fog halni… Olyan szívós volt. Csak annyi a bűnöm, hogy elhittem a vádakat. De megvolt a törvényesség látszata. Mama… mama… én akkoriban úgy féltem a telefontól. Vártam, mikor berreg rám: elvtárs, önt felelősségre vonjuk az öccse bűne miatt, akinek egy kém a cimborája. Mivel védekezhettem volna ? Semmivel… Ha nem hiszem, akkor másképp cselekszem. Magának pedig azért hazudtam, mert az anyám. Apa úgy bízta rám, hogy óvjam széltől, fagytól, minden fájdalomtól… Én nem tehettem másképp, mama…
Mama: És most mit akarsz tenni?
Zsuzsa: *(hisztérikusan)* Még mindent jóvá tehet! Még mindent!
Mama: Ti mióta vagytok így? Így együtt?
Péter: Mama…
Zsuzsa: Ezt majd talán én… Most komédiázhatnék, le is tagadhatnám, de minek? Igen, mi megszerettük egymást és azt hiszem, ebben nincs kivetni való. Amikor elvitték Jánost, egyedül maradtam, remény nélkül, csalódottan. Mindkettőnknek társ kellett. Segítség. A szívem mélyén vártam vissza Jánost, akit mint embert még mindig nagyon szeretek. Vártam, hogy tisztázzunk mindent.
Vártunk. Ezek után pedig kérlek, mama, mondd meg, honnan vagy ilyen jól informálva.
Mama: Én délutánig nem voltam „informálva". Délutánig abban is hittem, hogy a testvér felesége szent. Bekötött szemmel éltem itt a Szabadsághegy tetején és éltem a világomat. Pedig éreztem! Éreztem, hogy valami nincs rendjén. A levelekből is éreztem. De hittem nektek. Délután aztán eljött Pelleg Pista…
Zsuzsa: Pelleg…?!
Mama: Azóta hallok is, látok is. Minden összenézést, minden mozdulatot, mindent megértettem attól kezdve. Amikor hazajöttetek a bálból, szerettem volna elétek állni, rátok kiálltani: tudom! Mondjátok meg, hogy történhetett? De az első hazugság, amiről már tudtam, hogy hazugság, belémfolytotta a szót, aztán már tartottam magam, mert tudtam, hogy többet tudok meg, ha nem szólok, csak mosakodás lesz belőle és nagyobb hazugság. Vártam, hogy meddig bírjátok. És ha János nem hal meg, most is hazudtok. De meghalt… meghalt… Az én fiam! De csak én tehetek róla… Hagytam, hogy így éljek üveg alatt, ahogy akartátok. Hagytam elpusztulni ártatlanul.
Péter: Mama… mama… mi nem tudtuk, hogy ártatlan.
Mama: Hazudsz! Hazudsz! Te ne tudtad volna? Te, aki minden lépését ismerted? Hisz a képedre van írva, hogy tudtad! Csak hiába, mert gyáva lettél. Miniszter lettél. Úr lett belőled. Hagytad elpusztulni a fiamat… Te… te…
Péter: Hagyja abba! Mama, hogy magyarázzam meg? A fájdalom, a keserűség beszélteti, de értse meg, téved. Rosszul ítél meg engem.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Zsuzsa: Péter, azt hiszem… nehéz kimondani, biztosan komoly okod volt rá, de ahogy most meg tudom ítélni, a mamának igaza van. Tudnod kellett arról, hogy törvényteleség történt.

Péter: Te is ellenem fordulsz? Hát mi van itt? Bűnbakot csináltatok belőlem? Zsuzsa, ezt nem vártam, ezt nem hittem volna…

Mama: Aki elárul egyet, elárul kettőt is.

Zsuzsa: Én nem árultam el senkit, lehet, hogy gyarló vagyok, gyenge vagyok, de tiszta a lelkiismeretem.

Mama: Hova lett az eszed, az a ravasz eszed? Te? *(Zsebéből összegyűrt leveleket vesz elő, sorban olvas belőlük, kapkodva, egymás után.)* Kedves mama, vigyázzon Zsuzsára… János… Kedves mama, ne hagyja éjszakázni Zsuzsát, János… Kedves mama, szeresse Zsuzsát, János… Kedves mama, hagyja őt kurválkodni a bátyjámmal, amíg én börtönben rohadok, János… János… János… János…
(Az utolsó Jánosokat úgy mondja, hogy valahányszor megnevezi a fiát, annyiszor egy összegyűrt levelet vág Zsuzsa arcába. Aztán összeroskadva zokog.)

Zsuzsa: *(hidegen)* Ne izgassa fel magát. Árt a szívének. Inkább tudomásul veszem, hogy nem tartozom a családhoz. *(el)*

Péter: Zsuzsa!
(Utána indulna, de András megállítja.)

András: Még most is utána kapkodsz. Eredj, vidd az anyakönyvvezetőhöz, én meg majd elmegyek tanúnak.

Mama: *(A sírásból ocsúdva.)* No, ne marjátok egymást. Péter, kisfiam… Gyerekek voltatok még, amikor egyszer eltörted a vizeskancsót és én Jánost vertem meg. Egész éjjel nem aludtál, forgolódtál, egyszer csak odajöttél az ágyamhoz és bevallottad, hogy te törted el a kancsót. Mondd, Péter, hogy tudtál nyugodtan aludni másfél esztendeig? Ugye, most sem tudtál? Ugye, ha nem láttak, forgolódtál? Hisz, látom rajtad, itt is egy ránc az arcodon, meg itt is… Lám, a szemed is hogy megváltozott… Egészen megöregedtél. Ezt nem vettem észre eddig. Ez is az én vétkem. Péter, mostmár csak ketten vagytok nekem, és én nem akarlak elveszíteni téged. Hallgass meg. Túl nehéz terhet vettél a válladra. Aki az öccsére nem tud vigyázni, hogy vigyázhat az magára, meg másokra? Hallgattalak, ahogy beszéltél. Azt mondtad, az osztály bízott meg. Nem ez volt a te megbizatásod. Csináld azt, amihez értesz, amíg nem késő. Nem akarlak elveszíteni.

Péter: Nem értem, mama… Én is úgy gondoltam, hogy újra kezdem… sokat tanultam…

András: *(Nagyon melegen, sok szeretetttel.)* Péter, a mama úgy gondolja, hogy a miniszterség nehéz mesterség, nem vált be. Az a becsületes, ha ezt most beismered.

Péter: Úgy érted, hogy mondjak le? Jó, rendben van. Nehéz órákban én is gondoltam rá. Tegyük fel, hogy a párt beleegyezik és visszahív. Akkor is, ki áll a helyemre? Én mégis kommunista voltam és vagyok. Nem mai, és nem is tegnapi. Ha tévedtem, akkor is a népért tévedtem.

András: Nem tévedtél, vétkeztél.

Péter: Felborulna a rend, a törvény. Ki az, aki felváltana?

Mama: *(nagyon halkan)* János nemcsak egy van ebben az országban.

Péter: Ez nagyon szépen hangzik, de a mama nem ért a politikához.

András: Lehet, hogy a politikához nem ért, de a világra ő hozott és joggal kéri, amit kér.

Péter: *(indulatosan)* Ez még nem jogcím arra, hogy politikai kérdésekbe avatkozzék. Az én miniszterségem kérdése nem családi ügy. Az én miniszterségem…. miniszterségem…

Mama: *(szótlanul kimegy)*

András: A te miniszterséged? Most már értelek. Csak a rang, a pozíció! Testvér, anya nem számít! Próbáltalak menteni magam előtt, hogy tévedtél, hogy bürokrata lettél… de nem erről van szó. Messzebb szakadtál. Nem csak egy áldozatod van neked. Kár, hogy nem ittál velem az éjjel, akkor láttad volna, hogy hány emberből lett selejt miattad, és a hozzád hasonlók miatt. Ha lélek csontból lenne, minden második ember gipszbe rakva feküdnék a sebészeti klinikán.

Péter: Elég volt… Van még törvény, amely az államhatalmat védi, a népet, a pártot védi!

András: Igen. De nem téged. Meddig képzeled még, hogy te vagy a párt, hogy te vagy a nép? Ezt többé se fenyegetéssel, se hazugsággal, se börtönnel el nem hiteted!! *(A mama után el.)*

Zsuzsa: *(Be, utcai ruhában.)* Ezeket elviszem… jó?

Péter: Mit… mit beszélsz?

Zsuzsa: Nem szeretek fájdalmat okozni, most mégis azt fogok. Elmegyek, Péter.

Péter: Értem! A mártír özvegye! Biztosabb állás, mint egy miniszter feleségének lenni ilyen zűrzavaros időben. Hát rosszul számítasz. Én a helyemen maradok.

Zsuzsa: Higyj, amit akarsz… Különben ezt itt hagyom. Nekem marad János emléke. Isten veled…

Péter: Menj… menj innen! *(Zsuzsa el.)*

Mama: *(Be, kis cókmókkal a kezében.)* András befogadott.

András: A két karomban viszem el innen.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mama: *(Péterre néz, aki magába roskadva áll, aztán odamegy a könyvespolchoz leveszi az apa fényképét.)* Ezt elviszem *(a képnek)* Kétszer költöztem eddig. Egyszer veled a Valériára, egyszer nélküled ide. De mindig azért, hogy újrakezdjem. Ugye, András, ez lesz az utolsó költözés.
András: Mi mostmár együtt maradunk, mamám. *(mindketten el)*
Péter: *(Leül az íróasztal mellé. Üres a kép helye. Az ajtókat az elmenők nyitva hagyták.)*
Őrmester: *(Nagyon zavartan belép, körülnéz, köhint.)* Szabad?
Péter: *(Riadtan néz az ÁVH őrmesterre.)*
Őrmester: *(Nagyon zavartan belép, körülnéz, köhint.)* Szabad? Jelentem… az ajtók… sokan mentek el innen…
Péter: Az ajtók?... Tudom… Tudok róla… Van még valami jelentenivalója?
Őrmester: Jelentem, a szolgálatot átadom. A éjjel semmi különös nem történt.
Péter: Semmi…. Elmehet…
Őrmester: *(indul)*
Péter: *(szinte üvöltve)* Várjon, ne menjen még! Őrmester elvtárs! Jöjjön, igyék egy kis rumot… Ilyenkor reggel jól esik.
Őrmester: *(iszik)* A dolgozó népet szolgálom.

Vége

_____

Jelen rovat technikai előállításában közreműködött Gáspár Kata. Ezért itt hálás köszönetet mondunk. [Mikes International Szerk.]

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this issue we present a theater piece that gained historical significance: it was the diploma-work in 1955 of József Gáli, a young student at the Theater and Movie College. It was only possible to be staged in 1956 after the fall of the hated communist puppet-dictator Mátyás Rákosi, on the October 6th, 1956. The bigger part of the audience of the premier received the piece with enormous enthousiasm. After the Revolution the author was charged by the communist regime with the 'spiritual preparation of the counterrevolution' and was sentenced to death. Only broad international protest could prevent the carrying out of the death sentence.

The Munich-based quarterly '*Új Látóhatár*' (New Horizon) published this drama for the first time in 1981, on the 25th anniversary of the 1956 Revolution.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR 44. TANULMÁNYI NAPOK

SAJTÓNYILATKOZAT

Oegstgeest, 2003. szeptember 17.

A **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** 2003. szeptember 11-14 között Elspeet-ben, Hollandiában tartotta meg hagyományos évi **Tanulmányi Napjait**, ez évben - 1959 óta sorrendben - a 44-et. A Tanulmányi Napok összefoglaló címe volt:

ÚJ ATLANTISZ

- Jelenünk és jövőnk kultúrvilágaink távlataiban -

A cím Bacon angol filozófus (1561-1626) könyvére utal, amelyben az író a tudomány vezetésével új utakat keresett az emberiség számára.

A nagysikerű konferencia keretében a Kör **Ladik Katalin** (Budapest) laudatioja alapján a '**Magyar Irodalmi Figyelő**' díjat **Danyi Magdolná**-nak (Szabadka) ítélte oda. A díjról diploma és emlékérem tanúskodik.

Az Európa 9 országából összegyűlt közel 100 résztvevő meghallgatta és megvitatta a következő előadásokat (időrendi sorrendben): *Farkas Flórián* (IBM-konzultáns, elnök, Hága): A Tanulmányi Napok témájának bevezetése; *Tóth Miklós* (jogász, theológus, biztosító, Hága): A vallás(ok) jövendője; *Mariska Zoltán* (egyetemi docens, Miskolc): A demokrácia és a demokratikus gondolkodás filozófiai perspektívái; *Boško Krstić* (író, újságíró, Szabadka): Város: mindig emberek - Állam: mindenkori hatalom (Egy használhatatlan használati utasítás a másokkal való együttélésben); *Fraunholcz Norbert* (egyetemi docens, Delft/Zoetermeer): Sivatag a Tisza mentén; *Mándy Pál* (egyetemi tanár, Louvain): Milyen értékrend felé halad az ökonómia a XXI-ik században?; *Pomogáts Béla* (az Illyés Közalapítvány kuratóriumának elnöke, Budapest): Nyelvünk és irodalmunk - Európában; *Vancsó Gyula* (egyetemi tanár, a singapore-i kormány tudományos tanácsadója, Enschede/Hengelo): A singaporei modell: tudomány-technika és virágzó gazdaság egy légkondicionált, "különutas" társadalomban; *Segesváry Viktor* (az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban, Lugano): Civilizáció vagy civilizációk - a civilizációk dialógusa; a késői modernitás korának alapvető problémája; *Farkas Flórián*: Beszámoló a 'Mikes International' második évéről; *Kibédi Varga Áron* (egyetemi tanár, a Holland Királyi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Amszterdam): A művészet halála és jövője.

A **Színházi Est**-en *Ladik Katalin* bemutatta 'Fűketrec' című saját költésű egyszemélyes színdarabját.

A kötetlen beszélgetés keretében a következő vendégek mutatták be az általuk képviselt szervezetet: *Pomogáts Béla* (az Illyés Közalapítvány Kuratóriumának elnöke, Budapest), *Újváry Gábor* (a Balassi Bálint Intézet főigazgatója, Budapest), *Tarnóczy Mariann* (a Magyar Tudományos Akadémia "Magyar Tudományosság Külföldön" Elnöki Bizottsága titkára, programfelelős, Budapest), *Szűcs István* (a Partiumi Keresztény Egyetem egyetemi kancellárja, Nagyvárad), *Szenkovics Dezső* (az Agnus Rádió ügyvezető igazgatója, Kolozsvár), *Hushegyi Gábor* (a Comenius Egyetem docense, Pozsony), *Igaz Andrea* és *Bodoni Enikő* (a Müncheni Magyar Református gyülekezet küldöttei, egyetemi hallgatók, München), *Kovács László Béla* (egyetemi tanár, a Koppenhágai Hamvas Béla Klub elnöke, Koppenhága), amelyet követően *Kovács László Béla* 'Látókör' címmel megbeszélést vezetett.

A hagyományos **Irodalmi Est**-en *Farkas Flórián, Ladik Katalin, Pomogáts Béla, Budavári Gábor*, *Tóth Miklós* és *Kibédi Varga Áron* olvasott fel saját vagy más műveiből. *Völgyessi Szomor Fanni* saját költésű dalait adta elő.

A Tanulmányi Napok-at **Farkas Flórián**, elnök nyitotta meg és zárta be.

* * *

© Copyright Mikes International 2001-2003

A 2001. szeptember 8-án létrehozott '**Mikes International**' (http://www.federatio.org/mikes_int.html - email: mikes_int@federatio.org) második évének szerkesztői és kiadói tevékenységéről *Farkas Flórián* számolt be. Bemutatásra került az **elektronikus negyedévi folyóirat** (http://www.federatio.org/mikes_per.html) elmúlt évi anyaga, illetve az **elektronikus könyvkiadás** (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html) keretében kiadott könyvek háttere, tartalma. Az elmúlt egy év alatt kiadott kilenc könyv a következő (időrendi sorrendben): *Németh Pál*: A keresztyén gondolkodás kezdetei - The Beginnings of Christian Thinking (magyar-angol); *Bartók György*: Böhm Károly; *Kemenes Géfin László* (szerk.): Nyugati Magyar Költők Antológiája, 1980; *Abú-Hámid Mohammed Al-Ghazálij*: A tévelygésből kivezető út; *Jahjá Ibn Saraf Ad-Dín An-Nawawíj*: Negyven hagyomány; *Herczegh Géza*: Európa közepén és Európa peremén - Magyarország nemzetközi kapcsolatainak története 896-1945; *Kibédi Varga Sándor*: A magyarságismeret alapfogalmai - The Hungarians - Les Hongrois - Das Wesen des Ungartums - La esencia del pueblo húngaro (magyar-angol-francia-német-spanyol); *Boško Krstić*: Kaštel Beringer - A Behringer kastély (szerb-magyar). Kiemelkedően fontos szerepet játszik a legutóbbi könyv, *Böhm Károly*nak 'Az Ember és Világa' című hatkötetes, sokak számára sajnos ismeretlen műve első kötetének 1883-ban, 120 évvel ezelőtt megjelent első része: 'Dialektika vagy alapphilosophia', melyet e konferenciára adtunk ki. Ez a könyv az első önálló magyar filozófiai iskola, a Kolozsvári Filozófiai Iskola alapköve, amely nyitott, további sokirányú eszmélkedésre és kutatásra indító gondolatrendszer alapját képezi. Ez ilymódon a harmadik évezred kihívásokkal és lehetőségekkel teli világában számunkra az 'Új Atlantisz' felé vezető iránytű. Egy nép önismerete és önértéktudata keretében a saját filozófiai tradíció - éppenúgy mint a saját irodalom, tudomány, művészet - kristályosodási pontként és ösztönző erőforrásként nagy szerepet játszik. A jövőben tervezzük mind e mű hat kötetének, mind pedig a Kolozsvári Iskola prominens képviselői fő műveinek a kiadását. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy figyelmünket kizárólag erre összpontosítanánk. Palettánk sokkal szélesebb, amint eddigi kiadványainkból is kitűnik. - Örömünkre szolgál, hogy a rendelkezésünkre álló adatok szerint a Mikes International kiadványai (folyóirat és könyvek) nagy olvasottságnak örvendenek az egész világon.

Boško Krstić meghívása és regényének kétnyelvű kiadása jelzi azt az utat is, amelyen a Hollandiai Mikes Kelemen Kör jár a más kultúrvilágokkal, nem utolsósorban a Magyarországot körülvevő országok többségi kultúrájával való kapcsolatteremtés területén is, - természetesen a kisebbségi elemek figyelembe vételével. Erre érzésünk szerint Hollandia és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör mind földrajzi helye, mind szférája miatt alkalmas. - Ez a gondolat a Tanulmányi Napjaink programjában a múltban is ismételten kifejezésre jutott.

Szintén fontosnak tartjuk a területileg a Kárpát-medencében és az egész világon szétszóródott s tartalmilag sokrétű magyar kultúrvilág különböző részeivel való (politikamentes) kapcsolat és együttműködés elmélyítését a 'magyar szellemi haza' gondolata keretében. A jelenlevők a Tanulmányi Napok során különös figyelmet szenteltek a 'több-kultúrájú' élethelyzetben élő magyarok közötti kulturális összjáték jelentőségének.

A 'Mikes International' kiadványai az említett címeken olvashatók és letölthetők. A 'Mikes International' együttműködik a budapesti Országos Széchényi Könyvtárral, amelynek adatbázisából kiadványai szintén letölthetők. (http://mek.oszk.hu)

* * *

A Hollandiai Mikes Kelemen Kört Hollandiában tanuló magyar egyetemi hallgatók alapították 1951-ben Utrechtben. A Kör évenkénti Tanulmányi Napjait 1959 óta rendezi meg. Ezeken a magyar szellemi élet számos jeles képviselője részvételével egy-egy a magyarságot (is) érintő kérdésről folytatnak eszmecserét a sok országból összegyűlt jelenlevők. A Kör Hollandiában havonta rendez tudományos és irodalmi előadásokat, rendszerint a vianeni Magyar Otthonban. A Körben megalakulása óta – az évközi összejöveteleken és a Tanulmányi Napokon – több mint 1200 előadás hangzott el a legkülönbözőbb témákról. A Kör eddig 15 könyvet adott ki, jórészt az elhangzott előadások anyagából.

A **Hollandiai Mikes Kelemen Kör** vezetősége

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003